

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:11

Toimeentulotuki

Opas toimeentulotukilain soveltajille

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
Helsinki 2007

TIIVISTELMÄ

Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. 6. korj. p. Helsinki, 2007. 150 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, ISSN 1236-2050, 2007:11)
ISBN 978-952-00-2334-8 (nid.), ISBN 978-952-00-2335-5 (PDF)

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997, toimeentulotukilaki) on ollut voimassa vuodesta 1998. Käsillä oleva toimeentulotukiopas korvaa edellisen, vuonna 2003 julkaistun oppaan (STM, oppaita 2003:10). Opas sisältää toimeentulotukilain säännökset sellaisina kuin ne ovat voimassa 1.1.2007.

Toimeentulotuen avulla turvataan vähintään perustuslaissa tarkoitettu välttämätön toimeentulo sekä edistetään henkilön tai perheen itsenäistä selviytymistä. Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää sosiaalista turvallisuutta ja omatoinnista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi toimeentulotukilakiin on sen voimassaolon aikana tehty useita muutoksia, joiden tarkoituksena on ollut laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä tehostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä.

Toimeentulotuen rakennetta ja rahoitusta muutettiin vuoden 2006 alusta lukien jakamalla toimeentulotuki perustoimeentulotukeen, täydentävään toimeentulotukeen ja ehkäisevään toimeentulotukeen. Samalla perustoimeentulotuki irrotettiin yleisestä sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuudesta. Perustoimeentulotuen kustannuksiin osallistuvat jatkossa kunta ja valtio yhtä suurin osuuksin. Muutos ei vaikuttanut toimeentulotuen myöntämisperusteisiin eikä myöskään asiakkaan saamaan toimeentulotuen määrään, joskin sen toivotaan vaikuttavan toimeentulotuen myöntämiskäytäntöjä yhtenäistävästi.

Toimeentulotuesta annettua lakia muutettiin 1.9.2006 lukien siten, että toimeentulotuen perusosaan ei enää sisällytetä osuutta asiakkaan asumismenoista. Vuonna 2002 alkanutta kokeilua, jossa osa tuensaajatalouden ansiotuloista jätetään ottamatta huomioon toimeentulotukea myönnettäessä, on jatkettu vuoden 2008 loppuun.

Oppaassa esitetyt oikeustapaukset ja Korkeimman hallinto-oikeuden vakiintunut ratkaisukäytäntö on tarkoitettu ohjaamaan päätöksentekoa kunnissa. Ministeriö korostaa, että toimeentulotuen tarpeen arvioinnissa tulee käyttää ensin toimeentulotukeen nähden ensisijaisia toimenpiteitä, kuten esimerkiksi asiakasmaksun alentamista. Muilta osin sosiaali- ja terveysministeriön kannanotot ja tulkintasuosituksukset on tarkoitettu suosituksina tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja päätöksentekoa.

Oppaan tärkeänä teemana on että, syrjäytymisen ja toimeentulotuen tarpeen pitkäaikaisutumisen ehkäisemiseksi kunnat käyttäisivät perustoimeentulotuen, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen, sosiaalisen luototuksen sekä talous- ja velkaneuvonnan välineitä pienituloisten kuntalaisten toimeentulon turvaamiseksi. Tähän kokonaisuuteen sisältyvät myös työllistymisen tukemiseksi ja itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi käytettävät sosiaalihuollon asiakaslain, sosiaalityön ja muut sosiaalihuollon työmenetelmät. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi toimeentulotukityössä.

Asiasanat: Perusturva, toimeentulotukilaki, toimeentulotuki

SAMMANDRAG

Utkomststöd. Handbok för tillämpning av lagen om utkomststöd. 6:e rev. uppl. Helsingfors, 2007. 150 s. (Social- och hälsovårdsministeriets publikationer, ISSN 1236-2050, 2007:11)

ISBN 978-952-00-2334-8 (inh.), ISBN 978-952-00-2335-5 (PDF)

Lagen om utkomststöd (1412/1997) har varit i kraft sedan år 1998. Den aktuella handboken om utkomststöd ersätter den tidigare handboken som publicerades år 2003 (SHM, handböcker 2003:10). Bestämmelserna i lagen om utkomststöd ingår i handboken sådana de lyder 1.1.2007.

Utkomststödet tryggar det oundgängliga utkomststöd som avses i grundlagen och främjar en persons eller familjs förmåga att klara sig självständigt. Syftet med förebyggande utkomststöd är att främja den sociala tryggheten och ett självständigt liv samt förebygga marginalisering och långvarigt beroende av utkomststöd. För att förbättra utkomststödsystemets funktionsduglighet har ändringar gjorts till lagen om utkomststöd, med hjälp av vilka avsikten är att utvidga användningen av förebyggande utkomststöd i kommunerna, förkorta klienternas väntetider samt effektivisera användningen av behovsprövning då stöd beviljas.

Utkomststödet struktur och finansiering ändrades fr.o.m. ingången av år 2006 genom att stödet indelades i grundläggande utkomststöd, kompletterande utkomststöd och förebyggande utkomststöd. I och med ändringen omfattas det grundläggande utkomststödet inte längre av den allmänna statsandelen för social- och hälsovården. I fortsättningen deltar kommunen och staten med lika stora andelar i kostnaderna för det grundläggande utkomststödet. Ändringen har inte inverkat på grunderna för beviljande av utkomststöd och inte heller på det belopp som har utbetalats till klienten. Man hoppas dock på att ändringen skall leda till att praxis vid beviljande av utkomststöd skall bli mer enhetlig.

Lagen om utkomststöd ändrades fr.o.m. 1.9.2006 så att klientens andel av boendekostnaderna inte längre inkluderas i utkomststödet grunddel. Det år 2002 inledda försöket med att en del av förvärvsinkomsterna för ett hushåll som får utkomststöd lämnas obekrädd vid beviljande av utkomststöd fortsätter till och med år 2008.

Till de delar som ställningstagandena i handboken baserar sig direkt på gällande lagstiftning är anvisningarna i handboken bindande för kommunerna. Rättsfallen i handboken och Högsta förvaltningsdomstolens etablerade beslutspraxis är avsedda att styra beslutsfattandet i kommunerna. I övrigt skall social- och hälsovårdsministeriets ställningstaganden och tolkningsrekommendationer ses som rekommendationer avsedda att stödja utkomststödsarbetet och beslutsfattandet i kommunerna.

Ett viktigt tema i handboken är att kommunerna skall, för att förebygga marginalisering och att behovet av utkomststöd blir långvarigt, använda metoder som grundläggande utkomststöd, kompletterande och förebyggande utkomststöd, social kreditgivning samt ekonomisk rådgivning och skuldrådgivning för att trygga utkomsten för kommuninvånare med låga inkomster. Denna helhet omfattar även arbetsmetoder inom ramen för

klientlagen inom socialvården, socialt arbete och andra arbetsmetoder inom socialvården som används för att stödja sysselsättning och ett självständigt liv. Social- och hälsovårdsministeriet hoppas att den aktuella handboken är till hjälp i utkomststödsarbetet.

Nyckelord: Bastrygghet, lagen om utkomststöd, utkomststöd

SUMMARY

Social assistance. Handbook for the Application of the Act on Social Assistance. 6th rev. ed., Helsinki, 2007. 150 pp. (Publications of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland, ISSN 1236-2050, 2007:11)
ISBN 978-952-00-2334-8 (print.), ISBN 978-952-00-2335-5 (PDF)

The Act on Social Assistance (1412/1997) has been in force since 1998. The present handbook on social assistance replaces the previous handbook from 2003 (MSAH Handbooks 2003:10). The handbook includes the provisions of the Act on Social Assistance as they read in the amended Act of 1 January 2007.

Social assistance is intended to secure at least the necessary income referred to in the Constitution of Finland as well as to promote the independent coping of individuals and families. The aim of preventive social assistance is to promote individuals' and families' social security and coping independently as well as to prevent social exclusion and long-term dependence on social assistance. In order to improve the effectiveness of the social assistance system the Act has been amended several times since its entry into force to increase the use of preventive social assistance in municipalities, shortening client waiting lists and intensifying the use of means testing when granting assistance.

The structure and financing of social assistance were revised at the beginning of 2006 by dividing social assistance into basic, supplementary and preventive social assistance. In the same context, it was decided that basic social assistance would no more be covered by the general central government transfer to municipal social welfare and health care. In the future, the municipality concerned and the state will share the costs of basic social assistance equally. The amendment did not affect the criteria for granting social assistance, nor the amount of assistance received by a client, even though it is hoped to make the granting procedures more uniform.

The Act on Social Assistance was amended on 1 September to the effect that a certain percentage of the client's housing costs is no more included in the basic amount. The trial started in 2002 in which part of the earnings of a household in receipt of social assistance is not taken into account when granting social assistance has been extended to the end of 2008.

As far as the standpoints presented in the handbook are directly based on the legislation in force the instructions given in the handbook are binding on the municipalities. The legal cases and the established judgment procedure of the Supreme Administrative Court looked at in the handbook are meant to guide the decision-making by municipal authorities. In other respects the standpoints of and the interpretations recommended by the Ministry of Social Affairs and Health are intended to support the work related to granting social assistance and decision-making in municipalities.

The important theme of the handbook is that, in order to prevent social exclusion and long-term need of social assistance, municipal authorities should use basic, supplementary and preventive social assistance, social loans and financial and debt counselling as tools in securing the income of municipal residents on small incomes. This should also

involve the working methods under the Act on the Status and Rights of Social Welfare Clients, and those used in social work and otherwise in the provision of social welfare in order to support people's access to employment and promoting their living independently. The Ministry of Social Affairs and Health hopes that the present handbook will be of help in the work regarding social assistance.

Key words: Act on Social Assistance, basic security, social assistance

SISÄLLYS

Tiivistelmä.....	3
Referat	5
Summary	7
JOHDANTO	13
1 TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS.....	16
2 TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS	17
2.1 Perustoimeentulotuen valtionosuuden ennakkojen vahvistaminen, maksaminen ja tarkistaminen.....	17
2.2 Perustoimeentulotuen valtionosuuden vahvistaminen.....	18
2.3 Loppuerän suorittaminen ja perustoimeentulotuen valtionosuuden takaisinperintä.....	19
2.4 Muutoksenhaku valtionosuutta koskeviin päätöksiin.....	20
3 OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN.....	20
3.1 Toimeentulotuki on viimesijainen etuus.....	20
3.2 Pitkäaikaisasiakkaat.....	23
3.3 Opiskelijat.....	24
3.4 Yrittäjät.....	29
3.5 Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat	30
3.6 Vangit	31
3.7 Velkajärjestely	33
3.8 Elatusvelvollisuus.....	34
3.9 Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon	36
3.10 Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin	37
4 TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA	39
4.1 Vakinainen oleskelu	40
4.2 Useassa kunnassa oleskelu	41
4.3 Kiireellinen toimeentulotuki satunnaisesti kunnassa oleskelevalle	42
5 ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA	42
5.1 Ulkomaalaisen maahantulon ja maassa oleskelun edellytykset ja perusteet	42
5.1.1 EU/ETA kansalainen.....	43
5.1.2 Pohjoismaan kansalainen eli Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt.....	45
5.1.3 Turisti	45
5.1.4 Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen	46
5.1.5 Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen ..	47
5.1.6 Pakolaiset ja paluumuuttajat.....	48
5.1.7 Tilapäistä suojelua saavat.....	48
5.1.8 Ulkomaalainen, joka on saanut oleskeluluvan maasta poistamisen estymisen vuoksi (ulkomaalaislaki 51 §)	48
5.1.9 Turvapaikanhakijat.....	49
5.1.10 Ihmiskaupan uhrin.....	49
5.2 Ulkomaalaisen maahan tuloon ja maassa oleskeluun liittyvät asiakirjat ja edellytykset.....	50

5.2.1	Viisumi	50
5.2.2	Oleskelulupa, oleskeluoikeuden rekisteröinti ja oleskelulupakortti.....	50
5.2.3	Oleskelulupatyypit	51
5.2.4	Vaadittava varallisuus ja matkustajavakuutus.....	51
5.2.5	Käännyttäminen ja maasta karkottaminen	51
5.3	Valtion korvaukset pakolaisille ja paluumuuttajille annetusta toimeentulotuesta aiheutuneisiin kustannuksiin ja muihin kunnalle aiheutuneisiin kustannuksiin	52
5.3.1	Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena	52
5.3.2	Maahanmuuttajan erityistuki	53
5.4	Oikeus toimeentulotukeen sekä oleskelukunnan vastuu	54
5.4.1	Oikeus toimeentulotukeen.....	54
5.4.2	Kiireelliset tilanteet	55
5.4.3	Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä	55
6	TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS	56
6.1	Toimeentulotuen muuttunut rakenne	56
6.2	Toimeentulotuen määräytyminen	56
6.3	Huomioon otettavat menot	57
6.4	Perusosa	58
6.4.1	Perusosan sisältö	58
6.4.2	Perusosan suuruus	58
6.4.3	Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa	59
6.4.4	Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa	60
6.4.5	Vanhempiensa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa.....	60
6.4.6	Lasten perusosat	61
6.4.7	Perusosan indeksitarkistus.....	61
6.4.8	Alennettu perusosa	62
6.4.9	Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma	64
6.5	Muut perusmenot.....	65
6.5.1	Perustoimeentulotuella katettavat muut perusmenot.....	65
6.5.2	Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myöntäessä	65
6.5.3	Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot	66
6.5.4	Taloussähkö ja kotivakuutus	68
6.5.5	Palveluasumisen ja kotona annettavan palvelun maksut	68
6.5.6	Vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot	69
6.6	Täydentävä toimeentulotuki	72
6.6.1	Lasten päivähoitomenot.....	74
6.6.2	Muut asumisesta aiheutuvat menot	74
6.6.3	Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot.....	75
6.7	Toimintaraha ja matkakorvaus	80
6.8	Huomioon otettavat tulot ja varat.....	81
6.8.1	Huomioon otettavat tulot	81
6.8.2	Tulot, joita ei oteta huomioon	83
6.8.3	Tuki määrätään kuukaudelta	85
6.8.4	Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti	88
6.8.5	Huomioon otettavat varat	88
6.9	Toimeentulotukea voidaan tarkistaa	89
6.10	Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle.....	89
6.11	Toimeentulotuen maksaminen.....	90
6.12	Asiakasmaksujen alentaminen tai perimättä jättäminen	90

7	EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI.....	91
8	TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ	93
8.1	Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä.....	93
8.2	Takaisinperinnästä päättäminen jälkikäteen joissakin tilanteissa	95
8.3	Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä.....	95
8.4	Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n tarkoit- tamissa tilanteissa hallinto-oikeus	97
8.5	Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa	97
9	MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA.....	98
9.1	Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset.....	98
9.2	Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä.....	98
9.3	Toimeentulotuen hakeminen	100
9.4	Hakemuksen täydentäminen.....	101
9.5	Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus	102
9.6	Sosiaalialan asiantuntemusta vaativat tehtävät	103
9.7	Suunnitelman tekeminen	103
9.8	Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös	104
9.9	Päätös on annettava tiedoksi.....	104
9.10	Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja salassapito.....	105
10	MUUTOKSENHAKU	106
11	TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN	107
12	KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA	107
13	LISÄTIEDOT.....	107

LIITTEET

LIITE 1.	Laki toimeentulotuesta (1412/1997).....	108
LIITE 2.	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)	117
LIITE 3.	Hallintolaki (434/2003)	125
LIITE 4.	Ote hallintolainkäyttölaista (586/1996)	139
LIITE 5.	Ote kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)	141
LIITE 6.	Ote asumistukilaista (408/1975).....	142
LIITE 7.	Ote maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999).....	143
LIITE 8.	Toimeentulotuen perusosien määrät 1.1.2007 lukien	148
LIITE 9.	Tilastotietoja toimeentulotuesta.....	149

JOHDANTO

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Toimeentulotuki on viimesijainen välttämätöntä toimeentuloa turvaava taloudellinen tukimuoto.

Toimeentulotuesta annettu laki (1412/1997, jäljempänä toimeentulotukilaki) tuli voimaan 1.3.1998. Lain säätämisen yhteydessä antamassaan lausumassa Eduskunta edellytti, että lain käytännön soveltamista ja sen tavoitteiden toteuttamista on seurattava tiiviisti ja mahdollisesti ilmeneviin epäkohtiin on puututtava viivyttämättä.

Lain vaikutuksia on seurattu kahdessa eri seurantaprojektissa, joiden loppuraportit ovat valmistuneet vuoden 2000 aikana. Stakesin toteuttama seurantaselvitys on ilmestynyt julkaisuna Keskitalo - Heikkilä - Laaksonen: Toimeentulotuen muutokset; Vuoden 1998 perusturvamuutosten arviointitutkimuksen loppuraportti (STM, julkaisuja 2000:16). Toinen seurantaselvitys on Suomen Kuntaliiton ja Turun yliopiston julkaisu Ukkola-Kettula: Lainsäädäntömuutosten vaikutukset toimeentulotukeen vuosina 1998 – 1999 (Suomen Kuntaliitto, 2000). Lisäksi toimeentulotuen takaaman kulutustason riittävyttä on selvitetty Stakesin toteuttamassa laajassa Vähimmäisturvan taso – tutkimushankkeessa. Hankkeeseen kuuluvina on julkaistu seuraavat selvitykset: Kosunen: Paljonko on riittävästi? Stakes 1999, raportteja 232, Aatola - Viinisalo: Mitä eläminen maksaa? (Stakes 1999, Raportteja 237) sekä Forma - Heikkilä - Keskitalo: Mikä on kohtuullinen minimi? (Stakes 1999, Raportteja 240).

Selvityksistä voidaan yleiskuvana todeta, että toimeentulotuen perusosa riittää juuri ja juuri kattamaan ne kotitalouksien menot, jotka perusosalla on tarkoitus kattaa. Näin on etenkin niissä tilanteissa, joissa toimeentulotuen tarve on lyhytaikainen. Selvityksistä voi tehdä myös sen johtopäätöksen, että niukinta toimeentulotuen antama kulutustaso on yksin asuvien kohdalla. Tuen riittävyys tavanomaisiin menoihin edellyttää tuen saajalta kurinalaista taloudenpitoa, suunnitelmallisuutta kulutuksen suhteen sekä pitäytymistä perusosan mukaisissa kulutusmenoissa. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu hänen taloudellinen liikkumavaransa.

Toimeentulotukijärjestelmän yhdeksi epäkohdaksi on osoittautunut sen jäykkyys ja puutteellisuus vastata tuen hakijoiden erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuvaan taloudellisen tuen tarpeeseen. Erityisen ongelmallinen tilanne on niiden kohdalla, jotka joutuvat olemaan pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa.

Toimeentulotukijärjestelmän toimivuuden parantamiseksi eduskunta ja valtioneuvosto tekivät vuoden 2000 lopulla ja vuoden 2001 alussa säädösmuutoksia, joiden avulla on tarkoitus laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä kunnissa, lyhentää asiakkaiden jonotusaikoja sekä tehostaa tarveharkinnan käyttöä tukea myönnettäessä. Tarkoituksena on, että ehkäisevään toimeentulotukeen käytettäisiin vähintään 3,3 prosenttia varsinaisen (muun kuin ehkäisevän) toimeentulotuen menoista.

Toimeentulotukilain väliaikainen muutos, jonka mukaan toimeentulotukea myönnettäessä osa ansiotuloista jätetään ottamatta huomioon, on voimassa vuoden 2008 loppuun. Koko maata koskeva kokeilu alkoi 1.4.2002. Sen keskeisenä tavoitteena on edistää toimeentulotukea saavien työllistymistä ja selvittää kannustuselementin vaikutusta työllisyyteen.

Lainmuutoksella, joka tuli voimaan 1.1.2006, uudistettiin toimeentulotuen rahoituspohjaa ja rakennetta. Toimeentulotuen rakenne määriteltiin uudelleen jakamalla tuki perustoimeentulotukeen ja täydentävään toimeentulotukeen. Muutosta koskevan hallituksen esityksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä sosiaali- ja terveysvaliokunta korosti, että toimeentulotuen kehittämisessä on rakennemuutoksen ja rahoitusuudistuksen ohella kiinnitettävä huomiota tarveharkintaisen toimeentulotuen ja ehkäisevän toimeentulotuen käytön lisäämiseen sosiaalityön välineenä. Muutos ei vaikuta toimeentulotuen myöntämisen edellytyksiin, eikä siten myöskään asiakkaan saaman toimeentulotuen määrään. Toimeentulotuen perusosaan ei enää 1.9.2006 alkaen sisälly osuutta asumiskuluista.

Vuoden 2003 alusta tuli voimaan laki sosiaalisesta luototuksesta (1133/2002). Sosiaalisen luototuksen tarkoituksena on ehkäistä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää henkilön ja perheen itsenäistä suoriutumista. Lain perusteella kunnalla on mahdollisuus järjestää sosiaalista luototusta osana kunnan sosiaalihuoltoa ja siinä laajuudessa, mitä paikalliset tarpeet edellyttävät. Sosiaalinen luototus tarjoaa kuntien sosiaalihuollolle uuden keinon tukea pienituloisten ja vähävaraisten henkilöiden ja perheiden toimintakykyä ja osallisuutta yhteiskunnassa. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut erillisen oppaan sosiaalisesta luototuksesta (STM, Oppaita 2003:6). Oppaassa selvitetään myös sosiaalisen luototuksen suhdetta toimeentulotukeen. Ennen sosiaalisen luoton myöntämistä tulee aina selvittää henkilön oikeus saada toimeentulotukea.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000, asiakaslaki, katso liite 2), tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut asiakaslaista erillisen oppaan (STM, Oppaita 2001:11).

Vuoden 2004 alusta tuli voimaan hallintomenettelylain (598/1982) korvannut hallintolaki (434/2003). Hallintolaissa säädetään viranomaisten toimintaan yleisesti sovellettavista hyvän hallinnon perusteista ja keskeisistä menettelyllisistä vaatimuksista, jotka olennaisesti vaikuttavat yksityisen asemaan ja oikeussuojaan hallinnollisessa päätöksenteossa. Tässä oppaassa tarkastellaan hallintolakia toimeentulotuen myöntämismenettelyä silmällä pitäen.

Opas sisältää toimeentulotukilain säännökset sellaisina kuin ne ovat voimassa 1.1.2007.

Sosiaali- ja terveysministeriö lähetti kunnille vuonna 2003 edellisen toimeentulotuen soveltamista koskevan oppaan (STM, oppaita 2003:10). Nyt käsillä oleva opas korvaa vuoden 2003 oppaan. Oppaassa esitetyt suositukset perustuvat osittain hallituksen esitykseen laiksi toimeentulotuesta (HE 217/1997) ja hallituksen esityksiin laiksi toimeentulotuesta annetun lain muuttamiseksi (HE 134/2000, HE 184/2000, HE 155/2001, HE 115/2002, HE 167/2004, HE 155/2005, HE 164/2005 ja HE 165/2006), osittain eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitysten johdosta antamiin valiokuntamietintöihin sekä ministeriön valmistelutyöhön. Lisäksi oppaaseen on sisällytetty eräitä korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiä, jotka voivat olla apuna toimeentulotukilain

soveltamistilanteissa. Korkeimman hallinto-oikeuden ja hallinto-oikeuksien ratkaisut ovat saatavissa osoitteessa: [www. finlex.fi](http://www.finlex.fi)→oikeuskäytäntö.

Oppaassa esitetyt oikeustapaukset ja Korkeimman hallinto-oikeuden vakiintunut ratkaisukäytäntö on tarkoitettu ohjaamaan päätöksentekoa kunnissa. Ministeriö korostaa, että toimeentulotuen tarpeen arvioinnissa tulee käyttää ensin toimeentulotukeen nähden ensisijaisia toimenpiteitä, kuten esimerkiksi asiakasmaksun alentamista. Muilta osin sosiaali- ja terveysministeriön kannanotot ja tulkintasuosituksien on tarkoitettu suosituksina tukemaan kunnissa tapahtuvaa toimeentulotukityötä ja päätöksentekoa.

Syrjäytymisen ja toimeentulotuen tarpeen pitkittymisen ehkäisemiseksi ministeriö suosittelee, että kunnat käyttäisivät perustoimeentulotuen, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen, sosiaalisen luototuksen sekä talous- ja velkaneuvonnan välineitä pienituloisten kuntalaisten toimeentulon turvaamiseksi. Tähän kokonaisuuteen sisältyvät myös työllistymisen tukemisen ja itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi käytettävät muun muassa sosiaalityön ja sosiaalihuollon asiakaslain mukaiset työmenetelmät. Sosiaali- ja terveysministeriö toivoo, että käsillä oleva opas on avuksi toimeentulotukityössä.

1 TOIMEENTULOTUEN TARKOITUS

Toimeentulotuen tarkoituksesta säädetään toimeentulotukilain 1 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (923/2000)

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan. (191/2001)

Toimeentulotuki on viimesijainen henkilön ja perheen välttämätöntä toimeentuloa turvaava etuus. Lisäksi tuen tarkoituksena on edistää yksilön ja hänen perheensä itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuki on etuus, jolla taataan jokaisen oikeudeksi säädetty, perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettu välttämätön toimeentulo.

Yksilöllä on vastuu omasta elatuksestaan ja lailla säädettyssä laajuudessa puolisonsa tai rekisteröidyn parisuhdekumppaninsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta. Toimeentulotuella pyritään parantamaan edellytyksiä tämän vastuun toteuttamiselle. Toimeentulotuella on näin ollen laajempi tehtävä kuin vain elämälle välttämättömän turvan antaminen, eli niin sanotun olemassaolominimin täyttäminen. Sen tavoitteena ei ole vain pitää henkilöä tai perhettä hengissä. Toimeentulotuen tarkoituksena on myös antaa mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintaan. Toimeentulotuki on tarkoitettu kattamaan menoja laajemmin kuin ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa vastaava välttämätön toimeentulo vaatii. Kaikissa soveltamistilanteissa tulee kuitenkin turvata vähintään välttämätön toimeentulo.

Toimeentulotuen tarkoituksen kannalta on tärkeää, että henkilöiden ja perheiden itsenäisen selviytymisen edellytyksiä parannetaan.

Ehkäisevä toimeentulotuki on tarkoitettu henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn edistämiseksi. Tuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen. Ehkäisevän tuen yksi tavoite on pyrkiä välttämään 1 momentissa tarkoitettun toimeentulotuen tarve, ja sen käytöllä voidaan erityisesti pitkällä tähtäyksellä saavuttaa myös taloudellista säästöä. Ehkäisevää toimeentulotukea käsitellään tarkemmin luvussa 7.

Syyskuun alusta 2001 voimaan tulleen lainmuutoksen (191/2001) mukaan toimeentulotukena maksetaan lisäksi kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) mukaiseen työtoimintaan osallistuvalla henkilöllä matkakorvausta. Matkakorvauksesta tarkemmin luvussa 6.7.

2 TOIMEENTULOTUEN TOIMEENPANO JA VALTIONOSUUS

Sosiaalihuoltolain 13 §:ssä toimeentulotuen antaminen kunnassa oleskelevalle henkilölle on säädetty kunnan velvollisuudeksi.

Toimeentulotukilain 4 §:ssä säädetään toimeentulokitehtävien hoidosta kunnassa ja 5 §:ssä toimintaan suoritettavasta yleisestä sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuudesta sekä 5 a §:ssä perustoimeentulotuen valtionosuudesta seuraavasti:

(4 §) Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (toimielin).

(5 §) Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

(5 a §) Kunnalle suoritetaan valtionosuutta 7 §:ssä tarkoitetun perustoimeentulotuen rahoittamiseen. Valtionosuuden määrä on 50 prosenttia kunnan perustoimeentulotuen kustannuksista. Kuntaan rinnastetaan Kainuun hallintokokeilusta annetussa laissa (343/2003) tarkoitettu maakunta.

Valtionosuutta koskevissa asioissa valtionapuviranomaisena toimii lääninhallitus. (1218/2005)

Vuoden 2006 alusta toimeentulotuen rakennetta ja rahoitusta muutettiin. Toimeentulotuen rakenne määriteltiin uudelleen jakamalla tuki perustoimeentulotukeen ja täydentävään toimeentulotukeen. Perustoimeentulotuki irrotettiin yleisestä sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuudesta. Perustoimeentulotuen rahoitukseen osallistuvat kunta ja valtio yhtä suurin osuuksin. Täydentävän toimeentulotuen ja ehkäisevän toimeentulotuen maksaa edelleenkin kunta, ja valtio osallistuu kustannuksiin sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuusjärjestelmän puitteissa. Perustoimeentulotuen valtionosuuden vahvistamisesta ja maksamisesta säädetään lain 5a – 5 c §:ssä.

Toimeentulotukilain 5 a §:n mukaan kunnalle suoritetaan valtionosuutta toimeentulotuesta annetun lain 7 §:ssä tarkoitetun perustoimeentulotuen rahoittamiseen. Valtionosuuden määrä on 50 prosenttia kunnan perustoimeentulotuen kustannuksista. Valtionosuuden määräämiseen ja maksamiseen liittyvät tehtävät kuuluvat lääninhallitukselle.

2.1 Perustoimeentulotuen valtionosuuden ennakkojen vahvistaminen, maksaminen ja tarkistaminen

Perustoimeentulotuen ennakkona maksettavien kustannusten vahvistamisesta, maksamisesta ja tarkistamisesta säädetään toimeentulotukilain 5 b §:ssä. Lääninhallitus tekee vuosittain viimeistään tammikuun 10 päivänä päätöksen toimialueensa kunkin kunnan

valtionosuuden ennakoiden suuruudesta. Valtionosuuden saaminen ei edellytä kunnan tekemää hakemusta.

Lääninhallitukset maksavat kunnille valtionosuuden perustoimeentulotuen kustannuksiin kuukausittain ennakkoon tasasuuruusina erinä. Tavoitteena on, että kunnat eivät ainakaan merkittävässä määrin joudu käyttämään omia varojaan valtionosuudella katettavaan osuuteen toimeentulotuesta. Ennakot maksetaan kunkin kuukauden 11 päivänä ja maksettavan ennakon määrä pyöristetään lähimpään euroon.

Ennakoiden suuruus määräytyy kaksi vuotta ennen varainhoitovuotta alkaneena vuonna toteutuneiden perustoimeentulotukimenojen perusteella. Vuoden 2008 ennakot määräytyvät siis vuoden 2006 toteutuneiden perustoimeentulotukimenojen perusteella. Kunkin kuukauden ennakon suuruus on 50 % valtionosuuden perusteena olevien menojen kahdestoistaosasta.

Kuitenkin vuosina 2006 ja 2007 ennakoiden suuruus määräytyy laskennallisesti vuosien 2004 ja 2005 toimeentulotukimenojen perusteella. Lain 1218/2005 voimantulosäännöksen mukaan vuonna 2006 valtionosuuden ennakon perusteena on 90 % kunnan vuonna 2004 toteutuneista toimeentulotukimenoista ja vastaavasti vuonna 2007 ennakoiden perusteena on 90 % vuoden 2005 toteutuneista toimeentulotukimenoista.

Myönnetyn toimeentulotuen määrissä tapahtuu kunnissa jonkin verran vaihtelua vuodesta toiseen. Koska valtionosuuden laskentaperusteena käytetään kahden vuoden takaisia tietoja, on mahdollista, että joidenkin kuntien osalta vahvistetut ennakot muodostuvat liian suuriksi tai liian pieniksi varainhoitovuoden toimeentulotukimenoihin nähden. Sen vuoksi ennakoiden määrä tarkistetaan kuntien kuluvaan vuotta koskevien toimeentulotuen menojen perusteella.

Toimeentulotukilain 5 b § mukaan ennakkojen tarkistamista varten kunnan on vuosittain viimeistään elokuun 31 päivänä annettava lääninhallitukselle tiedot kuluvan vuoden kesäkuun loppuun mennessä aiheutuneista perustoimeentulotuen kustannuksista. Loppuvuoden ennakkojen tarkistamista varten on ilmoitukseen liitettävä arvio 1.7. – 31.12. aiheutuvista perustoimeentulotukimenoista. Ilmoitus annetaan lomakkeella, joka on tulostettavissa sivulta www.suomi.fi → asiointipalvelut ja lomakkeet → hae asiointipalveluita ja lomakkeita -kohtaan kirjoittamalla: STM, valtionosuusselvitys. Ilmoitukseen tulee liittää allekirjoitettu kirjanpito-ote. Kirjanpito-otteen allekirjoittajan samoin kuin lomakkeen allekirjoittajan on ilmoitettava virka-asemansa.

Lääninhallitus tarkistaa ennakon vastaamaan kunnan antamaa arviota, jos arvion mukaan kunnan valtionosuudella katettavaksi tarkoitettujen toimeentulotukimenojen määrä poikkeaa vähintään 10 % vahvistettujen ennakoiden laskennassa käytetystä koko vuoden määrästä. Ennakko maksetaan tarkistettuna lokakuun alusta lähtien. Tarkistettu ennakko määritellään siten, että ennakoiden yhteenlaskettu summa vastaisi puolta varainhoitovuoden arvioiduista perustoimeentulotuen kustannuksista.

2.2 Perustoimeentulotuen valtionosuuden vahvistaminen

Toimeentulotukilain 5 c §:n mukaan kunnan on lopullisen perustoimeentulotuen valtionosuuden määrittämiseksi toimitettava lääninhallitukselle selvitys perustoimeentulotu-

en kustannuksista varainhoitovuotta seuraavan vuoden huhtikuun loppuun mennessä. Selvityksen antamisessa käytetään samaa lomaketta kuin ennakoiden tarkistamisessa. Selvityksen tietojen perusteella määräytyy, onko kunnalla oikeus saada loppueränä lisää perustoimeentulotuen valtionosuutta vai joutuuko kunta palauttamaan osan saamistaan ennakoista valtiolle.

Perustoimeentulotuen kustannukset ilmoitetaan siten, että kustannuksista vähennetään toimeentulotuen takaisinperinnästä kertyneet erät. Vähennyseränä otetaan huomioon ainoastaan perustoimeentulotukeen kohdistuva toimeentulotukilain 4 luvussa tarkoitetulla tavalla takaisin peritty summa. Kun toimeentulotukiasiakkaalle on myönnetty sekä perustoimeentulotukea että täydentävää toimeentulotukea, asiakkaan tuloista tai varoista takaisin peritty summa tulee jakaa myönnetyn tuen määrien suhteessa perustoimeentulotukeen ja täydentävään tukeen kohdistuvaksi.

Valtionosuusselvitystä annettaessa perustoimeentulotuen kustannuksiin ei sisällytetä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain (493/1999) nojalla kokonaan valtion korvattavaksi säädettyä toimeentulotukea. Työmarkkinatuen kuntaosuus tai työntekijän palkkaamisesta aiheutuvat menot eivät ole perustoimeentulotukeen kuuluvia menoja. Samoin toimeentulotukilain 10 a §:n nojalla maksetut kuntouttavan työtoiminnan toimintaraha ja matkakorvaus eivät ole perustoimeentulotukeen sisältyviä menoja. Jos kunta saa esimerkiksi toiselta kunnalta tai muulta taholta korvausta perustoimeentulotukeen kohdistuneista menoista, saadut korvaukset ilmoitetaan valtionosuuslomakkeella perustoimeentulotukeen kohdistuvina tuloina.

Lääninhallitus tekee päätöksen lopullisen perustoimeentulotuen valtionosuuden määrästä ja mahdollisen loppuerän maksamisesta viimeistään kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun kunnan valtionosuusselvitys on saapunut lääninhallitukselle.

2.3 Loppuerän suorittaminen ja perustoimeentulotuen valtionosuuden takaisinperintä

Lääninhallitus maksaa kunnalle suoritettavan loppuerän kuukauden kuluessa lopullisen valtionosuuden vahvistamisen jälkeen. Jos loppuerän maksaminen viivästyy, sille on suoritettava vuotuista viivästyskorkoa korkolain (633/1982) 4 §:n 1 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan.

Kunnan liikaa saama valtionosuus peritään takaisin pääsääntöisesti vähentämällä se kunnalle myöhemmin maksettavista ennakoista. Kuittauksen käyttäminen on perusteltua edestakaisten rahasiirtojen välttämiseksi. Jos liikaa saatu määrä on huomattava, lääninhallitus voi päätöksellään velvoittaa kunnan palauttamaan sen. Jos kunta ei palauta liikaa saatua määrää viimeistään lääninhallituksen päätöksessään määräämänä eräpäivänä, on palautettavalle määrälle maksettava korkolain 4 §:n 1 momentin mukaista viivästyskorkoa.

Jos lopullinen perustoimeentulotuen valtionosuus poikkeaa vähemmän kuin 10 euroa ennakkoina maksetun valtionosuuden määrästä, erotusta ei makseta eikä peritä takaisin.

2.4 Muutoksenhaku valtionosuutta koskeviin päätöksiin

Valtionosuuspäätöksiin sisältyvät virheet ovat yleensä sen luonteisia, ettei varsinainen muutoksenhaku ole tarpeen, vaan niihin voidaan soveltaa hallintolain 8 luvun säännöksiä päätöksessä olevan virheen korjaamisesta. Toimeentulotukilain 24 §:n 2 ja 3 momenttien mukaan valtionosuuden vahvistamista tai takaisinperintää 5 a – 5 d §:n nojalla koskevaan lääninhallituksen päätökseen ei saa hakea valittamalla muutosta. Sen sijaan valtionosuuden vahvistamista tai takaisinperintää koskevaan päätökseen saa hakea muutosta tekemällä kirjallisen oikaisuvaatimuksen lääninhallitukseen 30 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saamisesta. Lääninhallituksen oikaisuvaatimuksen johdosta teemmään päätökseen saa hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Säännös vastaa kuntien valtionosuuslain (1147/1996) 6 luvussa säädettyä muutoksenhakumenettelyä.

3 OIKEUS TOIMEENTULOTUKEEN

3.1 Toimeentulotuki on viimesijainen etuus

Oikeudesta toimeentulotukeen säädetään toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Oikeus saada toimeentulotukea syntyy toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentin nojalla vasta silloin, kun henkilö ei voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tai yrittäjätoiminnallaan tai toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla eikä hän voi elättää itseään muillakaan tuloillaan tai varoillaan, häneen nähden elatusvelvollisen huolenpidolla tai muulla tavalla. Jollei laista muuta johdu, riittävä edellytys toimeentulotuen saamiseen on yleensä se, että henkilöllä tai perheellä ei ole tosiasiallisesti käytettävissään varoja elatuksensa turvaamiseen. Oikeus toimeentulotukeen on jokaisella tuen myöntämisen edellytysten täytyessä. Mitään henkilöryhmää ei siten voida jättää toimeentulotuen sovellutusalueen ulkopuolelle, vaan kunkin hakijan tuen tarve arvioidaan yksilö- tai perhekohtaisesti.

Koska toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, selvitetään aina ennen tuen myöntämistä henkilön tai perheen mahdollisuudet saada toimeentulonsa turvatuksi muista tulonlähteistä, ensisijaisesti työ- ja yrittäjätulosta. Toimeentulotuen hakijat tulee ohjata käyttämään heille kuuluvia ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia ja tarvittaessa neuvoa niiden hakemisessa (ks. sosiaalihuoltolain 13 §:n 1 momentti 4 kohta). Ensisijaisia yhteiskunnan tukimuotoja toimeentulotukeen nähden ovat muun muassa eläke, työttömyysturvan päiväraha mukaan lukien työmarkkinatuki, tapaturmavakuutuksen toimeentuloa turvaavat etuudet, luopumiskorvaus, sairauspäiväraha, lasten kotihoidon tuki, lapsilisä, asumistuki ja opintotuki.

Sellaisessakin tapauksessa, jossa henkilön jääminen vaille ensisijaisia etuuksia johtuu henkilön omasta menettelystä, tulee tosiasialliseen elatuksen puutteeseen joutuneen henkilön osalta arvioida hänen oikeutensa perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaiseen välttämättömän toimeentulon turvaan. Henkilö tulee ohjata hakemaan niitä ensisijaisia etuuksia, joihin hänellä voisi olla oikeus. Jos henkilö kieltäytyy hakemasta ensisijaisia sosiaaliturvaetuuksia, voidaan tämä ottaa huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Tällöin sosiaalityöntekijän tulisi yhdessä asiakkaan kanssa arvioida kieltäytymisen vaikutusta toimeentulotuen saamiseen. Arvioinnissa tulee ottaa huomioon myös se, mistä lähtien etuus olisi käytettävissä. Säädettyissä poikkeustapauksissa tuki voidaan määrätä perittäväksi takaisin. (Ks. takaisinperinnästä tarkemmin luku 8.)

Toimeentulotukilain 2 a §:n mukaan toimeentulotuen hakija on velvollinen ilmoittautumaan työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi. Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työttömäksi työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin toimeentulotukilain 10 §:ssä säädetään. (Perusosan alentamisesta tarkemmin ks. luku 6.4.8.)

Toimeentulotukea hakeva 17–64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) *ole työssä palkansaajana tai yrittäjänä;*
- 2) *opiskele päätoimisesti;*
- 3) *ole työttömyysturvalain (1290/2002) 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tai 4 §:n 1–5 kohdassa tarkoitettu henkilö;*
- 4) *ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai*
- 5) *ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.*

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

Työttömyysturvalain 3 luvussa on säädetty työttömyyspäivärahaoikeuden rajoituksista. Kyseisen luvun 3 §:n 1 momentissa ja 4 §:n 1 – 5 kohdissa on säädetty, että työttömyyspäivärahaan ei ole oikeutta henkilöllä:

- joka saa sairausvakuutuslain (1224/2004) mukaista sairauspäivärahaa tai osasairauspäivärahaa tai kansaneläkelain (347/1956) mukaista työkyvyttömyyseläkettä tai kuntoutustukea taikka täyden työkyvyttömyyden perusteella maksettavaa etuutta jonkin muun lain nojalla. Työkyvyttömänä pidetään myös henkilöä, joka on todettu sairausvakuutuslain tai kansaneläkelain mukaisesti työkyvyttömäksi, vaikka etuutta ei ole hänelle myönnetty (3 §:n 1 mom);
- joka saa kansaneläkelain tai työeläkelakien mukaista varhennettua vanhuuseläkettä tai yksilöllistä varhaiseläkettä tai täyteen eläkkeeseen oikeuttavien palvelusvuosien perusteella vanhuuseläkettä taikka vanhuuseläkettä (4 §:n 1 kohta);
- joka saa työttömyyseläkettä (4 §:n 2 kohta);

- jolla on oikeus saada sairausvakuutuslain mukaista äitiys-, erityisäitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa taikka jolle on myönnetty lomaa raskauden ja synnytyksen tai lapsen hoidon vuoksi taikka joka saa erityishoitorahaa (4 §:n 3 kohta);
- siltä ajalta, jolta hän saa maatalousyrittäjien sukupolvenvaihdoseläkkeestä annetun lain (1317/1990) mukaista sukupolvenvaihdoseläkettä taikka maatalousyrittäjien luopumistuesta annetun lain (1293/1994) mukaista luopumistukea (4 §:n 4 kohta); tai
- joka saa kuntoutusrahalain (611/1991) tai työntekijäin eläkelain 8 §:n 4 momentissa tarkoitettujen lakien, eläkeohjesäännön tai eläkesääntöjen mukaista kuntoutusrahaa taikka ansionmenetyskorvausta tapaturmavakuutuksen, liikennevakuutuksen tai sotilasvammalain (404/1948) kuntoutusta koskevien säännösten perusteella (4 §:n 5 kohta).

Hallituksen esityksen perusteluiden (HE 184/2000) mukaan toimeentulotukilain 2 a §:n 5 kohdassa tarkoitettu muu hyväksyttävä syy olla ilmoittautumatta työvoimatoimistoon on esimerkiksi se, että henkilö toimii perhehoitajalaissa (312/1992) tarkoitettuna perhehoitajana, tai että henkilö hoitaa vanhusta, vammaista tai sairasta henkilöä omaishoidon tuesta annetussa laissa (937/2005) tarkoitettuna omaishoidon tuesta tehdyn sopimuksen nojalla vähintään neljä tuntia päivässä.

Hyväksyttävänä syynä on pidetty myös sitä, että henkilö on oikeutettu lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) 3 §:n nojalla kotihoidon tukeen. Hyväksyttävää syytä arvioitaessa voidaan ottaa myös huomioon se, että henkilö hoitaa alle kouluikäistä lastaan kotona. Tällöin arviota tehtäessä on kiinnitettävä huomiota lapsen edun ensisijaisuuteen.

Työsopimuslain mukaan työntekijällä on oikeus saada hoitovapaata lapsensa hoitamiseksi, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. X:n tytär oli syntynyt 17.9.1999 ja hänen äitiysrahakautta seurannut vanhempainrahakautensa oli päättynyt 22.6.2000. X oli tehnyt työnantajansa kanssa työsopimuslain mukaisen sopimuksen hoitovapaasta, joka oli alkanut 23.6.2000 ja päättyi 18.9.2002. X:n käyttäessä laissa säädettyä oikeuttaan hoitovapaaseen hänen käytettävissä oleviksi tuloikseen voitiin lukea vain ne tulot, jotka hän hoitovapaalla ollessaan todellisuudessa sai. (KHO 30.10.2001 taltio 2661).

Jos henkilön toimeentulotuen tarve johtuu siitä, että hän on hakeutunut vuorotteluvapaalle tai palkattomalle vapaalle työstään, pääsääntöisesti toimeentulotukea tulisi myöntää vain yksilökohtaisen harkinnan ja perustellun syyn perusteella.

Ensisijaisten etuuksien sekä muiden tulolähteiden suhde toimeentulotukeen on joissakin käytännön tilanteissa ongelmallinen. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin eräitä toimeentulotuen asiakasryhmiä ja elatusvelvollisuutta suhteessa toimeentulotukeen.

3.2 Pitkäaikaisasiakkaat

Toimeentulotuki on lähtökohtaisesti tarkoitettu avuksi yksilöiden ja perheiden tilapäisiin taloudellisiin vaikeuksiin. 1990-luvun laman seurauksena pitkäaikainen riippuvuus toimeentulotuesta on kuitenkin lisääntynyt voimakkaasti. Lamavuosien jälkeenkin pitkäaikaisasiakkaiden määrä on pysynyt suurena. Keskeisenä syynä tilanteeseen on tosiasiallisen pitkäaikaistyöttömyyden säilyminen korkealla tasolla ja se, että nettomääräisen työmarkkinatuen ja toimeentulotuen perusosan välinen tasoero on erittäin pieni.

Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden määrä (vähintään 10 kuukauden ajan tuen piirissä ko. vuoden aikana) on kehittynyt 1990-luvulta seuraavasti:

Vuosi	Kotitalouksien lukumäärä	Prosenttia tuensaaja-talouksista
1990	21 200	11,8
1991	26 400	12,0
1992	29 700	11,5
1993	42 600	14,6
1994	57 300	17,5
1995	67 800	20,1
1996	79 900	23,0
1997	84 300	24,6
1998	72 700	23,3
1999	67 900	23,4
2000	65 800	24,4
2001	66 900	25,6
2002	67 500	26,1
2003	62 500	24,2
2004	59 700	24,1
2005	56 700	24,1

Pitkäaikaisen toimeentulotukiasiakkuuden taustalla on luonnollisesti lukuisia eri tekijöitä. Sekä tutkimusten että käytännön sosiaalityöstä saatujen kokemusten perusteella pitkäaikaisasiakkuuteen vaikuttavia keskeisiä tekijöitä näyttävät olevan muun muassa asiakkaiden alhainen koulutustaso, vaikeudet elämänhallinnassa, velkaisuus ja pitkittynyt työttömyys, johon usein liittyy alentunut työkyky.

Toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden auttaminen ja tukeminen muodostaa keskeisen haasteen kunnalliselle sosiaalityölle. Usein pelkästään sosiaalityön keinot eivät riitä, vaan tarvitaan moniammatillista osaamista ja yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Pitkäaikaisasiakkaat tarvitsevat yleensä runsaasti erilaista tukea päästäkseen työelämään. Pitkäaikaisasiakkailta on usein somaattisia ja psyykkisiä terveysongelmia. Myös päihdeongelmat vaikeuttavat monissa tapauksissa työmarkkinoille pääsyä. Pitkäaikaisasiakkaan lyhytkin työllistyminen voi parantaa olennaisesti hänen tilannettaan ja luoda perheen lapsille työssäkäynnin mallia. Monissa sosiaalitoimistoissa on käytetty muun muassa terveydenhoitajia ja psykiatrian erikoissairaanhoidajia ja erityisiä työhönvalmentajia kuten sosiaaliohjaajia apuna työhön ohjauksessa. Kuntouttavan työtoiminnan ja työolosuhteiltaan joustavien työpaikkojen kehittäminen on tärkeää pitkäaikaisasiakkai-

den työllistymisen edistämisessä. Monilla paikkakunnilla on myös saatu hyviä kokemuksia työvoimapalvelukeskusten toiminnasta tällaisten ihmisten auttamisessa. Tärkeää olisi myös saada työkyvyn arviointiin ja lopulta työkyvyttömyyseläkkeelle sellaiset asiakkaat, jotka eivät sairauden tai muun työkyvyttömyyden vuoksi voi sijoittua työmarkkinoille.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 7 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma. Suunnitelman tekeminen on tärkeää erityisesti pitkäaikaisesti toimeentulotuen asiakkaana oleville henkilöille. Suunnitelman tekemistä on käsitelty tarkemmin luvussa 9.7.

Toimeentulotukilakia muutettiin vuonna 2001 tarkoituksena laajentaa ehkäisevän toimeentulotuen sekä toimeentulotuen lisäosan käyttöä siten, että tuen myöntämisessä henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot otettaisiin aiempaa laajemmin huomioon. Toimeentulotukilain 7 c §:n 3 kohdan mukaan täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon tarpeellisen suuruusina tietyt erityismenot, kuten henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot. Tällaisena erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita. Asiaa on käsitelty tarkemmin luvussa 6.6.

3.3 Opiskelijat

Opiskelijan ensisijainen toimeentulojärjestelmä on opintotukilain (65/1994) mukainen opintotuki, joka on tarkoitettu kattamaan opiskeluaikaiset opinto- ja toimeentulokustannukset. Opintotuki koostuu opintorahasta, asumislisästä ja valtion takauksesta opintolainaan. Siten 18 vuotta täyttäneen opiskelijan ensisijainen taloudellinen tuki on opintotuki sisältäen valtion takaaman opintolainan. Ministeriön näkemyksen mukaan opintolainan ottamista ei tulisi edellyttää alle 18-vuotiailta opiskelijoilta. Opintolainan ottamista ei myöskään tule edellyttää lastensuojelulain tarkoittamassa jälkihuollossa olevilta nuorilta taikka nuorilta, jotka opiskelevat sellaisessa koulutuksessa, joka antaa valmiuksia jatko-opintoihin, mutta ei paranna opiskelijan työmarkkinavalmiuksia tai valmista ammattiin. Kyseessä oleva koulutus voi olla esimerkiksi maahanmuuttajanuorille suunnattu kielitaitoa ja opiskeluvalmiuksia parantava koulutus.

Opiskelija voi joutua tilanteeseen, jossa hän ei voi käytännössä saada opintotukea tai hänellä ei ole riittävästi varoja käytettävissä omaan tai perheensä elatukseen. Kunta on tällöin velvollinen myöntämään toimeentulotukea opiskelijalle samoin perustein kuin muullekin avun tarpeessa olevalle. Opintotuen osalta on syytä ottaa huomioon, että sitä myönnetään yleensä vain yhdeksälle kuukaudelle vuodessa.

Vanhemmat eivät ole toimeentulotuesta annetun lain mukaan elatusvelvollisia täysi-ikäisiin lapsiinsa nähden. Vanhempien elatusvelvollisuutta ei voida perustaa myöskään lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 3 §:n 2 momentin mukaiseen vanhempien vastuuseen lapsen koulutuskustannuksista. Jos toimeentulotuen hakija kuitenkin saa tosiasiallisesti vanhemmiltaan varoja toimeentuloonsa tai muuta elatusta, tämä otetaan haki-
jan käytettävissä olevina varoina huomioon (katso luku 3.8).

Opintolainan korkoja ei voitu pitää toimeentulotuen lisäosalla korvattavina tarpeellisina menoina sillä perusteella, että opintolainaa oli opiskelukuukausina luettu toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa käytettävissä olevaksi tuloksi. Koska asiassa ei ollut ilmennyt sellaisia seikkoja, joiden vuoksi korkojen kattaminen kokonaan toimeentulotuen lisäosalla olisi ollut tässä tapauksessa toimeentulon turvaamiseksi tarpeen, korkojen katsumista lisäosalla korvattaviksi menoiksi koskeva valitus hylättiin.

Lainan lyhennysten ja lainan korkojen maksun ei lähtökohtaisesti voida katsoa kuuluvan toimeentulotuella katettavien menojen piiriin, koska toimeentulotuen viimesijaisuus huomioon ottaen henkilön edellytetään ensisijaisesti turvaamaan toimeentulonsa ja vasta sitten maksavan velkansa. Opintolainan lyhennyksiä ei siten pidetty toimeentulotuen lisäosalla korvattavina tarpeellisina menoina sillä perusteella, että opintolainaa on opiskelukuukausina luettu toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa käytettäväksi olevaksi tuloksi. (KHO 5.5.2006, taltio 1041.)

Kela tutkii opiskelijan mahdolliset maksuhäiriöt ennen kuin se tekee päätöksen valtion takauksen myöntämisestä opintolainaa varten. Valtiontakaukseen ei myönnetä opiskelijalle, jolla on luottotietorekisteriin rekisteröity maksuhäiriö, paitsi jos maksuhäiriö on yksittäinen ja määrältään vähäinen ja sen rekisteröinnistä on kulunut kohtuullisen pitkä aika tai merkinnän aiheuttanut velka on suoritettu taikka valtiontakauksen myöntämiselle on muuten erityisiä syitä. Jos lainatakausta ei voida myöntää maksuhäiriön vuoksi, Kela varaa opiskelijalle mahdollisuuden esittää selvitystä tilanteestaan.

Eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta katsoi toimeentulotukilakia koskeneesta hallituksen esityksestä antamassaan valiokuntamietinnössä, että tilanteessa, jossa opiskelija ei voi esimerkiksi luottotietorekisteriin rekisteröity maksuhäiriö, paitsi jos maksuhäiriö on yksittäinen ja määrältään vähäinen ja sen rekisteröinnistä on kulunut kohtuullisen pitkä aika tai merkinnän aiheuttanut velka on suoritettu taikka valtiontakauksen myöntämiselle on muuten erityisiä syitä. Jos lainatakausta ei voida myöntää maksuhäiriön vuoksi, Kela varaa opiskelijalle mahdollisuuden esittää selvitystä tilanteestaan.

Maksuhäiriöiden vuoksi ilman opintolainaa jääneiden opiskelijoiden opintojen rahoittamisen tukemiseksi kunta voi myöntää sosiaalista luottoa. Sosiaalisen luoton järjestäminen on kunnan vapaaehtoinen tehtävä. Myönnettäessä sosiaalista luottoa opiskelijoille tulisi ottaa huomioon, että heillä voi olla oikeus toimeentulotukeen ja että tätä oikeutta ei sosiaalisesta luototuksesta annetun lain 10 §:n nojalla voi rajata eikä tuen määrää alentaa sosiaalisen luoton perusteella. Sosiaalisen luoton myöntämisestä opiskelijalle selvitetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa sosiaalista luototusta koskevassa oppaassa (STM, Oppaita 2003:6).

Mikäli opiskelija ei ole kohtuullisessa ajassa saanut järjestettyä opintotukietuuksia korvaavaa rahoitusta opinnoilleen, ei toimeentulotukihakemusta voida kokonaan hylätä. Oikeuskäytännössä on katsottu, että oikeus toimeentulotukeen määräytyy hakijan käytettävissä olevien tosiasiallisten tulojen ja varojen sekä toimeentulotukeen oikeuttavien menojen perusteella. Joissakin tapauksissa on kuitenkin katsottu mahdolliseksi alentaa opiskelijan perusosan suuruutta toimeentulotukilain 10 §:n mukaisesti. Lähinnä perusosan alentaminen voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa opiskelijalla on tuettu toimeentulotuella jo pitkään ja ottaen huomioon opiskelun luonteen tilapäis- tai osa-aikatyön vastaanottaminen olisi mahdollista. Perusosan alentamisen tulee aina perustua yksilökoh-

taiseen harkintaan ja asiakkaan kokonaistilanne tulee selvittää ennen perusosan alentamista.

Opiskelijaa, joka ei ole saanut opintotukea riittämättömien opintosuoritusten vuoksi, mutta ei ole hakeutunut ansiotyöhön, ei voida asettaa eri asemaan kuin muita toimeentulotuen hakijoita. Ihmisarvoisen elämän edellyttämä välttämätön toimeentulo on joka tapauksessa turvattava kaikille. Opiskelijan oikeus toimeentulotukeen oli ratkaistava hakemisajankohtana olleiden taloudellisten olosuhteiden perusteella, eikä sillä perusteella, oliko hän laiminlyönyt velvollisuutensa kykynsä mukaan pitää huolta elatuksestaan. Elatuksen laiminlyönnin perusteella myönnettävään toimeentulotukeen voitiin soveltaa toimeentulotukilain 10 ja 20 §:ssä säädettyjä seurauksia niiden edellytysten täytyessä. (KHO 20.6.2001, taltio 1481).

Arvioitaessa, voitiinko toista tutkintoa suorittavan opiskelijan toimeentulotuen perusosaa alentaa toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun kieltäytymisen tai laiminlyönnin vuoksi, tuli muun ohessa ottaa huomioon, vaikuttaako opiskelu toimeentuloa turvaavasti myöhemmin niin, että toisen tutkinnon suorittaminen lisää henkilön mahdollisuuksia saada tulevaisuudessa elatusta turvaavaa työtä. (KHO 4.10.2006, taltio 2547)

Mikäli opiskelija ei ole saanut valtion takausta opintolainaan tai mikäli pankki ei ole myöntänyt opintolainaa esimerkiksi luottohäiriömerkinnän vuoksi, opintolainaa ei ole perusteltua ottaa huomioon opiskelijan tulona. Jos opiskelija sen sijaan voisi saada valtion takaaman opintolainan, mutta ei ole sitä jostakin syystä nostonut, laina voidaan laskea hänen tulokseen, mikäli menettely harkitaan tuen hakijan olosuhteet huomioon ottaen kohtuulliseksi.

Toimeentulotukea myönnettäessä pääsääntönä on, että tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus tai saamisen peruste huomioon ottaen on kohtuullista. Hallinto-oikeuskäytännössä on myös katsottu, että vaikka opintolaina on käytetty opintotukipäätöksen jaksotuksesta poiketen esimerkiksi heti lukukauden alussa, voidaan toimeentulotukilaskelmissa opintolainan kuukautta kohden jaksottuva osuus lukea opiskelijan tuloksi. Korkein hallinto-oikeus on päätöksen KHO 23.3.2005, taltio 629 perusteissa todennut, että määriteltäessä hakijan toimeentulotuen tarvetta, perusturvalautakunnan yksilöjaosto olisi toimeentulotuesta annetun lain 15 §:n mukaan voinut jakaa opintolainan kertaluonteisena tulona kuukausieriin, mikäli jaosto olisi katsonut sen hakijan henkilökohtaiset olosuhteet huomioon ottaen kohtuulliseksi, mutta velvollisuutta tällaiseen jaksottamiseen ei ollut. Ministeriön näkemyksen mukaan opintolainan huomiomisessa voidaan käyttää yksilökohtaisen harkinnan mukaan molempia tapoja. Opintolaina voidaan jakaa tasan niille kuukausille, joille laina on myönnetty, ja ottaa lainan kuukausierä tulona huomioon kuukausittain. Opintolaina voidaan myös ottaa kokonaisuudessaan huomioon tulona silloin kun laina on nostettavissa, minkä jälkeen tuloylijäämää siirretään seuraavien kuukausien toimeentulotukilaskelmiin.

Korkeakouluopiskelija oli pyytänyt toimeentulotukea kesän 1998 ajaksi. Hän oli ilmoittanut, ettei hän aio harjoittaa kesän aikana opintoja eikä voi

mennä ansiotyöhön, koska hän ei pystynyt järjestämään kahdeksanvuotiaalle lapselleen hoitopaikkaa. Opintotukilautakunta oli myöntänyt hänelle opintorahan ja opintolainan valtioneuvoston päätöksen mukaan lainatakausta oli 1.9.1997–31.5.1998 yhdeksältä kuukaudelta 1 300 markkaa kuukaudessa eli yhteensä 11 700 markkaa. Hakija ei ollut lukuvuoden aikana hakenut eikä siis myöskään nostanut opintolainaa rahalaitoksesta, vaan oli tullut toimeen muulla tavoin. Tämän päätöksen mukainen laina oli nostettavissa 31.7.1998 mennessä. Opiskelijan ensisijaisen toimeentulojärjestelmän muodostavat opintotukilain mukaiset etuudet, joita ovat muun ohella opintoraha ja opintolainan valtioneuvoston päätöksen mukaan ottaa huomioon valtion takaama opintolaina, kun ei ollut ilmennyt estettä sen saamiseen eikä nostamiseen. (KHO 30.11.1999, taltio 3854, ään. 4-1.)

Opintolaina on sellainen kertaluonteinen tulo, joka tulee jaksottaa kuukausittaiseksi tuloksi sille ajanjaksolle, jolta opintolaina maksetaan. Asiaan ei vaikuttanut se, että opiskelija oli käyttänyt opintolainan määrän jo syyslukukaudella. Elokuussa saatuja palkkatuloja ei ottaa huomioon toimeentulotukea haettaessa tammikuussa. Takuuvuokra oli otettava huomioon toimeentulotukilaskelmassa vuokramenona vuokrasuhteen päättymistä edeltäneenä sinä aikana, jolloin vuokra oli suoritettu takuuna annetuilla varoilla. (KHO 28.2.2003 taltio 444).

Toimeentulotuki on viimesijainen henkilön ja perheen toimeentuloa turvaava etuus. Opiskelijan ensisijaisiin toimeentuloa turvaaviin etuuksiin kuuluu muun muassa opintotuki, jona myönnetään opintorahaa, asumislisää ja opintolainan valtioneuvoston päätöksen mukaan ottaa huomioon valtion takaamana 1.8.2001 lukien. Opintolaina olisi ollut käytettävissä olevaa tuloa opiskelijalle samalla tavalla kuin opintoraha ja asumislisä. Opintolainan nostoa ei ole säännöksiin eikä päätöksiin rajoitettu siten, että sen voi nostaa vain kuukausierissä. Laina voitiin siten ottaa huomioon käytettävissä olevana tulona. (KHO 23.3.2005, taltio 629, ään. 3-2.)

Edellä, luvussa 3.1. on käsitelty henkilön velvollisuutta ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Velvollisuutta ei ole esimerkiksi henkilöllä, joka opiskelee päätoimisesti.

Päätoimisen opiskelun määrittelyn ohjeena voidaan käyttää opintotukisäännöksiä. Opintotukilain (65/1994) 5a §:ssä on säädetty päätoimisesta opiskelusta seuraavasti:

Päätoimisia ovat opinnot, joiden tavoitteena on korkeakoulututkinnon suorittaminen. Muut korkeakouluopinnot ovat päätoimisia, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään viisi opintopistettä opiskelukuukautta kohti.

Lukio-opinnot ovat päätoimisia, kun niiden oppimäärän mukainen laajuus on yhteensä vähintään 75 kurssia. Lisäksi edellytetään, että opiskelija osallistuu lukukauden aikana vähintään 10 kurssiin tai niitä vastaaviin opintoihin taikka kahteen ylioppilastutkintoon kuuluvaan kokeeseen. Si-

säoppilaitoksessa järjestetyt lukio-opinnot katsotaan kuitenkin aina päätoimisiksi.

Ammatilliset ja muut kuin 1 tai 2 momentissa tarkoitetut opinnot ovat päätoimisia, kun opintojen laajuus on keskimäärin vähintään kolme opintoviikkoa opiskelukuukautta kohti. Kun opintojen laajuutta ei ole mitoitettu opintoviikkoina, edellytetään opetus- tai koulutusohjelman mukaiseen opetukseen tai opintoihin kuuluvaan harjoitteluun osallistumista keskimäärin vähintään 25 viikkotuntia.

Pääsääntönä voidaan pitää, että opiskelu on päätoimista silloin, kun opiskelijalla on oikeus opintotukeen. Aikuislukiossa tai lukion aikuislinjalla suoritettavia lukio-opintoja ei katsota päätoimisiksi. Avoimessa yliopistossa opiskelevien henkilöiden tulee toimeentulotukea hakiessaan esittää selvitys opiskelustaan, jotta toimeentulotuen käsittelijä ja myöntäjä voi arvioida opiskelun päätoimisuutta ja henkilön mahdollisuuksia hankkia toimeentulonsa toimeentulotukeen nähden ensisijaisin etuuksin.

Toimeentulotukea ei makseta ulkomailla oleskelevalle, joten ulkomailla opiskelevat henkilöt eivät ole oikeutettuja toimeentulotukeen Suomesta.

Päätoimisestikin opiskeleva henkilö voidaan pääsääntöisesti velvoittaa hakeutumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon oppilaitoksen kesäloma-aikana. Korkeakouluopiskelija voi tosin saada kesäajalle opintotukea, jos hän suorittaa tutkintoonsa kuuluvia opintoja ja opiskelee päätoimisesti opintotukilautakunnan vahvistamalla tavalla. Myös muiden oppilaitosten opiskelijat, lukiota lukuun ottamatta, voivat saada opintotukea oppilaitoksen lausunnon perusteella silloin, kun kaikki opintolinjan opiskelijat opiskelevat päätoimisesti poikkeavana aikana tai kun opiskelija ei ole hänestä riippumattomasta syystä voinut suorittaa koulutukseensa kuuluvia opintoja niiden varsinaisena suoritusajana.

Yhden korkeakoulututkinnon suorittamista varten myönnetään opintotukilain perusteella opintotukea lukuvuonna 2005 - 2006 tai sen jälkeen korkeakouluopintonsa aloittaneelle suoritettavan tutkinnon yliopistolain (645/1997) tai ammattikorkeakoululain (351/2003) nojalla säädetyn laajuuden perusteella siten, että tukeen oikeuttava aika on enintään yhdeksän kuukautta tutkinnon laajuuden mukaista lukuvuotta kohti lisättyinä kymmenellä kuukaudella. Jos opiskelijalla on opiskeluoikeus alempaan ja ylempään korkeakoulututkintoon, tukeen oikeuttava aika määräytyy näiden tutkintojen yhteenlasketun laajuuden perusteella. Sellaisessa ylempässä korkeakoulututkinnossa, jonka pääaine tai aineryhmä, johon pääaine kuuluu, on Aasian ja Afrikan kielet ja kulttuurit, tukeen oikeuttava aika on kuitenkin enintään 64 kuukautta.

Ennen lukuvuotta 2005 - 2006 korkeakouluopintonsa aloittaneella opintotuen enimmäisaika on yleensä 55 kuukautta. Lääketieteen ja eläinlääketieteen lisensiaatin tutkintoa suorittavilla sekä niillä, joiden pääaine on Aasian ja Afrikan kielet ja kulttuurit, opintotukiaika on kuitenkin 65 kuukautta. Arkkitehdin, diplomi-insinöörin, kuvataiteen maisterin, maisema-arkkitehdin, musiikin maisterin ja psykologian maisterin tutkinnoissa opintotukiaika on 60 kuukautta.

Jos opiskelijan opintosuoritukset eivät ole riittäviä, opintotuen maksaminen voidaan keskeyttää. Opintojen edistymistä ei pidetä riittävänä, jos opinnot viivästyvät siten, että opiskeluaika tulee olennaisesti ylittämään kyseisten opintojen enimmäistukiajan. Kor-

keakouluopinnoissa opintojen säännöllisyyttä valvotaan opintosuoritusrekisterin ja opiskelijoille osoitettujen tiedustelujen avulla.

Opintotukiaikaa voidaan pidentää enintään yhdeksän kuukautta, jos opiskelija osoittaa opintojen viivästymisen aiheutuneen opintojen edistymiseen merkittävästi vaikuttaneesta sairaudesta tai muusta erityisen painavasta syystä. Muu erityisen painava syy voi olla opiskelijan lähiomaisen sairaus ja sen hoitaminen tai muu henkilön vaikea elämäntilanne. Esimerkiksi opintoalan vaihdosta tai työssäkäynnistä johtuva opintojen pitkittyminen ei oikeuta opintotukiajan pidennykseen. Tukiajan pidentäminen koskee opiskelijaa, joka suorittaa ylempää korkeakoulututkintoa. Tukiaikaa voidaan pidentää myös ammatikorkeakoulututkintoa tai alempaa korkeakoulututkintoa suoritettaessa, mikäli opiskelija on ensimmäisen kerran ilmoittautunut läsnä olevaksi kyseisissä opinnoissa lukuvuonna 2005 - 2006 tai sen jälkeen. Pidennystä voidaan myöntää vain, jos tutkinnon suorittamisen arvioidaan edellyttävän päätoimista opiskelua enintään yhden lukuvuoden ajan. Pitkittyneiden opintojen johdosta toimeentulotukea hakeva opiskelija tulee ohjata ensisijaisesti hakemaan pidennystä opintotukiaikaan.

Toisen asteen opintotukiaika on yhtenevä koulutuksen suoritusajan kanssa. Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijan tulee suorittaa opintonsa enintään yhtä vuotta opintojen laajuudeksi määritellyä aikaa pidemmässä ajassa, jollei opiskelijalle perustellusta syystä myönnetä suoritusajaa pidennystä. Lukion oppimäärä tulee suorittaa enintään neljässä vuodessa, jollei opiskelijalle perustellusta syystä myönnetä suoritusajaa pidennystä. Toisen asteen opiskelijalle opintotuki myönnetään opintojen keston mukaisesti myös suoritusajan mahdollisen pidennyksen ajaksi.

Lisätietoja opintotuesta: www.kela.fi.

3.4 Yrittäjät

Toimeentulotukea hakevien yrittäjien tulojen määrittely on usein vaikeaa. Lähtökohtana on yrittäjän antama selvitys. Mikäli esitetty selvitys ei riitä päätöksen tekemiseen, hakijalle on varattava tilaisuus esittää lisäselvitystä. Lisäselvityspyynnön tulee olla yksilöity. Yrittäjän käytävissä olevien tulojen selvittämisen ohella on usein tarpeen selvittää myös yrityksen aikaisempi kannattavuus ja yrittäjän mahdollisuudet tulevaisuudessa saada tarpeen mukainen toimeentulonsa yritystoiminnastaan sekä seuraukset yritystoiminnan lopettamisesta. Edellä tarkoitettuja selvityksiä voivat olla hakemusajankohdan ja sitä välittömästi edeltävän ajan tiedot yrittäjän taloudellisesta asemasta kuten yrityksen tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus viimeksi päättyneeltä tilikaudelta, tiliotteet ja/tai välitilinpäätös, yrityksen ja yrittäjän viimeisimmät veroilmoitukset, palkkailmoitukset, työvoimaviranomaisen ja Kansaneläkelaitoksen lausunnot, pitkäaikaisen vieraan pääoman lyhennysaikataulu ja korkokanta tai muut sellaiset yrittäjän ja yrityksen taloudellista tilannetta kuvaavat selvitykset. Näistä asiakirjoista on tarpeellista selvittää erityisesti yrittäjän omassa käytössä olevien varojen määrä.

Selvästi kannattamatonta yritystoimintaa harjoittavan yrittäjän toimeentulon turvaaminen pitkäaikaisesti toimeentulotuella ei ole tarkoituksenmukaista. Mikäli yrittäjä saa tai hänellä on mahdollisuus saada yrityksestään esimerkiksi vähintään työttömyysturvan peruspäivärahaa vastaava tulo, toimeentulotuen myöntäminen voi olla perusteltua. Lyhytaikaisesti tuen myöntäminen voi olla perusteltua muulloinkin. Yritystoimintaan usein

kuuluvia kausiluontoisia tuloja voidaan jaksottaa pidemmälle ajanjaksolle kohtuullisuusharkintaa käyttäen. Asiassa tulee ottaa huomioon myös yrittäjän ja hänen perheensä muut olosuhteet ja niiden vaikutus yrityksen tulokseen.

Kannattamatonta yritystoimintaa harjoittavan yrittäjän toimeentulotuen perusosaa voitiin alentaa 20 prosentilla, koska hän oli jatkamalla pitkään kannattamatonta yritystoimintaansa laiminlyönyt velvollisuutensa pitää huolta omasta elatuksestaan. Vaikka hän olikin työnhakijana, hänellä ei yrittäjänä ollut oikeutta saada työttömyysturvaetuuksia. Jos hän ei olisi toiminut yrittäjänä, hänellä olisi ollut mahdollisuus päästä toimeentulotukeen nähden ensisijaisen tukijärjestelmän työttömyysturvan piiriin. (KHO 20.6.2001 taltio 1472).

Yrittäjä ei ollut saanut toimeentuloaan yrityksestään eikä toisaalta ollut lopettanut yritystään ja hankkinut toimeentuloaan toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitetulla muulla ensisijaisella tavalla. KHO:n mukaan yrittäjänä työskentelevällä on oikeus saada toimeentulotukea samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla henkilöillä. Toimeentulotuki on kuitenkin viimesijainen sosiaaliturvaetus myös yrittäjän kohdalla. Työstä kieltäytymistä ja oman elatuksen laiminlyömistä koskevat säännökset tulevat sovellettaviksi myös tässä tilanteessa. Sen sijaan saamatta jääneen työttömyyspäivärahan huomioon ottamiselle toimeentulotukilaskelmassa ei ole lainmukaista perustetta, sillä se ei ole ollut yrittäjän käytettävissä ollutta tuloa. (KHO 4.6.2001 taltio 1344).

Yrittäjän tulojen määrittelyä varten on käytettävissä erityinen lomake (Selvitys yrityksestä saatavasta tulosta; kuntalomake nro e 6529). Lomaketta on saatavissa Editasta, puh. 020 450 00, fax 020 450 2374. Lomakkeita voi tilata myös Edita netmarketista, osoite www.edita.fi. Yritystoimintaa arvioitaessa voi tarvittaessa käyttää apuna esimerkiksi veroviranomaisten ja kunnan yritys- tai elinkeinoasiamiehen asiantuntemusta.

3.5 Asevelvolliset ja siviilipalvelusta suorittavat

Asevelvollisuuslain (452/1950) 50 b §:n mukaan palvelustaan suorittavalla asevelvollisella on oikeus maksuttomaan majoitukseen, muonitukseen, vaatetukseen, terveydenhuoltoon sekä muuhun ylläpitoon. Siviilipalvelusta suorittavalla on vastaavat etuudet siviilipalveluslain (1723/1991) 23 a §:n nojalla.

Oikeuskäytännössä on pääsääntöisesti katsottu, että kyseisillä henkilöillä ei ole oikeutta toimeentulotukeen esimerkiksi viikonloppuvapaiden tai lomien ajalta.

Palveluksenaikaisiin asumiskustannuksiin asevelvollisilla ja siviilipalvelusta suorittavilla on mahdollisuus erityisestä syystä saada tukea sotilasavustuslain (781/1993) perusteella. Tarvittaessa kunnilla on mahdollisuus myöntää päättämiensä perusteiden mukaisesti ehkäisevää toimeentulotukea.

Asevelvollinen asui asevelvollisuutensa suorittamiseen asti äitinsä luona, mutta vuokrasi itselleen asunnon asevelvollisuuden alkaessa. Kela hylkäsi sotilasavustuslain mukaisen asumisavustuksen. Vuokranantaja irtisanoi

vuokrasopimuksen maksamattomien vuokrien vuoksi, jolloin asevelvolinen haki vuokriin toimeentulotukea takautuvasti. KHO:n mukaan hakijan asuminen tuli järjestää asevelvollisuuslain 50 b §:ssä tarkoitetulla tavalla varusmiespalvelukseen liittyen. Vuokra-asunnosta aiheutuneiden kulujen katsomiseksi tarpeenmukaisiksi asumismenoiksi ei ollut erityisiä perusteita. Kunnalla ei ollut myöskään velvollisuutta myöntää hakijalle ehkäisevää toimeentulotukea. (KHO 19.11.2002 taltio 3008).

3.6 Vangit

Suljetussa vankilassa vankila huolehtii vankien päivittäisestä perusylläpidosta, johon kuuluu asumisen lisäksi muun muassa vaatetuksen, ruokailun sekä asianmukaisen terveyden- ja sairaanhoidon järjestäminen. Avolaitokseen määrätyn on käytettävä omia vaatteitaan. Avolaitoksessa ammattityötä tekevälle maksetaan käypä palkka. Valmentavaan työhön, koulutukseen tai muuhun vankilan järjestämään toimintaan osallistuvalla maksetaan toimintarahaa sekä suljetuissa että avolaitoksissa. Ammattityöstä maksettavan palkan suuruus ja toimintarahan suuruus määritellään valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (509/2006). Avolaitoksessa ammattityötä tekevät suorittavat laitokselle korvauksen ylläpitomenoista ja ruokakustannuksista. Vangilla on oikeus käyttää rajoitetusti omia varojaan kulutustavaroiden hankintaan. Rahamäärä on vahvistettu vankiloittain.

Suljetussa vankilassa olevat, työhön tai muuhun toimintaan osallistuvat vangit saavat toimintarahaa noin 98 – 168 €kuukaudessa. Hyväksyttävästä syystä toiminnoista poissa olevat tai ne vangit, joille ei ole voitu osoittaa toimintaa, saavat käyttörahaa noin 42 € kuukaudessa. Jos vanki on kieltäytynyt osallistumasta toimintaan, hänelle maksetaan käyttörahaa noin 21 €kuukaudessa.

Avovankiloissa ja avovankilaosastoilla ammattityötä tekevät vangit saavat palkkaa 592 – 1 168 € kuukaudessa. Avovankiloissa olevat vangit voivat myös käydä vankilan ulkopuolella työssä. Muuhun toimintaan avolaitoksessa osallistuvat saavat toimintarahaa noin 98 – 168 € kuukaudessa. Ammattityöstä maksettava palkka on veronalaista tuloa. Avolaitoksessa ammattityötä tekevä vanki maksaa palkastaan laitokselle korvauksen ylläpidosta ja ruoasta, yhteensä noin 270 €kk. Tarvittaessa suoritetaan palkasta ulosmittaus ja pädätys vahvistetun elatusavun maksamiseen.

Koska palkka, toimintarahaa ja käyttöraha määräytyvät toimintaan osallistumistuntien mukaan, edellä esitetyt summat saattavat vaihdella yksittäisten vankien kohdalla.

Tutkintavangeilla ei ole velvollisuutta osallistua työntekoon tai muuhun toimintaan. Vankilan on mahdollisuuksien mukaan varattava heille siihen tilaisuus, mutta se ei ole aina mahdollista, jolloin tutkintavanki ei myöskään saa toimintarahaa. Tutkintavangin oikeutta käyttää omia varoja voidaan rajoittaa samoin kuin vankeusvankien oman rahan käyttöoikeutta. Vankila voi maksaa varattomalle tutkintavangille käyttörahaa 2,00 € arkipäivältä. Mahdollisuutta työntekoon tai muuhun toimintaan ei ole poliisin huostassa olevilla tutkintavangeilla.

Vankilassa saatava ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Vanki voi kuitenkin joutua toimeentulotuen tarpeeseen, jolloin hänellä on oikeus toimeentulotuen samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla. Ellei vangilla ole käytettä-

vissään muita tuloja tai varoja ja hänellä on perusosalla katettavia menoja, joita hän ei ole voinut kattaa vankilasta saadulla ylläpidolla, voi olla perusteltua maksaa vangille käyttövaroja toimeentulotukena.

Vankilassa saatava ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Vankeja ei ole kuitenkaan suljettu pois toimeentulotuen piiristä. Vanki voi joutua toimeentulotuen tarpeeseen, jolloin hänellä on oikeus toimeentulotukeen samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla. Tutkintavangilla ei ole tutkintavankeuslain nojalla ehdotonta oikeutta saada vankilasta käyttörahaa. X:llä on siten ollut oikeus kattaa tarpeelliset käyttövarat toimeentulotuella, mikäli toimeentulotuen saamisen edellytykset ovat muutoin täyttyneet. (KHO 20.5.2003 taltio 1221, samoin KHO 20.5.2003 taltio 1220, joka koskee turvallisuussyistä työtoimintaan osallistumatonta vankeusvankia).

Ulkomaalainen tutkintavanki, jolla ei ole tuloja tai varoja välttämättömän toimeentulonsa turvaamiseksi, voi olla oikeutettu toimeentulotukeen, jos hänen perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettua välttämätöntä toimeentuloaan ei voida muuten turvata. Jos ulkomaalaisella tutkintavangilla ei ole kotikuntaa taikka pysyvää asuinkuntaa Suomessa, toimeentulotukilain 14 §:ää soveltaen tutkintavankilan sijaintikunnan tulee silloin järjestää tarvittava toimeentulotuki. Ulkomaalaisten oikeutta toimeentulotukeen on käsitelty tarkemmin luvussa 5.

Vangille on vankeuslain (767/2005) ja tutkintavankeuslain (768/2005) mukaan järjestettävä tai muutoin turvattava vangin lääketieteellisten tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinnällinen kuntoutus. Valtion maksuvelvollisuus edellyttää, että vankilan ulkopuolella järjestettävä tutkimus ja annettava hoito on Vankeinhoitolaitoksen lääkärin osoittamaa tai hyväksymää. Vangilla on oikeus saada Vankeinhoitolaitoksen lääkärin luvalla lääkitystä, tutkimusta ja muuta terveydenhuoltoa vankilassa omalla kustannuksellaan. Hammashoitoa annetaan vankilan toimesta, jos se on vankeusaikana välttämätöntä sairauden vuoksi tai huomattavan vahingon estämiseksi. Vankeinhoitolaitos ei rahoita silmälasien hankintaa paitsi poikkeuksellisesti silloin, kun vangilla ei ole kotikuntaa Suomessa ja rangaistus on pitkä.

Vankeinhoitolaitos ei vastaa niistä kustannuksista, jotka vangille aiheutuvat hänen vapaudessa olevien olosuhteidensa ylläpitämisestä ja yhteydenpidosta läheisiin. Tällaisia kustannuksia ovat muun muassa asunnon vuokra, puhelu- ja kirjelmaksut ja kustannukset osasta vangin poistumislupamatkoja. Harkinnan mukaan vangin asumiskustannuksia voidaan ottaa huomioon toimeentulotuessa lyhyen tuomion aikana esimerkiksi samalta ajalta, jolle Kela myöntää asumistukea. Vangin muita tarpeellisia menoja, joita vankeinhoitolaitos ei korvaa, samoin kuin vangin perheelle yhteydenpidosta ja tapaamismatkoista aiheutuvia kuluja voidaan ottaa huomioon henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvina menoina.

X:n asuminen on järjestetty hänen vapausrangaistuksensa suorittamisen aikana 8.8.2001 – 8.6.2002 rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain tarkoittamalla tavalla vankeuteen liittyen. Toimeentulotukea koskevan päätöksen mukaan X:n asuminen on turvattu, kun hän vapautuu vankilasta. Asiassa ei ole ilmennyt sellaisia erityisiä perusteita, että perheettömän X:n vankeusajan vuokralla pitämästä asunnosta aiheutuneita kuluja olisi pidettävä toimeentulotuesta annetun lain 7 §:n 3 momentissa tarkoitettui-

na tarpeenmukaisina asumismenoina. X:n hakemus toimeentulotuen antamisesta syyskuusta 2001 alkaen vuokramenoihin on siten tullut hylätä. (KHO 24.3.2003 taltio 674).

Vankeinhoitolaitos ei siis kustanna kaikkia sellaisia menoja, jotka toimeentulotukea myönnettäessä voidaan ottaa huomioon. Toimeentulotukea myönnettäessä onkin aina selvitettävä, mitä vangin on tosiasiallisesti mahdollista saada vankeinhoitolaitoksen kustantamana ja mitkä ovat vangin tosiasialliset tulot. Lisätietojen saamiseksi sosiaalitoimisto voi ottaa yhteyttä vankilaan, esimerkiksi vankilan sosiaalityöntekijään tai vankirahojen hoitajaan.

Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan 1.10.2006 lähtien sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen vankilasta vapautumista. Valvottua koevapautta koskevat säännökset ovat rikoslain (39/1889, muutettu lailla 780/2005) 2 c luvun 8 §:ssä. Valvotussa koevapaudessa olevan henkilön samoin kuin yhdyskuntaseuraamusta suorittavan henkilön toimeentulo perustuu palkkaan tai sosiaaliturva- tai työttömyysturvaetuuksiin. Valvotussa koevapaudessa olevalla on oikeus toimeentulotukeen nähden ensisijaisiin etuuksiin, kuten työttömyysturvaetuuksiin, opintotukeen, eläkkeisiin, sairauspäivärahaan, asumistukeen ja muihin sosiaaliturvaetuuksiin. Toimeentulotukea myönnetään viimesijaisena etuutena toimeentulotukilain säännösten mukaisesti.

3.7 Velkajärjestely

Velkajärjestely voidaan myös nähdä eräänlaisena ensisijaisena toimeentulon turvaamismuotona. Velkajärjestely toteutetaan siten, että yksityishenkilön velkajärjestelyssä olevalle velalliselle jää varoja maksaa välttämättömät menonsa omista tuloistaan. Velkajärjestelyssä olevan asiakkaan tulisi toimeentulotukea hakiessaan liittää hakemuksensa velkajärjestelypäätös ja maksuvaralaskelma.

Jos velallisen maksukyky heikkenee maksuohjelman aikana, hänellä on mahdollisuus lykätä maksun suorittamista maksuohjelman keston aikana enintään kolmen kuukauden maksuvelvollisuutta vastaavalla määrällä ilmoittamalla velkojalle lykkäyksestä ja sen syystä. Maksamatta jääneet erät suoritetaan maksuohjelman päättyessä. Jos kysymyksessä ei ole tilapäinen maksukyvyn heikentyminen, velallinen tulee ohjata neuvottelemaan velkojien kanssa maksuerien pienentämisestä. Velkajärjestelylain mukaan maksuohjelmaa voidaan muuttaa, jos velallisen maksukyky on heikentynyt olennaisesti ja pitkäaikaisesti niin, ettei häneltä voida kohtuudella edellyttää maksuohjelmassa määrätyn maksuvelvollisuuden täyttämistä. Tällaisessa tapauksessa velallinen voidaan ohjata talous- ja velkaneuvontaan käräjäoikeudelta haettavaa maksuohjelman muuttamista varten.

Jos velallinen saa maksuohjelman aikana maksukykyään parantavan kertaluontoisen suorituksen taikka hänen tulonsa kasvavat maksuohjelmaan merkittyihin tuloihin verrattuna, velalliselle syntyy lisäsuoritusvelvollisuus. Velallisen on maksettava velkajärjestelylaissa määrätty osa lisääntyneistä tuloistaan velkojille. Ministeriö suosittaa, että toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa lisääntyneistä tuloista vain velallisen omaan käyttöön jäävä osuus katsottaisiin hänen käytettävissään oleviksi tuloiksi tai varoiksi.

Toimeentulotuella voidaan joissakin tapauksissa turvata se, että velallinen kykenee noudattamaan vahvistettua maksuohjelmaa maksukykynsä tilapäisestä heikkenemisestä tai olosuhteidensa muuttumisesta huolimatta.

Yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain mukainen velkajärjestely on maksukyvyttömän henkilön ensisijainen järjestelmä hänen taloudellisen tilanteensa korjaamiseksi. Säilyttääkseen muutoin realisoitavan omaisuutensa velkajärjestelyä hakeva ei voi sitoutumalla tinkimään elinkustannuksistaan siirtää velkavastuuta toimeentulotuella katettavaksi. Myös velkajärjestelyn saaneen henkilön oikeus toimeentulotukeen määräytyy kuitenkin toimeentulotuesta annetun lain ja asetuksen säännösten mukaisesti henkilön tai perheen käytettävissä olevien tulojen ja varojen sekä toimeentulotukeen oikeuttavien menojen erotuksen perusteella. Huomioon ottaen se, ettei K:lla asiakirjojen mukaan ollut enää mahdollisuutta velkajärjestelyn maksuohjelman muuttamiseen, hänen huomioon otettaviin asumismenoihinsa oli tullut sisällyttää myös asunnon hankkimiseksi tai perusparantamiseksi otetun lainan korkomenot. (KHO 16.8.2000 taltio 2164).

3.8 Elatusvelvollisuus

Elatusvelvollisuus määritellään toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa seuraavasti:

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja ottolastensa elatuksesta.

Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan huomioon, että jokaisella henkilöllä on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan. Tämä voi toteutua muun muassa hakeutumalla ansiotyöhön joko itsenäisesti tai työnvälityksen kautta.

Jokaisella on myös velvollisuus huolehtia puolisonsa sekä alaikäisen lapsensa ja ottolapsensa elatuksesta siten kuin muissa laeissa säädetään.

Avioliittolain 46 §:n mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja toisen puolison elatukseen. Velvoite koskee myös rekisteröityjä parisuhdekumppaneita. Avioliittolaki ei enää sisällä mainintaa puolison velvollisuudesta osallistua toisen puolison alaikäisen lapsen elatukseen.

Lapsen oikeudesta saada elatusta vanhemmiltaan säädetään lapsen elatuksesta annetussa laissa. Elatusvelvollisuutta koskevia säännöksiä sisältyy lisäksi muun muassa vahingonkorvauslakiin (412/1974) ja rikosvahinkolakiin (1204/2005).

Lapsen elatuksesta annetun lain mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen, josta vanhemmat vastaavat kykynsä mukaan. Vain vanhemmat tai ottovanhemmat ovat lapsen nähden elatusvelvollisia. Vanhemman sijasta tai ohella lapsen huoltajaksi määrätty henkilö tai kasvattivanhempi ei ole velvollinen elättämään hoidossaan olevaa lasta. Yk-

sityisesti sijoitetun (lastensuojelulain 41 §) lapsen osalta lapsen hoitajalle tai hänen perheelleen ei synny elatusvelvollisuutta lapseen nähden, vaan elatusvelvollisuus säilyy lapsen vanhemmilla. Ministeriö suosittaa, että yksityisesti sijoitetun lapsen hakiessa toimeentulotukea, hänelle tehdään oma toimeentulotukilaskelma. Lapsen käytettävissä olevat tulot, kuten esimerkiksi elatusapu tai –tuki taikka perhe-eläke otetaan hänen tuloinaan huomioon. Lapsen kulujen kattamiseksi maksettava lapsilisä tulee myös ottaa huomioon toimeentulotuen tarvetta vähentävänä. Lapsen hoitajan ja hänen perheensä tulot eivät vaikuta lapselle myönnettävän toimeentulotuen määrään.

Y oli toimeentulotukea koskevaa päätöstä tehtäessä ollut 17-vuotias ja siten X:n kanssa asumisestaan riippumatta vajaavaltainen ja vanhempiansa päätösvaltan alainen sekä oli kuulunut heidän elatusvastuuseensa. Vanhemmat vastaavat alaikäisen lapsensa elatuksesta kykynsä mukaan, vaikka lapsi ei asu vanhempiansa luona. Mikäli alaikäinen ei saa toimeentuloaan omista tuloistaan tai varoistaan tai vanhempiansa huolenpidolla, hän on oikeutettu saamaan tarpeen mukaan toimeentulotukea. Lapselle maksettu toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, mikäli vanhemmat ovat tahallaan laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa. Y:lle oli laadittava hänen menoistaan sekä tuloistaan ja varoistaan laskelma, jonka perusteella hänen oikeutensa toimeentulotukeen voitiin ratkaista. Laskelmaa laadittaessa oli otettava huomioon hänen vanhempiansa elatusvelvollisuus vain siltä osin kuin vanhemmat ovat tosiasiallisesti avustaneet häntä. (KHO 28.11.2001 taltio 2975, ään. 3-2.)

Lapsen elatuksesta annetun lain 3 § kuuluu seuraavasti:

Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta.

Vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan erityisesti huomioon lapsen taipumukset, koulutuksen kesto aika, siitä aiheutuvien kustannusten määrä sekä lapsen mahdollisuudet koulutuksen päätyttyä itse vastata koulutuksesta aiheutuneista kustannuksista.

Toimeentulotukilain 2 §:n 2 momentissa tarkoitettu vanhempien elatusvelvollisuus kohdistuu vain alaikäiseen lapseen. Täysi-ikäisen opiskelijan mahdollisuus saada elatusta vanhemmiltaan ei perustu toimeentulotuesta annetun lain 2 §:n 2 momentissa säädettyyn elatusvelvollisuuteen, vaan se on 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu muu tapa, jolla opiskelija voi saada tarpeen mukaisen toimeentulonsa tai osan siitä. Tästä seuraa, että täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan.

Toimeentulotukea opiskelijalle myönnettäessä on syytä selvittää, saako hän taloudellista apua vanhemmiltaan tai muilta läheisiltään. Jos on esimerkiksi selvitetty, että täysi-ikäisen opiskelijan vanhemmat tosiasiallisesti huolehtivat lapsensa opiskelun aikaisesta toimeentulosta, toimeentulotukea ei ole perusteltua myöntää. Jos vanhemmilta saatu avustus ei kata kaikkia toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja, vanhemmilta saatu avustus voidaan toimeentulotukilaskelmalla merkitä opiskelijan tuloksi, ellei kyse ole toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla vähäi-

sestä avustuksesta. Avustamisen on siis oltava tosiasiallista. Pelkkä arvio siitä, että vanhemmalla on mahdollisuus avustaa opiskelevaa lastaan, ei ole peruste olla myöntämättä toimeentulotukea.

Korkein hallinto-oikeus on erään ratkaisunsa perusteluissa todennut muun muassa seuraavaa:

Vanhemmat eivät ole toimeentulotuesta annetun lain mukaan elatusvelvollisia täysi-ikäisiin lapsiinsa nähden. Vanhempien elatusvelvollisuutta ei voida perustaa myöskään lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaiseen vanhempien vastuuseen lapsen koulutuskustannuksista. Jos toimeentulotuen hakija kuitenkin saa tosiasiallisesti vanhemmiltaan varoja toimeentuloonsa tai muuta elatusta, tämä otetaan hakijan käytettävissä olevina varoina huomioon.

X:n tuloina oli ollut vain opintoraha 1 270 markkaa kuukaudessa. X ei ollut kiistänyt saaneensa toimeentuloaan osittain vanhemmiltaan 31.5.1999 asti. Vanhempien perhettä koskevan toimeentulotukilaskelman mukaan heidän tuloistaan olisi kuitenkin riittänyt antaa varoja X:n elatukseen vain osa perusosan määrästä. Koska vanhemmat eivät ole toimeentulotukilain säännösten perusteella elatusvelvollisia täysi-ikäiseen lapseensa nähden, ei X:n äiti ollut ollut velvollinen myymään varallisuuttaan saadakseen varoja X:n toimeentulomenojen kattamiseen. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen X:n ei ollut osoitettu saaneen toimeentuloaan vanhempiensa avustuksella kesä-heinäkuussa 1999. (KHO 21.11.2000, taltio 3001, ään. 4-1.)

22-vuotias opiskelija X kertoi toimeentulotukea hakiessaan saaneensa vanhemmiltaan avustusta vuokraan ja elämiseen, mutta toimitti valituksen yhteydessä todistuksen, jonka mukaan kyseessä oli laina. Kun otettiin huomioon mitä laissa lapsen elatuksesta on säädetty vanhempien vastuusta lapsen koulutuskustannuksista sekä asiasta saatu selvitys, oli X saanut tosiasiallisesti toimeentulonsa vanhemmiltaan lainavaroilla, joita ei ollut tarkoitettu ainakaan välittömästi opiskelun jatkuessa maksettavaksi takaisin. X:n ei ollut näissä olosuhteissa toimeentulotuen tarpeessa. (KHO 20.12.2001, taltio 3187, ään. 4-1.)

Elatusvelvollisuuden laiminlyönti ei ole peruste toimeentulotuen epäämiseen. Lakiin perustuvan yksityisoikeudellisen elatusvelvollisuuden tahallinen laiminlyönti voi kuitenkin olla tuen takaisinperinnän peruste. Takaisinperintää on käsitelty tarkemmin luvussa 8.

3.9 Yksityiset avustukset tarpeenmukaiseen toimeentuloon

Merkittävät yksityishenkilöiltä saadut avustukset, esimerkiksi merkkipäivälahjat, otetaan pääsääntöisesti huomioon toimeentulotuen hakijan tulona. Vähäisiä avustuksia ei kuitenkaan toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan oteta tulona huomioon. Avustuksen vähäisyys jää kussakin yksittäistapauksessa kunnan harkittavaksi.

Yksi toimeentulotuen hakijoiden ryhmä, jonka kohdalla tuen tosiasiallisen tarpeen arviointi saattaa olla vaikeaa, ovat täysi-ikäiset henkilöt, joita ei koske vanhempien elatusvelvollisuus mutta jotka esimerkiksi asuvat edelleen vanhempiensa luona. Jos tällainen henkilö saa avustusta vanhemmiltaan, hänen voidaan katsoa saavan tarpeen mukaisen toimeentulon tai osan siitä toimeentulotukilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitetulla muulla tavalla. Myös näissä tapauksissa on tarpeen selvittää henkilön mahdollisuus ensisijaisiin etuuksiin kuten asumistukeen. Jos selvitystä tuen tarpeen kattamisesta kokonaan tai osittain avustuksella ja muilla tuloilla tai varoilla ei ole, tuki myönnetään toimeentulotukilaskelman osoittaman tarpeen mukaisesti.

3.10 Toimeentulotuen suhde lastensuojeluun ja vammaisille tarkoitettuihin tukitoimiin

Taloudellista tukea voidaan myöntää myös muun muassa lastensuojelulain (683/1983) sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (vammaispalvelulaki, 380/1987) nojalla.

Lastensuojelulain 13 §:n mukaan kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeenmukainen asunto, kun lastensuojelun tarve oleelliselta osin johtuu riittämättömästä toimeentulosta, puutteellisista asumisoloihin tai asunnon puuttumisesta, tai kun mainitut seikat ovat oleellisena esteenä lapsen ja perheen tai sellaisen itsenäistymässä olevan nuoren kuntoutumiselle, joka ennen 18 vuottaan on ollut lastensuojelun asiakkaana. Sen lisäksi, mitä sosiaalihuoltolaissa säädetään, tarvittaessa kunnan on järjestettävä tukihenkilö tai -perhe sekä riittävät terapiapalvelut; tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista ja muuta tukea antamalla; sekä järjestettävä loma- ja virkistystoimintaa.

Avohuollon tukitoimien järjestäminen lastensuojelulain 13 §:n mukaisina on kuntia sitova velvoite. Tukitoimia järjestäessään kunta ei ole sidottu kunnallisesta toimeentulotuesta annettuihin säännöksiin, eikä asumisen järjestämistä koskeviin yleisiin ohjeisiin, vaan sitova velvoite on täytettävä viivytyksettä ja tuen on oltava riittävää puutteen poistamiseksi.

Kunnan on myös lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan aina sijaishuollon päättymisen jälkeen järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla muun muassa taloudellisin tukitoimin sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan, sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Lastensuojelulain 46 §:n 2 momentin ja lastensuojeluasetuksen 6 c §:n mukaan lapselle tai nuorelle, joka on sijoitettu kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimia, sijaishuoltoa tai jälkihuoltoa koskevien säännösten mukaisesti, on varattava hänen itsenäistymistään varten tarpeelliset itsenäistymisvarat.

Eduskunta on 14.2.2007 hyväksynyt uuden lastensuojelulain (HE 252/2006), jonka on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2008 alussa.

Nykyisen lastensuojelulain 13 §:n 1 momenttia asiallisesti vastaava säännös on uuden lastensuojelulain 35 §:ssä. Uutta lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan, kun lastensuojelun tarve johtuu riittämättömästä toimeentulosta, perheen asunnottomuudesta tai muista asuntoon liittyvistä puutteista, nämä on viivytyksettä korjattava. Säännös merkitsee sitä, etteivät perheen riittämätön toimeentulo tai puutteelliset asumisolosuhteet voi muodostaa koskaan yksistään huostaanottoon johtavaa perustetta. Sosiaalihuollon viranomaisilla, kuten kunnan muillakin viranomaisilla on myös velvollisuus edistää lapsen oikeutta turvalliseen ympäristöön ja läheisiin ihmissuhteisiin. Asunnon puute tai puutteelliset asumisolosuhteet eivät saa merkitä esimerkiksi sitä, että lapsi ja hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavat vanhemmat tästä syystä joutuisivat asumaan eri paikoissa tai että lapsi tästä syystä otettaisiin huostaan. Mikäli perheen ongelmat johtuvat oleellisilta osin puutteellisesta toimeentulosta, on sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huolehdittava tarvittaessa toimeentuloedellytyksistä lähinnä järjestämällä perheelle taloudellisia ja muita perheen toimeentuloa tukevia avohuollon tukitoimia, joista säädetään uuden lastensuojelulain 36 §:ssä. Tällöin päätöksentekijä ei ole sidottu toimeentulotukilain mukaisiin säännöksiin toimeentulotuen määrästä, vaan on puututtava perheen ongelmiin järjestämällä riittävää tukea ja apua.

Avohuollon tukitoimista säädetään uuden lastensuojelulain 36 §:ssä. Sen mukaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle ja hänen perheelleen tulee ensisijaisesti järjestää sosiaalihuoltolain 17 §:n 1 ja 2 momentissa mainittuja sosiaalipalveluita, kuten lasten päivähoitoa ja kotipalvelua, sekä toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaista toimeentulotukea ja ehkäisevää toimeentulotukea. Mikäli sosiaalihuoltolain ja toimeentulotukilain mukaiset palvelut eivät ole riittäviä, tulee niiden lisäksi järjestää tarvittavat tukitoimet lastensuojelulain mukaisina.

Uusi lastensuojelulaki sisältää pääosin nykyisiä säännöksiä vastaavat säännökset itsenäistymisvaroista, joilla tuetaan sijoituksen päättyessä itsenäistymässä olevaa nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan kunnan on huolehdittava, että kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen lapsen tai nuoren itsenäistymisvarat tosiasiallisesti käytetään lapsen itsenäistymistä tukevaan toimintaan tai hankintoihin. Säännöksessä tarkoitettuja tarpeellisia menoja voivat olla esimerkiksi oman asunnon kalustus, työpaikan saamiseksi tarvittavat hankinnat kuten matkakortti, opiskelun edellyttämä materiaali, ajokortin hankkiminen ja muut perustellut menot. Kunnan on huolehdittava ennen itsenäistymisvarojen maksamista siitä, että lapsen tai nuoren perustarpeista esimerkiksi asumisen järjestelyissä huolehditaan riittävällä tavalla, jos lapsella itsellään ei ole riittävästi varoja tai mahdollisuuksia asumisesta aiheutuviin kustannuksiin ja asumisen perushankintoihin.

Lapsen perustarpeista huolehtiminen tapahtuu käytännössä toimeentulotuella, mikäli hänellä ei ole käytettävissään muita tuloja tai varoja. Ministeriö suosittaa, että itsenäistymisvaroja ei tule ottaa käytettävissä olevina varoina huomioon myönnettäessä toimeentulotukea nuoren perustarpeisiin, vaan itsenäistymisvarat tulisi varata käytettäväksi itsenäistymistä tukevaan toimintaan ja hankintoihin. Toimeentulotukea nuoren perustarpeisiin ei myöskään tulisi myöntää siten, että toimeentulotuki peritään takaisin itsenäistymisvaroista kun nuori saa ne käyttöönsä.

Vammaista toimeentulotuen hakijaa on neuvottava hakemaan niitä palveluita ja taloudellisia tukitoimia, joita hän voi saada **vammaispalvelulain** nojalla. Toimeentulotuki on vammaispalvelulain mukaisiin etuuksiin verrattuna viimesijainen. Vammaisella henki-

löllä tarkoitetaan vammaispalvelulaissa henkilöä, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

Kunnan on vammaispalvelulain 8 §:n mukaan järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut niihin liittyvine saattajapalveluineen, tulkkipalvelut, päivätoimintaa sekä palveluasuminen siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista.

Vammaispalvelulain 9 §:n mukaan vammaiselle henkilölle korvataan hänen vammansa tai sairautensa edellyttämän tarpeen mukaisesti kokonaan tai osittain kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta ja muista vammaispalvelulain toteuttamiseksi tarpeellisista tukitoimista. Vastaavasti korvataan ylimääräiset kustannukset, jotka aiheutuvat vamman tai sairauden edellyttämän tarpeellisen vaatetuksen ja erityisravinnon hankkimisesta. Vaikeavammaiselle henkilölle on korvattava myös asunnon muutostöistä sekä asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset, jos hän vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee näitä toimenpiteitä suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista eikä hän ole jatkuvan laitoshuollon tarpeessa.

Lisäksi vammaiselle korvataan päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kustannukset vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa asetuksessa (759/1987) tarkemmin säädetyin tavoin.

4 TOIMEENTULOTUEN MYÖNTÄÄ OLESKELUKUNTA

Toimeentulotuen hakemisesta ja myöntämisestä säädetään toimeentulotukilain 14 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useammassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. (923/2000)

Toimeentulotuen hakemista ja toimeentulotukiasioiden viivytyksetöntä käsittelyä koskevaa 4 momenttia käsitellään tarkemmin kohdissa 9.2. - 9.4.

4.1 Vakainainen oleskelu

Lain 14 §:ssä on säädetty toimeentulotuen järjestämisvastuusta. Pykälän 1 momentin mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Vakinaisen oleskelukunnan selvittäminen ei pääsääntöisesti aiheuta ongelmia. Vakainainen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Säännös merkitsee myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti. Perheenjäsenillä voi siten olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

X asui vakinaisesti S:n kaupungissa ja hänen aviopuolisonsa N:n kaupungissa. Toimeentulotuesta annetun lain 3 §:n mukaan perheellä tarkoitetaan tässä laissa muun ohella yhteistaloudessa asuvia aviopuolisoita. Asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että puoliset olisivat asuneet yhteistaloudessa. X:n oikeus toimeentulotukeen oli määrättävä hänen toimeentulotukeen oikeuttavien menoja ja käytettävissä olevien tulojensa ja varojensa perusteella. X:n toimeentulotukea määrättäessä hänen menoiensa oli otettava huomioon myös hänen tarpeellisen suuruiset asumismenonsa. Hakijan käytettävissä olevina varoina on otettava huomioon myös aviopuolisolta saadut varat, mikäli hän on tosiasiallisesti saanut varoja puolisoiltaan. (KHO 29.12.2000, taltio 3424.)

Kunnan järjestämisvastuu, eli tässä yhteydessä toimeentulotuen myöntäminen, on sidottu vakinaisen oleskelun käsitteeseen. Korkein hallinto-oikeus on antanut 11.7.2006 kaksi kunnan järjestämisvastuuta koskevaa ratkaisua. Yhteistä näissä ratkaisuissa oli se, että oleskelu kunnassa oli tarkoitettu pitkäaikaiseksi ja henkilöllä oli vakainainen asunto oleskelukunnassa. Sosiaali- ja terveystalouden järjestämisvelvollisuus säilyy sosiaalihuoltolain ja kansanterveystalouden mukaisesti henkilön kotikunnalla siitä huolimatta, että toimeentulotuen järjestämisvelvollisuus saattaa joissakin tapauksissa siirtyä oleskelukunnalle. Asiakasmaksun alentaminen on aina ensisijaista toimeentulotukeen nähden.

Kun kunta oli sijoittanut toimeentulotuen hakijan kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona toisessa kunnassa sijaitsevaan erityishuoltopiiriin omistamaan pienkotiin siten, että hän oleskeli siellä vakinaisesti, pienkotiin sijaintikunta oli velvollinen myöntämään hakijalle toimeentulotukea. Sitä, oliko sijoittajakunnalla velvollisuus toimeentulotuesta annettuun lakiin nähden ensisijaisen lain nojalla järjestää hakijalle proteettinen hammashoito ja vastata hoidon kustannuksista taikka jättää perimättä tai alentaa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksua, ei päätöksellä voitu ratkaista. (KHO 11.7.2006, taltio 1766)

Kun toimeentulotuen hakija oleskeli vakinaisesti kunnan mielenterveys-työn ylilääkärin päätöksellä toisessa kunnassa sijaitsevassa psykogeriatrisessa palvelukodissa, palvelukodin sijaintikunta oli velvollinen myöntämään hakijalle toimeentulotukea. Päätöksellä ei ole ratkaistu sitä, onko sijoittajakunnalla ollut sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain nojalla velvollisuus olla perimättä tai alentaa X:n asiakasmaksuja. X:lle määrättyillä asiakasmaksuilla on vaikutusta X:n toimeentulotuen tarpeeseen ja M:n kunnan velvollisuuteen myöntää X:lle toimeentulotukea. (KHO 11.7.2006, taltio 1767)

Jos henkilön oleskelu toisessa kunnassa on tarkoitettu määräaikaiseksi eikä henkilöllä ole vakituista asuntoa kunnassa, vaan oleskelu perustuu vakinaisen oleskelukunnan sijoittamana esimerkiksi maksusitoumuksella päihdehuoltolain tai muun lain mukaan järjestettävään kuntoutukseen, toimeentulotuen järjestämisvastuu ei siirry palvelua antavan yksikön sijaintikunnalle.

Lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu kunnassa voi siirtää järjestämisvastuun oleskelukunnalle vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa. Esimerkiksi satunnainen pistäytyminen toisessa kunnassa, kuten lyhyehkö lomamatka tai vierailu tuttavaperheessä, ei merkitse vielä sitä, että henkilön tai perheen vakinainen oleskelukunta olisi muuttunut. Tällöin velvollisuus järjestää toimeentulotukea on edelleen varsinaisella oleskelukunnalla.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että oleskelu viikonloppuisin keskimäärin seitsemän päivän ajan kuukaudessa muualla kuin vakinaisessa oleskelukunnassa on sellaista satunnaista oleskelua muualla, jonka perusteella ei voida vähentää hakijan oikeutta saada toimeentulotukea perusosaan luettaisiin menoihin hänen vakinaisesta oleskelukunnastaan. (KHO 18.12.2000, taltio 3248.)

4.2 Useassa kunnassa oleskelu

Toimeentulotukilain 14 §:n 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilö oleskelee useamman kuin yhden kunnan alueella muutoin kuin satunnaisesti. Tällainen tilanne voi muodostua esimerkiksi silloin, kun henkilö asuu vakinaisesti asuinkunnassaan, mutta opiskelee toisessa kunnassa. Jos opiskelukunnassa oleskelu on vakinaisen luonteista, esimerkiksi henkilöllä on asunto myös opiskelukunnassa, ja hän oleskelee arkisin tässä kunnassa, jakaantuu järjestämisvastuu näiden kahden kunnan kesken.

Toimeentulotukea myöntää näissä tapauksissa se kunta, jossa henkilö oleskelee ja jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot ovat johtuneet. Kunnan vastuu ulottuu siten vain niihin kustannuksiin, jotka ovat syntyneet tai aiheutuneet vakinaisesta tässä kunnassa oleskelusta.

Järjestämisvastuu voi siten jakaantua useamman kunnan kesken niin, että toimeentulotukea myönnettäessä on selvitettävä kuntien kesken, mitkä toimeentulotukeen oikeuttavista kustannuksista ja menoista kohdistuvat kulloinkin kyseisessä kunnassa oleskeluun. Tulojen ja varojen huomioon ottamisessa tulee soveltaa 15 §:n 2 momenttia siten, että tulot otetaan huomioon samoilta jaksoilta, joita menotkin rajataan koskemaan.

Puolisot olivat muuttaneet 1.7.2000 X:n kunnasta Y:n kaupunkiin. X:n kunnassa sijainneen asunnon sähkölasku oli erääntynyt maksettavaksi 4.7.2000, jolloin puolisot asuivat ja oleskelivat Y:n kaupungissa. KHO:n mukaan velvollisuus toimeentulotuen myöntämiseen kuuluu laskun erääntymisajankohdan oleskelukunnalle eli Y:n kaupungille. (KHO 23.10.2001 taltio 2566.)

4.3 Kiireellinen toimeentulotuki satunnaisesti kunnassa oleskelevalle

Toimeentulotukilain 14 §:n 3 momentti koskee tilannetta, jossa toimeentulotuen tarve on kiireellinen. Tällaisia tilanteita voi syntyä esimerkiksi silloin, kun henkilö on joutunut muun kuin vakinaisen oleskelunsa johdosta toimeentulotuen tarpeeseen. Tällöin henkilölle tai perheelle on myönnettävä välttämätön tuki, esimerkiksi matkalippu varsinaisen kotikunnan alueelle sekä välttämättömät terveydenhuolto- ja ravintomenot. Tuoloista ja varoista otetaan vastaavasti huomioon vain ne, jotka tuolloin ovat käytettävissä.

Pykälästä ilmenee myös se lähtökohta, että ulkomailla syntyneitä kustannuksia ei oteta toimeentulotukea myönnettäessä huomioon. Säännöksellä ei ole tarkoitettu laajentaa kuntien järjestämistä vastuuta siten, että kunnille syntyisi velvollisuus myöntää toimeentulotukea muusta kuin oman kuntansa alueella oleskelusta johtuviin menoihin.

Kun henkilöllä on yhtymäkohtia useaan kuntaan, voi olla vaikeaa ratkaista, mikä kunta on velvollinen antamaan toimeentulotukea (ks. KHO:n tätä koskeva ratkaisu jaksossa 6.6.2.). Epäselvissä tapauksissa on suositeltavaa pyrkiä ratkaisemaan kuntien yhteistyöllä niiden välinen vastuunjako. Asiassa tulee huolehtia aina siitä, ettei hakija jää vaille hänelle kuuluvaa toimeentulotukea sen vuoksi, että kunnat ovat eri mieltä vastuunjaosta.

Ulkomaalaista ja maahanmuuttajaa toimeentulotuen hakijana on käsitelty tarkemmin luvussa 5.

5 ULKOMAALAINEN JA MAAHANMUUTTAJA TOIMEENTULOTUEN HAKIJANA

Tässä luvussa tarkastellaan Suomessa kotikunnan saaneiden maahanmuuttajien sekä Suomessa tilapäisesti oleskelevien ulkomaalaisten oikeutta toimeentulotukeen ja kotoutumistukeen. Luvussa pyritään antamaan taustatietoa, joka voi olla avuksi ulkomaalaisten toimeentulotukiasiakkaiden palvelussa. Luvussa on otettu huomioon 1.5.2004 voimaan tulleen ulkomaalaislain (301/2004) ja vuonna 1999 voimaan tulleen maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain (493/1999, kotouttamislaki) säännökset ja niiden vaikutukset kotouttamissuunnitelmaan ja kotoutumistukeen, paluumuuttajien toimeentulotuen korvaamiseen sekä turvapaikanhakijoiden toimeentulotukeen.

Luvun valmisteluun ovat osallistuneet työministeriö, ulkoasiainministeriö, sisäasiainministeriö sekä Ulkomaalaisvirasto.

5.1 Ulkomaalaisen maahantulon ja maassa oleskelun edellytykset ja perusteet

Ulkomaalaisen Suomessa oleskelun luonteella on merkitystä arvioitaessa, katsotaanko hänen asuvan maassa vakituisesti ja onko hänellä oikeus toimeentulotukeen toimeentu-

lotukilain 2 §:n nojalla. Päätelmiä oleskelun luonteesta voidaan tehdä ulkomaalaisen hallussa olevien matkustusasiakirjojen ja niissä olevien myönnettyjen oleskelulupien ja viisumien perusteella.

Ulkomaalaislain mukaan ulkomaalaisen maahantulo edellyttää, että hänellä on Suomeen saapuessaan ja maassa oleskellessaan voimassa oleva matkustusasiakirja ja voimassa oleva vaadittava viisumi, oleskelulupa taikka työntekijän tai elinkeinonharjoittajan oleskelulupa.

5.1.1 EU/ETA kansalainen

Euroopan Unionin kansalaisen maahantulon ja oleskelun edellytyksenä on, että hänellä on voimassa oleva henkilötodistus tai passi. Hänen perheenjäseneltään ja muulta omaltaan, joka ei ole unionin kansalainen, voidaan myös vaatia viisumi. Unionin kansalaisten sekä EU:n vapaan liikkuvuuden piiriin kuuluvien maiden kansalaisten (Islanti, Liechtenstein, Norja ja Sveitsi) on rekisteröitävä oleskeluoikeutensa Suomessa paikallispoliisiin luona oleskelun kestäessä yli kolme kuukautta. Sellaisten unionin kansalaisten perheenjäsenten, jotka eivät itse ole EU-kansalaisia, tulee puolestaan hakea oleskelulupakorttia paikallispoliisiin luona.

EU/ETA-valtioiden kansalaisilla on oikeus oleskella maassa vapaasti kolmen kuukauden ajan. Tänä aikana he ovat toimeentulotuen kannalta pääasiassa samassa asemassa kuin turistit (ks. kohta 5.1.3).

EU/ETA-kansalaisten maahantulolle ei saa asettaa muita edellytyksiä kuin voimassa olevan passin tai henkilötodistuksen esittäminen ja se, että he eivät ole vaaraksi yleiselle järjestykselle tai turvallisuudelle. Maassa oleskelun edellytyksenä on yleensä lisäksi se, että henkilön toimeentulo on turvattu. Erityisasemassa ovat kuitenkin täällä työssä olevat EU/ETA-maiden kansalaiset ja heidän Suomessa oleskelevat perheenjäsenensä, joihin sovelletaan EY-asetusta 1612/68. Asetuksen 1612/68 mukaisesti heillä on työskentelynsä perusteella aina oikeus samoihin sosiaaliin etuihin ja palveluihin kuin muilla Suomessa asuvilla. Asetuksessa tarkoitettuihin sosiaaliin etuihin kuuluu myös toimeentulotuki.

EU/ETA-maiden kansalaisten tulee rekisteröidä oleskeluoikeutensa, jos Suomessa oleskelu kestää yli kolme kuukautta. Pohjoismaiden kansalaisten oleskeluoikeuden rekisteröinnin suorittaa maistraatti ja muiden EU/ETA-kansalaisten paikallispoliisi. Hakemisen yhteydessä voidaan edellyttää selvitystä turvatusta toimeentulosta. Jos henkilö turvautuu maassa ollessaan jatkuvasti normaalien elinkustannustensa järjestämiseksi toimeentulotukeen, on mahdollista, että oleskelun edellytyksenä oleva turvattu toimeentulo ei enää täyty.

Eduskunta on hyväksynyt ulkomaalaislain turvattua toimeentuloa koskevan säännöksen muutoksen (HE 205/2006) siten, että EU/ETA-maiden kansalaisella olisi oikeus oleskella toisessa jäsenvaltiossa yli kolmen kuukauden ajan jos 1) hän harjoittaa taloudellista toimintaa palkattuna työntekijänä tai itsenäisenä ammatinharjoittajana; 2) hänellä on itseään ja perheenjäseniään varten riittävät varat ja tarvittaessa sairausvakuutus niin, että he eivät turvautumalla toistuvasti toimeentulotuesta annetussa laissa säädettyyn toimeentulotukeen tai siihen rinnastettaviin etuuksiin taikka muulla vastaavalla tavalla

oleskelunsa aikana muodostu rasitteeksi Suomen sosiaalihuoltojärjestelmälle; 3) hän on kirjoittautunut Suomessa hyväksytyyn oppilaitokseen pääasiallisena tarkoituksenaan osallistua koulutukseen ja että hänellä on itseään ja perheenjäseniään varten riittävät varat oleskelua varten ja tarvittaessa sairausvakuutus, niin että he eivät turvautumalla toistuvasti toimeentulotuesta annetussa laissa säädettyyn toimeentulotukeen tai siihen rinnastettaviin etuuksiin taikka muulla vastaavalla tavalla oleskelunsa aikana muodostu rasitteeksi Suomen sosiaalihuoltojärjestelmälle; taikka 4) hän on edellä 1-3 kohdassa säädetty edellytykset täyttävän unionin kansalaisen perheenjäsen. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan vapaan liikkuvuuden edellytyksenä on, että unionin kansalaisella on riittävät varat toisessa jäsenvaltiossa oleskeluun niin, että vastaanottavan jäsenvaltion sosiaalihuoltojärjestelmä ei kohtuuttomasti rasitu. Työntekijöiden ja itsenäisten ammattiharjoittajien asema poikkeaa muista siinä, että heiltä ei nimenomaisesti edellytetä riittäviä varoja, vaan oletuksena on, että varat saadaan työtä tekemällä tai ammattia harjoittamalla, eikä niitä tarvitse erikseen osoittaa. Työntekijää, itsenäistä ammattiharjoittajaa tai työnhakijaa ei myöskään saa karkottaa maasta, vaikka hän rasittaisi sosiaalihuoltojärjestelmää. Yksittäistä turvautumista toimeentulotukeen ei voida pitää sosiaalihuoltojärjestelmän rasittamisena, vaan toiminnan tulee olla vähintäänkin toistuvaa ja ennemminkin säännönmukaista. Väliaikaiset vaikeudet eivät vielä ole katsottavissa kohtuuttomaksi rasitteeksi. Kukin tapaus on arvioitava yksilöllisesti. Huomioon otettavia seikkoja ovat myös oleskelun pituus, henkilökohtaiset olosuhteet ja myönnetyn avustuksen määrä.

EU/ETA-valtion kansalaisen hakiessa toimeentulotukea hänen oleskeluoikeutensa voimassaolo selvitetään tarvittaessa ottamalla yhteyttä poliisiin. Voimassa olevan oleskeluoikeuden perusteella Suomessa oleskelevalle EU/ETA-kansalaiselle myönnetään periaatteessa toimeentulotukea samoin perustein kuin Suomen kansalaiselle vastaavassa tilanteessa. Toimeentulotuen tarpeen arvioinnin kannalta ratkaisevia seikkoja ovat kunnassa oleskelun pysyvyys ja muut tapauskohtaisesti arvioitavat olosuhteet.

Oman ryhmänsä muodostavat EU- tai ETA-valtioista tulevat työnhakijat, joilla on oikeus hakea kolmen kuukauden ajan työtä toisesta EU- tai ETA-maasta ja joilla on oikeus työttömyysturvaan oman maansa kustannuksella. Työttömyysturvaa saadakseen työnhakijan on täytynyt ilmoittautua työnhakijaksi kotimaansa lainsäädännön mukaisesti ennen lähtöään. Hänellä on oltava mukanaan Kelan toimistoon tai työttömyyskassalle toimitettava todistus työttömyysetuuden määrästä ja kestosta. Suomeen tultuaan työnhakijan on ilmoitauduttava Suomessa työttömäksi työnhakijaksi seitsemän päivän kuluessa maahan saapumisestaan. Työnhakijat kuuluvat vielä lähtömaansa sosiaaliturvan piiriin ja heidän oleskelunsa Suomessa voidaan katsoa tilapäiseksi ennen mahdollista työskentelyn aloittamista. Työnhakijoiden edellytetään turvaavan toimeentulonsa lähtömaansa työttömyyskorvauksella siten, etteivät he joudu turvautumaan Suomen sosiaaliturvajärjestelmään. Työnhakija on toimeentulotukea myönnettäessä rinnastettavissa turistiin (ks. luku 5.1.3) siihen asti kunnes hän aloittaa työskentelyn. EU/ETA-valtion kansalainen saa oleskella kolmen kuukauden jälkeenkin Suomessa, jos hän on edelleen työnhaussa ja jos hänellä on tosiasialliset mahdollisuudet saada työtä. Työnhakijan oikeutta toimeentulotukeen arvioidaan siten kussakin yksittäisessä tilanteessa oleskelun pysyvyyden mukaan.

5.1.2 Pohjoismaan kansalainen eli Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen piiriin kuuluvat henkilöt

Pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus tuli voimaan 1.10.1996. Sopimus koskee kaikkia Pohjoismaissa asuvia henkilöitä ja Pohjoismaiden kansalaisia. Sopimus sisältää ohjeita, jotka liittyvät Pohjoismaiden kansalaisten oleskeluun toisessa Pohjoismaassa. Ohjeita annetaan muun muassa välittömien sosiaalipalvelujen tai toimeentulotuen maksamisesta, kotimaahan lähettämisestä ja pitkäaikaisen hoidon tarpeessa olevan matkustamisesta ja muuttamisesta.

Sopimusteksti on toimitettu kuntiin julkaisuna Pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen soveltamisohjeet (sosiaali- ja terveysministeriön määräyskokoelma 1996:24). Sopimuksen soveltamisohjeet on saatettu ajan tasalle vuonna 2003 ja julkaistu suomeksi ja ruotsiksi Haloo Pohjolan verkkosivuilla www.hallonorden.org → Sopimuksia ja sääntöjä → Sosiaalipalvelut. Soveltamisohjeiden lisäksi verkossa on lyhyt esite sosiaalipalvelusopimuksen pääkohdista ("Pohjoismainen sosiaalipalvelusopimus lyhyesti").

Sopimuksella on vaikutusta muun muassa toimeentulotukea saavan henkilön kotiin lähettämisen edellytyksiin. Jos toimeentulotuen myöntämiseen liittyy kysymys muuttoavustuksen myöntämisestä toiseen Pohjoismaahan siirtymistä varten, on suositeltavaa pyrkiä yhdessä asiakkaan sekä vastaanottavan maan viranomaisten kanssa selvittämään asiakkaan toimeentuloedellytyksiä uudessa maassa.

5.1.3 Turisti

Turistilla tarkoitetaan tässä ulkomaalaista, joka saapuu Suomeen oleskellakseen täällä lyhyen ajan (enintään kolme kuukautta) matkailu- tai muussa vastaavassa tarkoituksessa. Tällaisen henkilön ei voida katsoa oleskelevan Suomessa vakituisesti siten kuin toimeentulotukilain 14 §:n 1 momentissa tarkoitetaan. Toimeentulotuen myöntäminen voi siten tulla kysymykseen vain kiireellisessä tapauksessa lain 14 §:n 3 momentin nojalla.

Lähtökohtaisesti on oletettava, että Suomeen saapuneella turistilla on mukanaan tarvittavat varat täällä oleskelua ja kotimatkaa varten. Näiden varojen puuttuessa ulkomaalainen voidaan käännättää.

Tuen tarpeessa olevalla henkilöllä on oikeus toimeentulotukeen vain silloin, kun hän ei voi saada tarpeenmukaista toimeentuloaan millään muulla tavalla. Jos ulkomaalainen turisti on joutunut rahavaikeuksiin tilapäisen oleskelunsa aikana Suomessa, hänet tulee ensisijaisesti ohjata hoitamaan asiansa itse. Harkinnan mukaan tällaisessa tapauksessa tulisi tehdä ilmoitus poliisille mahdollista käännättämistä varten.

Pankkipalveluita ja rahansiirtomahdollisuuksia käyttämällä ulkomaalainen voi siirtää rahaa asuinmaassaan olevalta tililtään Suomessa olevaan pankkiin tai pyytää sukulaisiaan tai muuta henkilöä tekemään rahojen siirron. Esimerkiksi Western Union Money Transferin kautta rahalähetys ulkomailta on nostettavissa suomalaisen pankin konttorista noin 10 minuutissa. Ulkomaalainen voidaan myös ohjata kääntymään oman maansa edustuston tai sen maan edustuston puoleen, joka Suomessa edustaa hänen maataan. Maansa edustajien kanssa henkilö voi sopia raha-asioistaan ja paluulipuistaan. Henkilö voi myös itse sopia matkanjärjestäjän kanssa paluunsa järjestämisestä ja matkakustan-

nusten suorittamisesta. Hänellä saattaa myös olla matka- tai muu vakuutus, joka korvaa tilapäisen rahan tarpeen ulkomailla.

Rajatarkastuksen yhteydessä voidaan varattoman ulkomaalaisen maahantulon sallimiseksi edellyttää Suomessa asuvan henkilön sitoumus vastata hänen oleskelukustannuksistaan. Tällainen sitoumus velvoittaa sitoumuksen antajaa oikeudellisesti. Poliisilta voidaan pyytää virka-apua sen selvittämiseksi, onko sitoumuksen antajalla kykyä ja halua vastata sitoumuksestaan. Sitoumus on voitu antaa myös Suomen edustustossa silloin, kun viisumia on haettu.

Toimeentulotuen myöntäminen tulee kysymykseen vasta viimesijaisesti, jos välttämättömyyden avun tarvetta ei voida millään muulla keinoin hoitaa. Toimeentulotuen tarkoituksena ei ole, että turisti voisi sen turvin jatkaa oleskeluaan Suomessa. Rahapulaan joutuneen turistin tulee mahdollisimman pikaisesti palata asuinmaahansa, vaikka hänen viisuminsa olisi vielä voimassa. Näin ollen on katsottava, että toimeentulotuen tarve laajimmillaankin rajoittuu vain kotimatkakustannuksiin sekä niihin ruokailu- ja muihin välttämättömiin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin turisti kohtuudella ennättää palata asuinmaahansa. Toimeentulotukilain 15 §:n mukaan toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, vaikka vain yhdeltä päivältä.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä käyttää hakijan toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen, esimerkiksi antamalla hakijalle matkalippu tai ravinnon hankkimiseen tarkoitettu osto-osoitus (toimeentulotukilain 16 §:n 2 momentti). Erityisenä syynä voidaan pitää esimerkiksi sitä, että hakija on osoittautunut kykenemättömäksi huolehtimaan niiden rahavarojen riittävydestä, jotka hänellä on täytynyt olla maahan saapuessaan ja joiden turvin hänen olisi tullut rahoittaa täällä oleskelunsa.

5.1.4 Oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalaisen Suomessa oleskelu perustuu voimassa olevaan oleskelulupaan, häntä voidaan pitää maassa vakinaisesti oleskelevana ainakin silloin, kun oleskelulupa on jatkuva (A-kirjain) tai pysyvä (P-kirjain). Henkilöillä, joilla on pysyvä tai jatkuva oleskelulupa, on myös yleensä väestörekisteriin merkitty kotikunta. (Oleskelulupatyyppejä on kuvattu kohdassa 5.2.3.) Hänen vakituinen oleskelukuntansa on velvollinen antamaan hänelle toimeentulotukea, jos toimeentulotukilain 2 §:ssä säädetyt tuen myöntämisedellytykset täyttyvät. Jos oleskelulupa on tilapäinen (B-kirjain), toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu yleensä kiireellisiin tapauksiin ja välttämättömiin kustannuksiin. Poikkeuksen muodostavat tilapäisen oleskeluluvan ulkomaalaislain 51 §:ssä tarkoitettun maasta poistamisen estymisen vuoksi saaneet henkilöt (ks. luku 5.1.8).

Kun oleskeluluvan perusteella Suomessa oleskeleva ulkomaalainen hakee toimeentulotukea, on syytä selvittää, onko hakija oikeutettu asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisessa annetussa laissa (1573/1993, soveltamisalalaki) tarkoitettuihin ensisijaisiin etuuksiin taikka sairauspäivärahaan, työttömyyspäivärahaan tai työmarkkinatukeen. Soveltamisalain 3 a §:n 1 momentin mukaan sosiaaliturvalainsäädäntöä sovelletaan Suomeen muuttavaan henkilöön jo maahan tulosta alkaen, jos henkilön hänen olosuhteensa kokonaisuudessaan huomioon ottaen katsotaan muuttavan Suomeen vakinaisesti asumaan. Lakia sovellettaessa edellytetään, että maassa oleskelu, asuminen

ja työskentely on laillista. Lisäksi edellytetään, että Suomeen muuttavalla henkilöllä on vähintään yhden vuoden oleskeluun oikeuttava voimassa oleva oleskelulupa, milloin sellainen lupa häneltä vaaditaan. Erityisestä syystä myös alle yhden vuoden oleskelulupa täyttää edellytyksen, jos oleskeluluvan jatkamiselle ei ole estettä.

Opiskelun perusteella oleskeluluvan (tunnus B 2) saaneella ulkomaalaisella ei ole oikeutta saada Suomesta opintotukea (opintotukilaki 65/1994, 1 §). Opiskelijalle myönnetään oleskelulupa yleensä yhdeksi vuodeksi kerrallaan. Ennen oleskeluluvan myöntämistä opiskelijan on osoitettava, että hänen toimeentulonsa on turvattu Suomessa kyseisenä vuonna. Toimeentulon edellytykset voidaan osoittaa niin, että opiskelijalla on Suomessa talletettuna riittävän suuri rahamäärä tai hänen opiskelunsa ja toimeentulonsa rahoitetaan muulla hyväksyttävällä tavalla, kuten esimerkiksi stipendillä. Ulkomaalaisella opiskelijalla on oikeus tehdä työtä, kun työn määrä tasoittuu keskimäärin 25 tuntiin viikossa aikana, jolloin oppilaitoksessa järjestetään varsinaista opetusta. Jatkolupaa haettaessa työtulot katsotaan osaksi turvattua toimeentuloa. Opiskelun perusteella oleskeluluvan saaneen ulkomaalaisen tulisi siten lähtökohtaisesti selviytyä ilman toimeentulotukea. Muussa tapauksessa henkilön tulisi palata kotimaahansa, koska toimeentulon osalta edellytyksiä oleskeluluvulle ei ole enää olemassa ja oleskelulupa voidaan peruuttaa.

5.1.5 Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskeleva ulkomaalainen

Jos ulkomaalainen oleskelee Suomessa ilman vaadittavaa oleskelulupaa, hänen maassa oleskeluaan ei lähtökohtaisesti voida pitää toimeentulotukilain 14 §:ssä tarkoitetulla tavalla vakituisena. Näissäkin tapauksissa voidaan pääsääntöisesti edellyttää, kuten turistien kohdalla, että ulkomaalainen hankkiutuu mahdollisimman pikaisesti asuinmaahansa, jolloin mahdollinen toimeentulotuki rajoittuu välttämättömiin matka- ynnä muihin kustannuksiin. Toimeentulotukea voidaan myöntää vain, jos ulkomaalaisella ei ole mahdollisuutta auttaa itse itseään esimerkiksi niillä keinoilla, joita turistien edellytetään ensisijaisesti käyttävän. (Ks. kohta 5.1.3.)

Viranomaisella voi ottaa ulkomaalaisen matkustusasiakirjan tilapäisesti haltuunsa viisumi-, oleskelulupa- tai matkustusasiakirja-asiaa käsiteltäessä, jos se on välttämättömästi henkilötietojen tai asiakirjan oikeellisuuden varmentamiseksi taikka myönnetyn viisumin tai oleskeluluvan merkitsemiseksi asiakirjaan. Matkustusasiakirja on palautettava ulkomaalaiselle heti, kun sen hallussapito ei ole asian käsittelyn kannalta tarpeellista. Ulkomaalaisella on oikeus saada matkustusasiakirja välillä haltuunsa matkustamista tai välttämättömien asioiden hoitoa varten. Toimeentulotuen myöntäminen välttämättömiin kustannuksiin voi tulla kysymykseen siihen asti kun paluumatka järjestyy.

Ilman vaadittavaa oleskelulupaa Suomessa oleskelevan ulkomaalaisen voidaan poikkeuksellisesti katsoa oleskelevan maassa vakituisesti. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun hakijalla on oleskelulupahakemus vireillä ja on todennäköistä, että hän saa oleskeluluvan. Vastaava tilanne voi syntyä myös silloin, kun ulkomaalainen on päätetty käännättää tai karkottaa maasta, mutta päätös ei ole vielä täytäntöönpanokelpoinen. Toimeentulotuesta päätettäessä on näin ollen perusteltua kiinnittää huomiota hakijan täällä oleskelun syihin ja hänen olosuhteisiinsa kokonaisuudessaan. Sosiaaliviranomaisella ei kuitenkaan voi ottaa kantaa siihen, myönnetäänkö ulkomaalaiselle lupa vai ei. Asian selvittämiseksi tarvitaan useissa tapauksissa lisätietoja Ulkomaalaisvirastosta.

Ulkomaalainen on saattanut tulla Suomeen viisumilla, vaikka hänen täällä oleskelunsa luonne edellyttäisi oleskeluluvan hankkimista. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun henkilö on avioitunut Suomessa asuvan henkilön kanssa ja hänen tarkoituksenaan on jäädä tänne asumaan yhdessä puolisonsa kanssa. Jos tällainen henkilö on toimeentulotuen hakijana, häntä on syytä neuvoa hakemaan oleskelulupaa, koska se avaisi hänelle mahdollisuuden päästä toimeentulotukeen nähden ensisijaisten etuuksien piiriin. Jos toimeentulotuen tarve on ollut jatkuva tai toistuva eikä oleskelulupahakemusta ole tehty, voidaan harkita toimeentulotuen epäämistä ainakin siltä osin kuin hakija voisi saada ensisijaisia etuuksia oleskeluluvan saatuaan. Jos oleskelulupahakemus on tehty ja luvan myöntäminen on todennäköistä, ulkomaalaisen voidaan katsoa asuvan vakituisesti Suomessa ja olevan oikeutettu toimeentulotukeen sen mukaisesti. Ulkomaalaisvirastosta voidaan tiedustella oleskeluluvan myöntämisedellytyksistä

Oleskelulupaa vailla oleviin voidaan lukea myös turvapaikanhakijat. He kuuluvat turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin, jolloin toimeentulotuen myöntää vastaanottokeskus.

5.1.6 Pakolaiset ja paluumuuttajat

Pakolaisilla ja paluumuuttajilla Suomessa asuvina on oikeus toimeentulotukeen samoin edellytyksin kuin muillakin kunnan asukkailla. Jos kysymys on sellaisesta vasta maahan saapuneesta pakolaisesta tai paluumuuttajasta, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, laaditaan toimeentulotuen hakijan kanssa kotoutumissuunnitelma.

Kotouttamislain mukaan pakolaiselle voidaan myöntää paluumuuttoavustusta kotimaahan tai lähtömaahan palaamista varten. Paluumuuttoavustus ei ole kuitenkaan toimeentulotukea eikä siten hakijan varallisuudesta kiinni. Sen saamisen ehtona on, että pakolainen vapaaehtoisesti palaa kotimaahansa tai lähtömaahansa (kotouttamislaki 8 a §).

5.1.7 Tilapäistä suojelua saavat

Tilapäisestä suojelusta säädetään ulkomaalaislain 109 - 111 §:ssä. Suomessa ei ole tällä hetkellä henkilöitä, joille olisi myönnetty tilapäistä suojelua. Tilapäisen suojelun myöntämisestä päättää valtioneuvosto (ulkomaalaislaki 109 §). Tähän ryhmään kuuluvan henkilön toimeentulotuen myöntää vastaanottokeskus.

5.1.8 Ulkomaalainen, joka on saanut oleskeluluvan maasta poistamisen estymisen vuoksi (ulkomaalaislaki 51 §)

Vastaanottokeskus myöntää toimeentulotuen henkilölle, jolle on hänen haettuaan kansainvälistä suojelua myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 51 §:n perusteella. Kotouttamislain perusteella ko. henkilöt kuuluvat pakolaisten vastaanoton piiriin, mutta koska heillä ei ole mahdollisuutta saada kotikuntaa, heidän tarvitsemistaan palveluista ja toimeentulotuesta vastaa vastaanottokeskus.

Vastaanottokeskuksen vastuu päättyy, kun henkilö saa kotikunnan. Eräät 51 §:ssä tarkoitettut henkilöt, joille on myönnetty oleskelulupa 51 §:n perusteella ovat saaneet kotikunnan ja siten siirtyneet pakolaisten vastaanoton piiriin. Niiden ulkomaalaislain 51 §:n perusteella oleskeluluvan saaneiden henkilöiden, jotka ovat saaneet kotikunnan, toimeentulotuesta huolehtii kunta.

5.1.9 Turvapaikanhakijat

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta säädetään kotouttamislain 22 – 24 §:ssä. Toimeentulotukeen sovelletaan toimeentulotukilakia, ellei kotouttamislaissa tai sen nojalla ole säädetty toisin. Työministeriö on antanut ohjeet turvapaikanhakijoiden toimeentulotuesta sekä työ- ja opintotoiminnan järjestämisestä (06/99 TM) ja tiedotteen turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien toimeentulotuen linjauksista (19.5.2005).

Lisäksi noudatetaan työministeriön asetusta turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien ryhmäkodista, toimeentulotuen jakamisesta rahamääräiseen ja hyödykkeinä annettavaan osaan sekä majoituksesta perittävistä maksuista (389/2005). Kuitenkaan turvapaikanhakijan toimeentulotuen perusosasta ei vähennetä korvausta vastaanottokeskuksessa järjestettävästä majoituksesta, koska toimeentulotuen perusosalla ei enää kateata omavastuuosuutta asumismenoista.

Turvapaikkaa hakenut henkilö kuuluu turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin kunnes hänelle on myönnetty oleskelulupa tai hän poistuu maasta (kotouttamislain 3 §:n 2 momentti). Kotouttamislain 19 c §:n mukaan turvapaikkahakemuksensa perusteella oleskeluluvan saanut (ja tilapäistä suojelua saanut), joka saa jatkuvan oleskeluluvan, voi kohtuullisen ajan kuulua vastaanoton piiriin asumisensa ja toimeentulonsa järjestämistä varten.

Turvapaikanhakijoiden toimeentulotuki rahoitetaan kokonaan valtion varoista. Tuen myöntää ja maksaa vastaanottokeskus. Vastuu turvapaikkaa hakeneen oleskeluluvan saaneen henkilön toimeentulotuesta siirtyy kunnalle, kun henkilö saa kotikunnan.

Esimerkiksi tilanteissa, joissa viisumilla Suomeen tullut henkilö hakee turvapaikkaa taikka perhesiteen perusteella oleskeluluvan saanut henkilö hakee turvapaikkaa muuttuneiden olosuhteiden vuoksi, joudutaan ratkaisemaan mikä on henkilön toimeentulon turvaava etuus. Näissäkin tilanteissa toimeentulotuki on lähtökohtaisesti viimesijainen toimeentulon turvaava etuus.

5.1.10 Ihmiskaupan uhrit

Kotouttamislakiin on lisätty 1.1.2007 alkaen säännökset (muutos 1269/2006) ihmiskaupan uhreille annettavia palveluja ja tukitoimia toteuttavasta auttamisjärjestelmästä. Niiden tavoitteena on tarpeellisen toimeentulon ja huolenpidon järjestäminen ihmiskaupan uhreille järjestämällä oikeudellista ja muuta neuvontaa, kriisiapua, tukipalveluja, sosiaali- ja terveystalvveluja sekä majoitus tai asuminen, toimeentulotuki, tulkkipalveluja ja muu tarpeellinen huolenpito.

Uhrit joilla ei ole kotikuntaa Suomessa saavat avun turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskusten koordinoiman moniammatillisen auttamisjärjestelmän kautta valtion varoista. Vastaanottokeskus maksaa tällöin toimeentulotuen samoin perustein kuin turvapaikanhakijoille.

Ulkomaalaislain 52 a §:n 2 momentin tai 54 §:n 5 momentin nojalla jatkuvaluonteisen oleskeluluvan ihmiskaupan uhrina saavat henkilöt rinnastetaan laissa pakolaisiin, ja toimeentulotuen heille maksaa kunta. Näille henkilöille järjestettävistä palveluista maksetaan kunnalle korvausta pakolaisista maksettavaa korvausta vastaavalla tavalla.

Uhrit joilla on kotikunta Suomessa saavat avun kotikuntansa kautta ja sen kustannuksella, jolloin kunta maksaa myös toimeentulotuen ja vastaa sen kustannuksista. Työvoimaja elinkeinokeskus voi korvata sellaisten kunnan antamien palvelujen kustannukset, jotka aiheutuvat ihmiskaupan uhrin asemasta johtuvista erityistarpeista, mutta toimeentulotuki ei kuulu korvattavien palvelujen piiriin.

5.2 Ulkomaalaisen maahan tuloon ja maassa oleskeluun liittyvät asiakirjat ja edellytykset

5.2.1 Viisumi

Viisumilla tarkoitetaan matkailua tai muuta siihen verrattavaa lyhytaikaista, yleensä kerrallaan enintään kolmen kuukauden oleskelua varten myönnettävää lupaa, jonka perusteella ulkomaalainen voi saapua Suomeen ja oleskella täällä. Viisumi on hankittava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Viisumivapaussopimuksen Suomen kanssa solmineen valtion kansalaiselta, joka saapuu Suomeen matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua (enintään kolme kuukautta) varten, ei vaadita viisumia, ellei hänen oleskelunsa maassa ylitä sopimuksessa mainittua aikaa. Ilman viisumia Suomeen saapuneelle ulkomaalaiselle voidaan myöntää viisumi myös Suomessa, jos hän esittää painavan syyn, miksi viisumia ei ole hankittu ennen Suomeen saapumista. Ulkomaalaisasemaa eli statusta osoittava merkintä F tarkoittaa viisumia.

5.2.2 Oleskelulupa, oleskeluoikeuden rekisteröinti ja oleskelulupakortti

Oleskeluluvalla tarkoitetaan muuta kuin matkailua tai vastaavaa lyhytaikaista maassa oleskelua varten myönnettävää lupaa, joka voi olla määräaikainen tai pysyvä. Oleskelulupaa on yleensä haettava Suomen edustustosta ennen maahan saapumista. Ilman oleskelulupaa maahan saapuvalla ulkomaalaiselle voidaan tietyin laissa erikseen mainituin perustein myöntää Suomessa määräaikainen oleskelulupa muun muassa silloin, kun hän on jo ennen Suomeen saapumistaan asunut yhdessä Suomessa asuvan avio- tai avopuolisonsa kanssa noin kaksi vuotta tai jos puolisoilla on yhteinen lapsi.

Euroopan Unionin kansalaiset eivät tarvitse oleskelulupaa, vaan heidän on rekisteröitävä oleskeluoikeutensa paikallispoliisissa, jos he oleskelevat Suomessa yli kolme kuukautta. Pohjoismaiden kansalaisten rekisteröinti tapahtuu maistraatissa. Unionin kansalaisten perheenjäsenille, jotka eivät itse ole EU-kansalaisia tai heihin verrattavia, myönnetään perheenjäsenen oleskelulupakortti paikallispoliisissa.

5.2.3 Oleskelulupatyypit

Ulkomaalaisen maassa oleskelun luonnetta kuvataan oleskelulupaan merkittävällä kirjaintunnuksella (A, B, P). Oleskelulupa voidaan myöntää määräaikaisena tai pysyvänä. Määräaikainen oleskelulupa myönnetään oleskelun luonteen mukaan joko tilapäisenä (luvassa on tunnuksena B-kirjain) tai jatkuvana (luvassa on tunnuksena A-kirjain). Ensimmäinen lupa on aina määräaikainen. Se voidaan myöntää vuodeksi tai lyhyemmäksi ajaksi, jos oleskelun kesto esimerkiksi työntöön tai opiskelun johdosta on lyhyempi.

Pysyvän oleskeluluvan (luvassa on tunnuksena P-kirjain) ulkomaalainen voi saada, kun hän on oleskellut Suomessa neljä vuotta jatkuvalla oleskeluluvalla (A-kirjain). Määräaikaisten lupien tulee seurata toisiaan saumattomasti eikä niiden välillä saa olla katkoja. Suomessa oleskelun ei kuitenkaan tarvitse olla keskeytyksetöntä. Esimerkiksi tavanomaisille loma- ja muille matkoille voi vapaasti lähteä. Jatkuvan luvan perusteella ei tarvitse olla sama neljän vuoden ajan. Esimerkiksi työntekijän oleskeluluvan perusteella voi muuttua avioitumisen johdosta perhesiteen perusteella olevaksi luvaksi.

5.2.4 Vaadittava varallisuus ja matkustajavakuutus

Ulkomaalaisen tulee täyttää ulkomaalaislaissa säädetyt yleiset maahantulon edellytykset maahan saapuessaan. Yhtenä maahantulon edellytyksenä ulkomaalaisen on tarvittaessa pystyttävä esittämään, että hänellä on toimeentuloon tarvittavat varat, kun otetaan huomioon suunnitellun oleskelun kesto ja paluu lähtömaahan. Ulkomaalainen voidaan käännättää maasta, jos hän on lyhyen Suomessa oleskelunsa aikana saattanut itsensä kykenemättömäksi huolehtimaan itsestään.

Riittävät varat maassa oleskeluun tutkitaan maahantulon edellytysten selvittämiseksi rajanylityspaikalla tai tarvittaessa ulkomaalaisen jo maassa ollessa.

Viisumivelvollisen maan kansalaiselta edellytetään jo viisumin saannin ehtona, että hänellä on matkustajavakuutus, joka korvaa terveydenhoitomenot ja kotiuttamisen ilman omavastuusuutta.

5.2.5 Käännättäminen ja maasta karkottaminen

Ulkomaalaisen käännättäminen tulee kysymykseen esimerkiksi silloin, jos hän ei täytä maahantulon edellytyksiä. Ilman oleskelulupaa maahan tullut ulkomaalainen, jonka oleskelu Suomessa edellyttäisi viisumia tai oleskelulupaa, mutta joka ei ole sitä hakenut tai jolle ei ole sitä myönnetty, voidaan ulkomaalaislain mukaan käännättää maasta.

Käännättämisestä päättää joko poliisi, rajatarkastusviranomaisen tai Ulkomaalaisvirasto. Passintarkastusviranomaisen tai poliisin on tehtävä päätös käännättämisestä kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun ulkomaalainen on saapunut maahan. Tällainen päätös voidaan panna täytäntöön valituksesta huolimatta, jollei tuomioistuimella ole kiellä sen täytäntöönpanoa. Yli kolme kuukautta maassa oleskelleen ulkomaalaisen käännättämisestä päättää Ulkomaalaisvirasto.

Luvallisesti maassa oleskellut/oleskeleva ulkomaalainen voidaan eräissä tapauksissa karkottaa. Perusteena voi olla esimerkiksi rikokseen syyllistyminen tai se, että ulkomaalainen oleskelee Suomessa ilman voimassa olevaa oleskelulupaa. Karkottamisesta päättää Ulkomaalaisvirasto. Karkottamista koskeva päätös voidaan panna täytäntöön vasta sen tultua lainvoimaiseksi, ellei ulkomaalainen itse suostu täytäntöönpanoon aikaisemmin.

5.3 Valtion korvaukset pakolaisille ja paluumuuttajille annetusta toimeentulotuesta aiheutuneisiin kustannuksiin ja muihin kunnalle aiheutuneisiin kustannuksiin

Valtio korvaa kunnille pakolaisille, pakolaisten vastaanoton piiriin kuuluville henkilöille ja paluumuuttajille annetusta toimeentulotuesta aiheutuneita kustannuksia ja muitakin näistä henkilöistä aiheutuneita kustannuksia. Korvauksista säädetään pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta annetulla valtioneuvoston päätöksellä (512/1999, siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen).

Pakolaisista aiheutuvien kustannusten osalta korvaamisen ehtona on, että kunta on laatinut tai sitoutuu laatimaan kotouttamislain 7 a §:ssä tarkoitetun maahanmuuttajien kotouttamisohjelman. Kunnalle maksetaan valtion varoista laskennallista korvausta pakolaisten kotoutumista tukevan toiminnan järjestämisestä aiheutuviin kustannuksiin kolmelta vuodelta. Kunnalle, joka on maksanut pakolaiselle tai kotoutumislain 3 a §:ssä tarkoitetulle henkilölle kotoutumistukea tai toimeentulotukea, korvataan siitä aiheutuvat kustannukset valtion varoista kolmelta vuodelta. Lisäksi kunnalle korvataan pakolaisen paluumuuttoavustuksesta aiheutuvat kustannukset.

Paluumuuttajilla tarkoitetaan henkilöitä, joille myönnetään oleskelulupa ulkomaalaislain 48 §:n perusteella. Kunnalle, joka maksaa paluumuuttajalle kotoutumistukea tai toimeentulotukea, korvataan siitä aiheutuvat kustannukset puolelta vuodelta. Jos kunta järjestää henkilön toimeentulon sen vuoksi, että henkilö ei maahanmuuttoon liittyvän asemansa takia voi saada eläkettä tai muuta sosiaaliturvaetuutta, voidaan kunnalle aiheutuvat kustannukset korvata valtion varoista enintään viideltä vuodelta.

Kunta hakee korvausta edellä mainituista kustannuksista työvoima- ja elinkeinokeskuksetta. Kustannuksia, joihin kunta saa valtiolta korvauksen edellä mainitun valtioneuvoston päätöksen perusteella, ei oteta huomioon perustoimeentulotuen valtiosuutta määriteltäessä.

5.3.1 Kotoutumissuunnitelma ja kotoutumistuki toimeentulotukena

Kotouttamista tukevien ja edistävien toimenpiteiden ja palveluiden piiriin voi kuulua henkilö, jolla on kotikuntalaisa (201/1994) tarkoitettu kotikunta Suomessa. Kotouttamislain 11 §:n mukaan oikeus kotoutumissuunnitelmaan on Suomessa asuvalla maahanmuuttajalla, joka on työtön ja rekisteröity julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 3 luvun 5 §:n mukaisesti työhallinnon asiakaspalvelun tietojärjestelmään tai joka saa toimeentulotuesta annetun lain mukaista toimeentulotukea. Maahanmuuttajan kotoutu-

missuunnitelma korvaa julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 5 luvun 2 §:ssä tarkoitetun työnhakusuunnitelman.

Alle 18-vuotiaalle maahanmuuttajalle on tarjottava suunnitelman laatimista, jos hän itse tai hänen vanhempansa pyytävät sitä tai kunnan viranomaiset katsovat hänen hyötyvän kotoutumissuunnitelmassa sovittavista palveluista ja toimenpiteistä.

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan kestää kolme vuotta maahanmuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Aikaa, jona maahanmuuttajalla on oikeus suunnitelmaan, voidaan pidentää enintään kahdella vuodella, jos se on tarpeen luku- ja kirjoitustaidon tai perusopetuksen oppimäärän hankkimista varten, tai maahanmuuttajan iän, vamman, sairauden tai lastensuojelutoimenpiteestä aiheutuvan tarpeen vuoksi, äitiys- tai isyysvapaata vastaavan ajan mahdollistamiseksi taikka muusta vastaavasta perustellusta syystä. Oikeutta suunnitelmaan pidentää myös aika, jona maahanmuuttajalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen työttömyysturvalain 3 luvun 4 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaan (henkilö, jolla on oikeus saada sairausvakuutuslain mukaista äitiys-, erityisäitiys-, isyys- tai vanhempainrahaa taikka jolle on myönnetty lomaa raskauden ja synnytyksen tai lapsen hoidon vuoksi taikka joka saa erityishoitorahaa).

Kotoutumistuki on työttömyysturvalain mukaista työmarkkinatukea ja toimeentulotuesta annetun lain mukaisesta toimeentulotukea. Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaamiseksi tarkoitettu tuki, jonka avulla edistetään ja parannetaan tuen saajan työelämään ja jatkokoulutukseen hakeutumisen edellytyksiä sekä mahdollisuuksia toimia suomalaisessa yhteiskunnassa. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumistukeen samalta ajalta kuin hänellä on oikeus kotoutumissuunnitelmaan. Toimeentulotukena maksettavan kotoutumistuen myöntää kunta.

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallistua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin. Yhteistyövelvoite koskee niitä maahanmuuttajia, jotka ovat ilmoittautuneet työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon ja niitä maahanmuuttajia, joilla on velvollisuus toimeentulotuesta annetun lain 2 a §:n mukaan ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi.

Kotouttamislaki velvoittaa kuntaa laatimaan kotoutumissuunnitelman myös sellaisen maahanmuuttajan kanssa, joka ei ole työmarkkinoiden käytettävissä. Kunnan (sosiaalitoimiston) tulisi huolehtia siitä, että kotoutumissuunnitelma tehdään kaikkien siihen oikeutettujen kanssa. Tämä on välttämätöntä, jotta maahanmuuttajat, myös nuoret, kotiäidit, vanhemmat ihmiset ja vammaiset, saisivat hyvät mahdollisuudet oppia kieltä ja tutustua yhteiskuntaan sekä käyttää kunnallisia palveluja. Tavoitteena on myös, että nuoret, joilla ei ole oikeutta työttömyysturvaan pystyisivät suorittamaan peruskoulun toimeentulotukena maksettavan kotoutumistuen turvin.

5.3.2 Maahanmuuttajan erityistuki

Pääasiassa paluumuuttajia koskeva laki maahanmuuttajan erityistuesta (1192/2002) tuli voimaan 1.10.2003. Lain tavoitteena on turvata kansaneläkkeen tasoinen toimeentulo vanhuuden ja työkyvyttömyyden ajalta sellaiselle Suomessa asuvalle maahanmuuttajalle, joka ilmeisesti muutoin olisi jatkuvasti toimeentulotuen tarpeessa. Maahanmuuttajan

erityistuki voidaan myöntää 65 vuotta täyttäneelle tai työkyvyttömälle maahanmuuttajalle. Lisäksi tuen saamisen edellytyksenä on, että tuen hakija on laillisesti asunut Suomessa 16 vuotta täytettyään vähintään viiden vuoden ajan yhtäjaksoisesti välittömästi ennen erityistuen alkamista. Maahanmuuttajan erityistuen myöntää ja maksaa Kansaneläkelaitos.

Jos maahanmuuttajan erityistukea saavalla henkilöllä on toimeentulotuen tarvetta, tulee asia käsitellä toimeentulotukilain säännösten mukaisesti. Maahanmuuttajan erityistuen saaminen ei estä toimeentulotuen saamista.

Lisätietoja maahanmuuttajien erityistuesta saa KELA:n internet-sivuilta www.kela.fi ja STM:n Kuntatiedotteesta 8/2003. KELA:n toimistoissa on myös saatavilla asiakkaille

tarkoitettu KELA- info-esite maahanmuuttajan erityistuesta.

5.4 Oikeus toimeentulotukeen sekä oleskelukunnan vastuu

5.4.1 Oikeus toimeentulotukeen

Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä perusoikeus on tarkoitettu koskemaan kaikkia Suomen oikeuspiiriin kuuluvia henkilöitä kansalaisuudesta riippumatta.

Sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan kunnan on huolehdittava toimeentulotuen antamisesta kunnassa oleskelevalle henkilölle. Säännöksessä ei edellytetä, että kyseinen kunta olisi henkilön kotikuntalaisissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta. Hakijan oleskelu kunnan alueella voi perustaa hänelle oikeuden saada toimeentulotukea oleskelukunnasta.

Toimeentulotukilain 14 § sääntelee lähtökohtaisesti kuntien välistä järjestämisvastuuta, mutta sen tulkinnalla on merkitystä myös arvioitaessa, milloin ja missä laajuudessa maahanmuuttaja ja tilapäisesti maassa oleskeleva ulkomaalainen voi kuulua Suomen toimeentulotukijärjestelmän piiriin.

Pääsäännön mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimitus, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Toimeentulotukilakia koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että vakinainen oleskelukunta on yleensä se kunta, jossa henkilöllä tai perheellä on vakituinen asunto. Edelleen todetaan säännöksen merkittävänä myös sitä, että oleskelukunta on määrättävä jokaiseen avunsaajaan nähden itsenäisesti, joten perheenjäsenillä voi olla eri oleskelukuntia säännöksen tarkoittamassa mielessä.

Lyhytaikainen tai satunnainen oleskelu muussa kuin vakinaisessa asuinkunnassa ei yleensä perusta oleskelukunnalle vastuuta toimeentulotuen myöntämisestä. Vastuu kuuluu hakijan vakinaiselle oleskelukunnalle. Koska vakinainen oleskelu määräytyy kunkin henkilön osalta itsenäisesti, on myös mahdollista, että esimerkiksi puolisoista toisen katsotaan oleskelevan Suomessa vakinaisesti ja toisen tilapäisesti.

Toimeentulotukilain 14 §:n 2 momentti koskee tilannetta, jossa henkilöllä tai perheellä on useampia vakinaiseksi katsottavia oleskelukuntia. Toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat. Jos vakinainen oleskelu tapahtuu osittain Suomessa ja osittain maan rajojen ulkopuolella, oleskelukunnan vastuu rajoittuu niihin kustannuksiin, jotka johtuvat siinä kunnassa oleskelusta. Oikeuskäytännössä on katsottu, että toimeentulotuen hakija voi oleskella satunnaisesti keskimäärin 7 päivän ajan kuukaudessa ulkomailla, ilman että ulkomailla oleskelu vaikuttaa hänen perusosansa määrään (KHO 8.12.2000, taltio 3248). Kuitenkaan toimeentulotuella ei korvata ulkomailla syntyneitä kustannuksia.

5.4.2 Kiireelliset tilanteet

Vain tilanteissa, joissa toimeentulotuen tarve on kiireellinen, kunta voi olla velvollinen myöntämään tukea alueellaan tilapäisesti oleskelevalle henkilölle (toimeentulotukilain 14 §:n 3 momentti). Säännöstä sovelletaan myös kunnassa tilapäisesti oleskelemaan ulkomaalaiseen henkilöön. Näissä tilanteissa toimeentulotuen tarkoituksena ei ole mahdollistaa ulkomaalaisen henkilön oleskelun jatkuminen Suomessa toimeentulotuen turvin, vaan kiireellisen toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu välttämättömään tukeen, esimerkiksi kotimatkakustannuksiin ja niihin välttämättömiin ruokailu- ja muihin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin henkilö ehtii kohtuudella palata kotimaahansa. Tällaisissa tilanteissa voidaan ottaa huomioon myös se, että toimeentulotukilain 15 §:n mukaisesti tukea voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, jopa yhden päivän ajalta.

5.4.3 Matkustusasiakirjan tarkistaminen toimeentulotukihakemuksen yhteydessä

Ulkomaalaista toimeentulotuen hakijaa on syytä pyytää esittämään matkustusasiakirjansa. Tämä on tarpeen ensinnäkin hakijan henkilöllisyyden toteamiseksi. Lisäksi matkustusasiakirjoista voidaan saada tietoa, jota tarvitaan arvioitaessa hakijan oikeutta toimeentulotukeen, esimerkiksi oleskeluluvan laji tai muu maassaolon peruste. Toimeentulotukilain 17 §:n mukaan hakijan on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Matkustusasiakirjoissa olevia tietoja voidaan pitää säännöksessä tarkoitettuina välttämättöminä tietoina.

Jos ulkomaalaisella toimeentulotuen hakijalla ei lainkaan ole esittää matkustusasiakirjoja tai jos niissä olevien merkintöjen tulkinta tuottaa vaikeuksia, sosiaaliviranomaisella on mahdollisuus virka-aputeitse saada selvitystä hakijan maassa oleskelun luonteesta ja viisumin tai oleskeluluvan tarpeellisuudesta. Kysymykseen tulevat poliisi- ja passintarkastusviranomaiset sekä Ulkomaalaisvirasto. Viisumiasioissa tietoja antaa ulkoasiainministeriön passi- ja viisumiyksikkö.

Sosiaalitoimisto voi yhteistoiminnassa passintarkastusviranomaisten kanssa pyrkiä selvittämään maahantulon yhteydessä todettujen rahavarojen määrän. Sosiaaliviranomaisten oikeudesta saada muilta viranomaisilta tietoja ja virka-apua säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 luvussa.

6 TOIMEENTULOTUEN RAKENNE JA SUURUUS

6.1 Toimeentulotuen muuttunut rakenne

Lainmuutoksella (1218/2005) toimeentulotuen rakenne määriteltiin uudelleen jakamalla tuki perustoimeentulotukeen ja täydentävään toimeentulotukeen. Muutos tuli voimaan 1.1.2006. Lainmuutoksella uudistettiin myös toimeentulotuen rahoituspohjaa. Muutos ei vaikuta toimeentulotuen myöntämisen edellytyksiin, eikä siten myöskään asiakkaan saaman toimeentulotuen määrään. Korkeimman hallinto-oikeuden ja hallinto-oikeuksien ratkaisukäytäntöä toimeentulotuen myöntämisperusteiden osalta voidaan edelleenkin käyttää apuna lain soveltamisessa.

Tavoitteena on, että perustoimeentulotuki kattaa noin 90 prosenttia toimeentulotuen bruttokustannuksista. Perustoimeentulotuki koostuu perusosasta sekä muista perusmenoista, joita ovat asumistukilain 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot, kotivakuutus, talous-sähkö sekä vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot. Uudistuksen tavoitteena on myös turvata asiakkaiden yhdenvertainen kohtelu ja perustoimeentulotuen yhtäläinen taso koko maassa.

Täydentävä toimeentulotuki kattaa erityismenoiksi kutsuttavat menot, joita ovat lasten päivähoitomenot, muut kuin perusmenoiksi katsottavat asumismenot sekä henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai oloshuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi harkitut menot.

Ehkäisevää toimeentulotukea kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaisesti sosiaalisen turvallisuuden ja omatoimisen suoriutumisen edistämiseksi sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäisemiseksi.

Uudistuksen jälkeenkin kunta myöntää ja maksaa edelleenkin perustoimeentulotuen, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen. Kunnan tulee kirjanpidossa ja tilastoinnissa erotella toisistaan perustoimeentulotuen, täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen kustannukset. Kustannusten erottelu on tarpeen, koska valtio osallistuu perustoimeentulotuen rahoitukseen 50 prosentilla kustannuksista, kun taas täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki kuuluvat jatkossakin sosiaali- ja terveydenhuollon yleisellä valtionosuu-della katettaviin menoihin.

6.2 Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus on pyritty muodostamaan siten, että toimeentulotuki kattaa tukea tarvitsevien riittävän peruskulutuksen.

Toimeentulotuen suuruuden määrittämisestä koskeva perussäännös toimeentulotukilain 6 §:ssä on seuraava:

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mukaan määriteltyjen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus. Tulot ja varat otetaan huomioon ensin 7 §:ssä tarkoitettua perustoimeentulotukea myönnettäessä.

Asiakkaan tulot ja varat otetaan huomioon ensin perustoimeentulotukea myönnettäessä. Jos asiakkaan tulot ovat sen suuriset, että hän ei ole oikeutettu perustoimeentulotukeen, siirtyy laskelman osoittama tuloylijäämä mahdolliseen täydentävästä toimeentulotuesta tehtävään laskelmaan.

6.3 Huomioon otettavat menot

Perustoimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavia menoja koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 7 ja 8 §:ssä.

(7 §) Perustoimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (perusosa) sekä muut perusmenot, sen mukaan kuin jäljempänä erikseen säädetään.

(8 §) Menoja ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

Lain 8 § antaa viimesijaisuuden periaatteen mukaisesti mahdollisuuden pitää tässä laissa tarkoitettuina menoina vain niitä menoja, joita ei korvata muusta järjestelmästä tai joita ei voi saada muulla perusteella.

X:lle oli myönnetty korotettu vammaistuki etenevästä silmätautiin johtuvasta toimintakyvyn alenemisesta aiheutuvan haitan ja avun tarpeen perusteella. Muiden sairauksien hoitoon hankituista reseptilääkkeistä aiheutuneita terveydenhuoltomenoja ei voitu pitää 8 §:ssä tarkoitettuina korotetulla vammaistuella korvattavina menoina, vaan niitä oli pidettävä toimeentulotuella katettavina menoina. (KHO 19.5.2005 taltio 1179).

Vammaistukea ja eläkkeensaajan hoitotukea maksetaan vammasta aiheutuvan haitan, tarvittavan avun, palvelujen tai erityiskustannusten korvaamiseksi. Edellä mainituilla tuilla on siis tarkoitus kattaa muitakin kustannuksia kuin hakijan terveydenhuoltomenoja. Pelkästään sen seikan perusteella, että hakija saa vammaistukea tai eläkkeensaajan hoitotukea, ei tulisi jättää toimeentulotuen hakijan esittämiä terveydenhuoltokustannuksia ottamatta huomioon.

Lain 8 § voi myös tulla sovellettavaksi esimerkiksi laitoshuollossa olevan henkilön toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa. Toimeentulotukeen oikeuttavina menoina ei oteta huomioon menoja, jotka vastaavat laitoshuoltoon sisältyviä etuuksia. Ravinnon lisäksi tällaisia etuuksia voivat olla hoidon luonteesta riippuen esimerkiksi terveydenhuolto ja vaatetus. Laitoshuollossa olevalla henkilöllä voi olla kuitenkin myös sellaisia toimeentulotukeen oikeuttavia menoja, joita vastaavat etuudet eivät sisälly laitoshuoltoon.

Lyhytaikaisessa laitoshoidossa olevan henkilön käyttövaroiksi tulisi myöntää toimeentulotukena sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992) 7 c §:n mukainen määrä, *vähintään* 80 €/kk. Käyttörahan lisäksi otetaan huomioon sellaiset hoidon aikana erääntyvät perusosaan sisältyvät menot, jotka eivät sisälly laitoshuoltoon, ja tarpeellisen suuruisina toimeentulotukilain 7 c §:ssä tarkoitettuihin täydentävällä toimeentulotuella katettaviin erityismenoihin. Lyhytaikaisen laitoshoidon aikana tulisi kiinnittää huomiota asiakkaan kokonaistilanteeseen ja turvata hänen asumisensa.

6.4 Perusosa

6.4.1 Perusosan sisältö

Perusosan sisältö määritellään lain 7 a §:ssä:

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtautudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluovasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot.

Perusosan sisältöä muutettiin 1.9.2006 voimaan tulleella lainmuutoksella (64/2006), jonka mukaan toimeentulotuen perusosaan ei enää sisälly seitsemän prosentin omavastuuta asumismenoista. Asumismenojen omavastuuosuus jäi toimeentulotukiasiakkaan käyttöön ja paransi hänen mahdollisuuksiaan selviytyä muista perusosalla katettavista menoista. Lainmuutoksen tavoitteena oli parantaa kaikkein vähävaraisimpien kotitalouksien taloudellista asemaa.

6.4.2 Perusosan suuruus

Perusosan suuruudesta säädetään lain 9 §:ssä. Pykälässä mainitut perusosien määrät ovat vuoden 2001 indeksitasossa.

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkeläisissä (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 361,86 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 346,29 euroa;

muulla kuin 1 kohdassa tarkoitettulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;

vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta;

10—17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta; sekä

alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitettusta perusosasta.

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perusosa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kol-

mannesta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

Perusosan määrä on laskennallinen oletama eri henkilöryhmien vähimmäiskulutustasoa vastaavien, jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvien menojen suuruudesta. Yksin asuvan tai yksinhuoltajan perusosa on vuonna 2007 ensimmäisessä kuntaryhmässä 389,37 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 372,62 euroa kuukaudessa. Perusosien euromäärät 1.1.2007 lukien on esitetty liitteessä 8.

Kuntien kalleusluokitus on ehdotettu poistettavaksi vuoden 2008 alusta (HE 90/2006). Kalleusluokituksen poistaminen ehdotetaan toteutettavaksi siten, että toisen kuntakalleusluokan mukaiset etuudet korotetaan ensimmäisen kalleusluokan etuuksien tasolle.

Tarkoitus on, että tuen hakijalta ei vaadita erillistä selvitystä perusosan käytöstä. Perusosalla katettavien menojen suuruutta joudutaan poikkeuksellisesti arvioimaan silloin, kun jotakin menoryhmää ei oteta huomioon toimeentulotukeen oikeuttavana sen vuoksi, että se korvataan tai sitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella. Toisaalta perusosa on sillä katettaviin menoihin tarkoitettu vähimmäismäärä, josta voidaan asiakkaan eduksi poiketa silloin, kun se henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuen harkitaan tarpeelliseksi.

X oli vaatinut toimeentulotuen myöntämistä normaalia suurempiin ruokakuluihinsa, koska hän oli suurikokoinen. X ei ollut esittänyt selvitystä erityisistä ruokakuluistaan tai erityisestä ruokavaliostaan eikä asiassa ollut muutoinkaan selvitystä siitä, että X:n ruokakulut olisivat tosiasiaassa olleet keskimääräistä olennaisesti suuremmat. X:n toimeentulotukihakemus voitiin näiltä osin hylätä. (KHO 16.12.2002, taltio 3325.)

6.4.3 Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosa

Yksin asuvan ja yksinhuoltajan perusosan suuruudesta on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa. Perheeseen kuuluvien muiden henkilöiden perusosan suuruus määräytyy prosenttiosuuksina yksin asuvan henkilön perusosasta siten kuin lain 9 §:ssä on säädetty.

Pykälän 2 momentin mukaan yksin asuvan perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä toimeentulotukilain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Kulutustutkimukseen perustuvat perusosan laskennalliset perusteet yksin asuvan henkilön osalta ovat vuoden 2007 tasossa seuraavat:

	Prosenttia perusosasta	I kr €kk	II kr €kk
Ravintomenot	49	190,79	182,59
Vaate- ja jalkinemenot	9	35,04	33,53
Informaatiomenot (lehti, TV, televisio-maksu, puhelimen käyttömenot)	20	77,88	74,52
Vähäiset terveydenhuoltomenot	3	11,68	11,18
Muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot ^{*)}	19	73,98	70,80
Yhteensä	100	389,37	372,62

^{*)} Henkilökohtainen ja kodin puhtaus, asiointimatkat, harrastus- ja virkistysmenot sekä vastaavat muut jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot.

Ministeriö korostaa, että jako eri menoryhmiin kuvaa Tilastokeskuksen vuoden 2001 – 2002 kulutustutkimukseen perustuvia kahteen alimpaan tulonsaajaviidennekseen kuuluvien yksin asuvien henkilöiden toimeentulotuen perusosaan sisältyviin menoihin käytämiä rahamääriä. Niitä voidaan kuitenkin ohjeellisesti soveltaa, mikäli tuen hakija saa avustusta kyseisiin menoeriin jostain muusta lähteestä.

6.4.4 Muun 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosa

Tätä toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettua perusosan määrää sovelletaan erilaisista syistä yhteistaloudessa asuvien aikuisten osalta (avio- ja avopuolisot, yhdessä asuvat sisarukset tai yhteistaloudessa asuvat samaa sukupuolta olevat henkilöt). Tämän perusosan soveltamisen edellytyksenä on, että yhteistaloudessa asuminen on todellista. Samassa asuinhuoneistossa asumisen ei välttämättä tarvitse merkitä asukkaiden yhteistaloutta. Yhteistaloudesta on kysymys lähinnä silloin, kun henkilöillä on yhteinen ruokatalous ja taloudessa olevat käyttötavarat kuten TV, sanomalehti ja kodinkoneet ovat yhteiskäytössä.

On huomattava, että jos yhteistaloudessa asuvat täysi-ikäiset henkilöt eivät muodosta toimeentulotukilain 3 §:ssä tarkoitettua perhettä, heidät kumpikin katsotaan itsenäiseksi tulonsaajaksi eli heille laaditaan erillinen toimeentulotukilaskelma. Heidän perusosansa suuruus määräytyy kuitenkin tämän kohdan mukaisesti. (Ks. perheen määrittelystä toimeentulotukilaissa tarkemmin luku 6.10.)

6.4.5 Vanhempiansa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen perusosa

Vanhempansa tai vanhempiansa luona asuvan 18 vuotta täyttäneen henkilön perusosan määrästä on säädetty toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 3 kohdassa.

On huomattava, että kyseiselle henkilölle tehdään oma toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon ainoastaan hänen omat tulonsa ja toimeentulotukeen oikeuttavat menonsa. Yläikärajaa ei laissa ole säädetty.

6.4.6 Lasten perusosat

Lasten perusosien suuruutta koskevat säännökset ovat toimeentulotukilain 9 §:n 1 momentin 4 ja 5 kohdassa sekä 9 §:n 3 momentissa. Alaikäiset lapset merkitään vanhempinensa toimeentulotukilaskelmaan eikä heille tehdä omaa laskelmaa.

Jos alaikäinen nuori joutuu esimerkiksi opiskelujen vuoksi muuttamaan toiselle paikkakunnalle eivätkä vanhemmat pysty kustantamaan perheelle tästä elämäntilanteesta aiheutuvia menoja, voidaan nuorelle myöntää toimeentulotukea hänen oleskelupaikkakunnallaan. Opintotuen opintoraha ja asumislisä ovat kuitenkin tällaisessa tilanteessa pääsääntöisesti nuoren ensisijaisia tulonlähteitä. Muutto pois kotoa voi tapahtua myös esimerkiksi vanhemman ja nuoren välien rikkoutumisen vuoksi, jolloin nuorella ei useinkaan ole toimeentuloa turvaavaa ensisijaista etuutta tai tuloja käytettävissään.

Koska yksin asuva alaikäinen nuori ei saa muun perheen kanssa yhteistaloudessa asumisesta tulevia etuja, hänen perusosanaan on toimeentulotukea myönnettäessä perusteltua käyttää yksin asuvan perusosaa.

Alle 18-vuotiaan nuoren muutto pois kotoa ei pääsääntöisesti poista vanhempien elatusvelvollisuutta. Nuorelle myönnetty toimeentulotuki voidaan periä takaisin vanhemmilta, jos nämä ovat tahallisesti laiminlyöneet elatusvelvollisuutensa ja takaisinperintä on vanhempien olosuhteet huomioon ottaen kohtuullista. (Ks. toimeentulotukilain 21 §; takaisinperinnästä tarkemmin luvussa 8.)

Yksityisesti sijoitetun lapsen toimeentulotukea on käsitelty tarkemmin luvussa 3.8.

6.4.7 Perusosan indeksitarkistus

Perusosan indeksitarkistuksesta säädetään toimeentulotukilain 9 a §:n 1 momentissa seuraavasti:

Toimeentulotuen perusosan määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa (456/2001) säädetään.

Käytännössä indeksitarkistus suoritetaan kunkin vuoden alusta sovellettavan kansaneläkeindeksin pisteluvun mukaisesti, mikä puolestaan lasketaan edellisen kalenterivuoden kolmannen vuosineljänneksen keskimääräisen elinkustannusindeksin pisteluvun perusteella. Viimeisin toimeentulotukilain mukaisten perusosien indeksitarkistus on tehty 1.1.2007 lukien. Ministeriö tulee jatkossakin kuntatiedotteiden avulla ilmoittamaan kunnille indeksitarkistusten vaikutuksista perusosien määriin.

6.4.8 Alennettu perusosa

Perusosan suorittamisesta alennettuna säädetään toimeentulotukilain 10 §:ssä. Pykälä koskee työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä kieltäytymistä, kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisen aktivointisuunnitelman laatimiseen tai kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta kieltäytymistä sekä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain tarkoittaman yhteistyövelvollisuuden laiminlyöntiä.

Perusosan suuruutta voidaan alentaa enintään 20 prosenttia sellaisen henkilön osalta, jonka toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että:

- 1) henkilö on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistustusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä ole voitu tarjota;*
- 2) maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettu maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti soveltuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia;*
- 3) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) 3 §:ssä tarkoitettu henkilö on kieltäytynyt osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen; tai*
- 4) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö on ilman työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:ssä tarkoitettua pätevää syytä kieltäytynyt kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttänyt tai omasta syystään joutunut keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan.*

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Perusosan suuruutta voidaan alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän, kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia:

- 1) jos henkilön toistuvasta 1 momentissa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua ottaa vastaan työtä tai osallistua julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002), maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa tai kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin; tai*

- 2) jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapolitiittista toimenpidettä voida tarjota ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitetusta suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta.

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoaltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Toimeentulotuen perusosan alentaminen on pykälässä säädetyissä tilanteissa mahdollista. Työvoimaviranomaisilta saadut tiedot sekä työttömyysturvaa koskevat ratkaisut otetaan huomioon toimeentulotuen perusosan alentamista harkittaessa. Kuitenkin perusosan alentamisen tarvetta ja määrää harkitaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon tuen hakijan ja hänen perheensä olosuhteet kokonaisuutena sekä toimeentulotuen tavoitteet siten kuin 10 §:ssä säädetään.

Pykälän 1 momentin nojalla, jos henkilön toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että hän on ilman perusteltua syytä momentissa tarkemmin säädetyissä tilanteissa kieltäytynyt työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä tai on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, että työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä ei ole voitu tarjota hänelle, voidaan perusosan suuruutta alentaa hänen osaltaan enintään 20 prosenttia. Pykälän 3 momentin nojalla, jos henkilö on toistuvasti menetellyt edellä kuvatuin tavoin, voidaan perusosan suuruutta tapauskohtaisesti alentaa hänen osaltaan enintään 40 prosenttia.

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan lain soveltamispiiriin kuuluvan henkilön perusosaa voidaan myös tietyissä tilanteissa alentaa. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoituksena on kannustaa ja auttaa pitkään työttömänä ollutta henkilöä osallistumaan aktiiviseen toimintaan ja siten parantamaan hänen mahdollisuuksiaan työllistyä työmarkkinoilla. On tärkeää, että henkilö on mukana jo lain tarkoittamaa aktivointisuunnitelmaa tehtäessä. Tämän vuoksi on säädetty, että toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa enintään 20 prosenttia, jos kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tarkoittama henkilö kieltäytyy osallistumasta mainitun lain mukaisen aktivointisuunnitelman tekemiseen.

Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on kannustaa erityisesti nuoria, alle 25-vuotiaita valitsemaan työ tai koulutus passiivisen toimeentulotuen sijaan. Tarkoituksena on poistaa yhä korkeana pysynyttä nuorisotyöttömyyttä. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa on alle 25-vuotiaille asetettu velvollisuus osallistua kuntouttavaan työtoimintaan, toisin kuin sitä vanhemmille, joille osallistuminen on vapaaehtoista. Alle 25-vuotiaan toimeentulotuen saajan perusosaa voidaan alentaa siten kuin toimeentulotukilain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään, enintään 20 prosenttia, jos hän ilman pätevää syytä kieltäytyy kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttää tai omasta syystään joutuu keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan. Mikäli henkilö, johon sovelletaan kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia, toistuvasti menettelee edellä tarkoitetuin tavoin, voidaan hänen perusosaansa alentaa enintään 40 prosenttia.

Kotouttamislaissa tarkoitetun maahanmuuttajan laiminlyödessä kotouttamislain 15 §:n yhteistyövelvoitteen, voidaan hänen perusosaansa alentaa enintään 20 prosenttia. Jos menettely on toistuvaa ja siitä on pääteltävissä, ettei henkilö ylipäättään halua osallistua kotouttamislaissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin, voidaan hänen perusosaansa alentaa enintään 40 prosenttia.

Toimeentulotukilain 10 §:n 4 momentin mukaan pykälässä tarkoitetut perusosan alentamiset voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Säännös voi johtaa siihen, että alentamisen tulee olla mainittuja määriä vähäisempi tai alentaminen tulee jättää kokonaan tekemättä. Ministeriö suosittaa, että hakijan asuminen ja terveydenhoitokustannukset tulisi turvata perusosan alentamisesta huolimatta. Pykälän 4 momentin mukaan alentaminen voi olla kesoltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

Toimeentulotuen perusosaa voitiin alentaa 40 prosentilla kahdeksi kuukaudeksi välittömästi edellisen kahden kuukauden samansuuruisen alennusjakson jälkeen, kun tuen saaja ei ollut noudattanut uuttakaan kehotusta ilmoittautua työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi ja kun perusosan alentaminen ei ollut kohtuutonta eikä se vaarantanut hakijan ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätöntä toimeentuloa. (KHO 6.3.2000, taltio 452.)

6.4.9 Perusosan alentamisen yhteydessä tehtävä suunnitelma

Toimeentulotukilain 10 §:n 2 momentin mukaan perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä tuen hakijan kanssa ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Julkisesta työvoimapalvelusta annetulla lailla (1295/2002) on työvoimahallinnossa määriteltä työttömän työnhakijan oikeus työnhaun tueksi laadittavaan työnhakusuunnitelmaan, jonka laatimiseksi, tarkistamiseksi tai uudistamiseksi työvoimatoimiston tulee varata mahdollisuus työnhakuhaastatteluun määräajoin (4 luku 4 §). Julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 5 luvussa määritellään työnhakusuunnitelman laadinta, sisältö, sen korvaaminen kotoutumissuunnitelmalla tai aktivointisuunnitelmalla sekä työttömän työnhakijan yhteistyövelvollisuus. Työministeriö on myös laatinut työvoimatoimistojen käyttöön ohjeen työnhakusuunnitelmasta ja yksilöidystä työnhakusuunnitelmasta.

Kun asiakkaalle on tehty aikaisemmin muu suunnitelma, on tarkoituksenmukaista täydentää olemassa olevaa suunnitelmaa perusosan alentamisen yhteydessä tehtävällä suunnitelmalla. Toimeentulotukiasiakkaalla tulee olla sosiaalihuollon asiakaslain mukaisesti laadittu palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma. Asiakkaalla saattaa myös olla vastikään tehty työnhakusuunnitelma tai kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaisesti tehty aktivointisuunnitelma, joita voidaan käyttää pohjana toimeentulotukilain 10 §:ssä tarkoitetussa tilanteessa. Tällöin kopio asiakkaan aikaisemmasta suunnitelmasta on perusteltua liittää asiakkaan asiakirjoihin. Suunnitelman laatimista on käsitelty tarkemmin luvussa 9.7.

Jos työnhakusuunnitelmaa ei toimeentulotuen perusosan alentamista koskevaa päätöstä tehtäessä ole käytettävissä, tulee suunnitelma laatia toimeentulotukipäätöksen valmistelun yhteydessä. Sosiaalihuollon asiakaslain mukaan suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa. Itsenäisen suoriutumisen edistämiseen tähtäävään suunnitelmaan voidaan sisällyttää ainakin seuraavat asiakasta koskevat tiedot:

- henkilötiedot
- ammatti
- peruskoulutus ja ammattikoulutus
- kielitaito ja erityistaidot
- viimeisimmät työsuhteet ja niiden kesto
- työttömyyden syy ja kesto
- asiakkaan työnhakutavoitteet ja suunnitelmat
- asiakkaan koulutusvaihtoehdot ja niitä koskevat suunnitelmat
- muut toimenpiteet ja asiakkaan osuus suunnitelman toteuttamisessa

Muina itsenäisen suoriutumisen edistämiseen kuuluvina toimenpiteinä voivat tulla kysymykseen esimerkiksi työharjoittelu, työkokeilu, kuntoutus, palkkatuettu työ, osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan, yrittäjyys, yms. toiminnot.

Suunnitelmaa laadittaessa tulisi pyrkiä siihen, että asiakas sitoutuisi suunnitelmaan kirjattujen toimenpiteiden toteuttamiseen. Suunnitelma tulisi päivätä ja varmentaa asiakkaan ja viranhaltijan allekirjoituksilla. Suunnitelmasta tulisi antaa kopio asiakkaalle.

6.5 Muut perusmenot

6.5.1 Perustoimeentulotuella katettavat muut perusmenot

Perusosan lisäksi tarpeellisen suuruisina huomioon otettavista muista perusmenoista säädetään toimeentulotukilain 7 b §:ssä seuraavasti:

Perusosalla katettavien menojen lisäksi muina perusmenoina otetaan tarpeellisen suuruisena huomioon:

- 1) *asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitettut asumismenot;*
- 2) *taloussähköstä aiheutuvat menot;*
- 3) *kotivakuutusmaksu; sekä*
- 4) *vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot*

Muut perusmenot otetaan yleensä huomioon todellisen suuruisina. Menojen tarpeellisuuden arvioinnissa voidaan soveltaa kohtuullisuusharkintaa. Yleensä asumiskulujen kohtuullisuusharkinnassa lähtökohtana on paikkakunnalla vallitseva yleinen kustannustaso.

6.5.2 Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotukea myönnettäessä

Asumismenoja huomioon otettaessa on tarkoituksena turvata hakijan asuminen. Asumismenojen tarpeellista suuruutta harkittaessa otetaan huomioon asunnon koko ja laatu

suhteessa perheen kokoon ja tarpeisiin sekä kohtuullista asumistasoa vastaava kustannustaso paikkakunnalla. Kohtuulliset asumismenot otetaan huomioon todellisen määräisinä. Asumismenoja tarkastellaan tukea myönnettäessä kokonaisuutena riippumatta mahdollisesta asumistuesta. Sen sijaan asumistuki otetaan huomioon tuen saajan tulona.

Toimeentulotuesta annettua lakia muutettiin 1.9.2006 lukien siten, ettei toimeentulotuen perusosaan sisälly enää asumismenojen seitsemän prosentin omavastuuta. Asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot otetaan huomioon tarpeellisen suuruisena muina perusmenoina perustoimeentulotukea myönnettäessä.

Kunnilla on oikeus harkita asumismenojen tarpeellista suuruutta. Useissa kunnissa on kunnan sisäisin ohjein määritelty erikokoisten kotitalouksien kohtuullisten asumismenojen suuruus. Ministeriö korostaa, että toimeentulotuksessa asumiskulujen kohtuullisuusharkinnan tulisi olla tuen luonteesta johtuen väljempi kuin asumismenojen kohtuullisuusnormit asumistuessa.

Kohtuullisuusharkinta ei saa johtaa siihen, että hakija jää ilman asuntoa tai joutuu muuttamaan sellaiseen asuntoon, joka ei täytä yleisesti hyväksyttävää tai henkilön tai perheen erityisiä tarpeita vastaavaa asumistasoa. Tässä yhteydessä huomioon otettavia erityisiä tarpeita voivat olla esimerkiksi lasten koulunkäynti, erityinen hoidon tarve, vammaisen henkilön tarvitsemien apuvälineiden aiheuttama tilantarve tai etävanhemman lasten taapamisesta johtuva tilantarve.

Kunnan ohjeistusta suuremmat asumismenot on perusteltua ottaa huomioon todellisen suuruisina, jos toimeentulotuen hakijalla ei ole tosiasiallisesti mahdollisuutta saada paikkakunnalta asuntoa, jonka menot olisivat sen suuruiset kuin kunnassa on arvioitu kohtuulliseksi. Uudelle toimeentulotukiasiakkaalle on myös annettava riittävä aika hakeutua edullisempaan asuntoon, ennen kuin asumismeno voidaan ottaa tukea myönnettäessä kohtuullistettuna huomioon.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että kun valittajan asunnon käyttömenot kuukaudessa olivat vain noin 115 markkaa suuremmat, kuin mitä kunnan peruspalvelulautakunta oli ottanut huomioon tarpeellisen suuruisina asumismenoina, ei valittajan asumismenoja ollut pidettävä kohtuuttomina. (KHO 31.12.1999, taltio 4312.)

6.5.3 Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot

Asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat toisaalta vuokra-asunnoista, toisaalta omistusasunnoista aiheutuvat menot. Milloin asunnossa asuu eri perheisiin kuuluvia henkilöitä (esim. vanhemmat ja heidän 18 vuotta täyttänyt lapsensa), jaetaan asumiskustannukset pääluvun mukaisesti, ellei erityisestä syystä muuta johdu.

Vuokra-asunnossa asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta.

Vuokra-asunnossa asuminen voi perustua vuokra- tai alivuokrasuhteeseen. Vuokrasuhteen olemassaolo ja ehdot on yleensä syytä selvittää vuokrasopimuksen avulla. Vuokraa

ei hyväksytä asumismenoksi siltä osin kuin sen maksaa muu kuin kyseessä oleva henkilö tai perhe, esimerkiksi työnantaja, yritys tai vanhemmat.

Asumisoikeusasunnon hallinta perustuu asumisoikeusasunnoista annetun lain (650/1990) mukaiseen hallintaoikeuteen, jonka osalta on tehty asumisoikeussopimus. **Osaomistusasunnon** hallinta perustuu vähintään ensimmäiset kymmenen vuotta vuokrasopimukseen. Toimeentulotukea määrättäessä asumisoikeusasunto ja osaomistusasunto rinnastetaan vuokra-asuntoon. Asumisoikeusasunnon ja osaomistusasunnon hyväksyttäviä asumismenoja ovat käyttövastike ja erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. Osaomistusasunnon pääomavastiketta, joka on lainanlyhennysosuutta ja jolla vähennetään kyseessä olevan huoneiston asunto-osakkeiden loppuosuuden kauppahintaa, ei hyväksytä asumistuessa vuokraksi. Asumisoikeusmaksun ja osaomistukseen oikeuttavan osamaksun maksamista varten otettujen lainojen korkoja ei asumistuessa hyväksytä asumismenoiksi. Sen vuoksi ne eivät myöskään ole toimeentulotukea myönnettäessä asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja perustoimeentulotukeen kuuluvia asumismenoja. Asumisoikeusmaksun tai osaomistukseen oikeuttavan osamaksun maksamista varten otettujen lainojen korot voidaan ottaa huomioon muina asumismenoina täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä.

Omistusasunnossa (osakeasunto) asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuja asumismenoja ovat vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut. **Omakotitalossa** kiinteistön hoitomenoja ovat lämmityskustannusten ja vesimaksujen lisäksi muun muassa palovakuutus, tontin vuokra, kiinteistövero ja puhtaanapitokustannukset.

Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi tai perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista aiheutuvat menot. Asumistukijärjestelmästä poiketen toimeentulotuessa otetaan kuitenkin edellä mainitut korkomenot huomioon vallitsevan käytännön mukaisesti kokonaisuudessaan edellyttäen, että tuen hakijalla verotuksen ennakonpidätyksessä on asuntolainojen korot otettu huomioon. Tämä menettely on perusteltua toimeentulotuessa, koska toimeentulotukea myönnettäessä menot otetaan pääsääntöisesti huomioon todellista tarvetta vastaavina.

Toimeentulotukilaissa säädetty jokaisen velvollisuus pitää kykynsä mukaan huolta omasta elatuksestaan ja toimeentulotuen viimesijaisuus tarkoittavat myös sitä, että henkilön tulee mahdollisuuksien mukaan ennalta varautua tiedossaan olevien, myöhemmin erääntyvien maksujen, kuten asuntolainan korkojen suorittamiseen. Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa tarpeellisiksi asumismenoiksi voitiin hyväksyä asuntolainan koroista kuukautta kohti laskettu osuus. Asunto-osakeyhtiön perimä remonttikustannus oli asunnon perusparantamiseen verrattavissa oleva meno, josta otettiin huomioon ainoastaan menon maksamiseen otettujen lainojen korkomenot. (KHO 5.12.2001, taltio 3033.)

Milloin sähkölämmityksen kustannuksia ei saa selvitettyksi erikseen, voidaan lämmitys-sähkön osuus sähkömenoista arvioida kohtuullisuusharkintaa noudattaen. Tarvittaessa voidaan arvioinnissa käyttää mahdollisessa asumistukipäätöksessä hyväksytyjä lämmityskustannuksia tai asumistuen määräytymisperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen mukaisia lämmityskustannusten määriä (Valtioneuvoston asetus asumistuen määräytymisperusteista vuodelle 2007 1073/2006).

Vuokrarästejä ei pidetä asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettuina juoksevinä asumismenoina. Vuokrarästit ovat velkoja. Jos niihin myönnetään toimeentulotukea, kyseeseen tulee ehkäisevä tai täydentävä toimeentulotuki. Tilanteessa, jossa henkilölle tai perheelle myönnetään erityisestä syystä takautuvasti toimeentulotukea toimeentulotukilain 15 §:n 4 momentin mukaisesti, vuokrarästit katsotaan perustoimeentulotuen menoiksi (ks. luku 6.8.4). Tällainen tilanne syntyy usein häätötilanteessa, jossa perhe ei ole hakenut ajoissa toimeentulotukea.

6.5.4 Taloussähkö ja kotivakuutus

Muina perusmenoina otetaan huomioon asumistukilain 6 §:ssä tarkoitettujen asumismenojen lisäksi taloussähkö ja kotivakuutus. Taloussähkö ja kotivakuutus ovat sellaisia asumisesta aiheutuvia menoja, joita on lähes kaikilla toimeentulotuen asiakkailla. Taloussähkö on käytännössä vakiintunut käsite, joka tarkoittaa kotitalouksissa muuhun kuin sähkölämmitykseen käytettävää sähköä. Asunnon lämmityssähkömenot ovat osa asumistukilain 6 §:n mukaisia asumismenoja. Taloussähköstä ja kotivakuutuksesta aiheutuvat menot otetaan huomioon toimeentulotukilaskelmassa pääsääntöisesti täysimääräisinä, ellei niitä ole pidettävä kohtuuttomina.

Toimeentulotukilain 7 b §:ssä on tyhjentävä luettelo muina perusmenoina huomioon otettavista asumiseen liittyvistä kustannuksista. Jos toimeentulotuen hakijalla on muita asumisesta aiheutuvia menoja, ne otetaan huomioon tarpeellisen suuruisina täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä (katso luku 6.6.2).

6.5.5 Palveluasumisen ja kotona annettavan palvelun maksut

Kunnan järjestämä palveluasuminen voi sisältää asunnon ja sen lisäksi asiakkaan tarvitsemia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Useimmiten asiakkaalta peritään asunnosta vuokra tai vastike ja sen lisäksi maksu hänelle järjestetyistä palveluista.

Kunnan järjestämässä palveluasumisessa asiakasmaksun alentaminen tai perimättä jättäminen on toimeentulotukeen nähden ensisijainen keino. Kunnallisten maksujen alentamista tai perimättä jättämistä on käsitelty tarkemmin luvussa 6.12.

Siltä ajalta kuin maksua ei ole alennettu palveluasumisen menot voidaan ottaa huomioon toimeentulotuessa. Toimeentulotukea myönnettäessä palveluasumisen maksut tulisi eritellä menolajeittain. Mikäli palveluasumismaksu sisältää ateriakuluja, niitä voidaan pitää perusosalla katettavina menoina. Asiakkaan asumisestaan maksamat kustannukset, esimerkiksi vuokra, vastike, taloussähkö ja kotivakuutus, otetaan huomioon muina perusmenoina. Kotihoidon maksut, joihin sisältyy kotisairaanhoidon palvelua, voidaan katsoa kokonaisuudessaan perustoimeentulotukeen kuuluviksi vähäistä suuremmiksi terveydenhuoltomenoiksi, mikäli asiakkaan terveydentila edellyttää kyseisen palvelun saamista.

Maksut sellaisesta kotona annettavasta palvelusta, johon ei sisälly kotisairaanhoidon palvelua, katsotaan täydentävään toimeentulotukeen kuuluvaksi menoksi. Esimerkiksi yksinomaan siivoukseen, vaatehuoltoon tai muuhun vastaavaan kodinhoitoon annettu apu

otetaan huomioon täydentävään toimeentulotukeen kuuluvina henkilön erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvina tarpeelliseksi harkittuina menoina. Jos kunnassa on käytössä palveluseteli kotipalveluiden hankkimiseen, palvelusetelin omavastuuosuus otetaan huomioon täydentävänä toimeentulotukena.

Vastaavaa jaottelua voidaan soveltaa myös sellaisten ilman palveluasumispäätöstä kotona asuvien asiakkaiden kohdalla, jotka saavat kotipalvelua tai kotisairaanhoidoa.

Jos asiakas on itse hakeutunut muun kuin kunnan järjestämän palvelun piiriin ja hänen omat tulonsa ja varansa ovat riittämättömät hänen tarvitsemiensa palveluiden ja välttämättömien elinkustannustensa kattamiseen, menetellään palvelumaksujen huomioon ottamisessa toimeentulotuessa samoin kuin muiden yksityisten palvelujen kohdalla (vrt. yksityiset terveyspalvelut s. 71 – 72 ja yksityinen päivähoido luku 6.6.1).

6.5.6 Vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot

Vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot tulee ottaa huomioon tarpeen mukaan perustoimeentulotuessa muina perusmenoina. Vähäistä suuremmilla terveydenhuoltomenoilla tarkoitetaan muita kuin perusosaan sisältyviä, kalliita tai määrältään suuria terveydenhuoltomenoja, joita ei ole voitu korvata riittävästi muista järjestelmistä, kuten esimerkiksi sairausvakuutuksesta tai vammaistuesta. Laissa ei ole säädetty ylärajaa kustannuksille, jotka voidaan hyväksyä vähäistä suuremmiksi terveydenhuoltomenoiksi. Vähäiset terveydenhuoltomenot sisältyvät perusosaan. Perusosan suuruutta mitoitettaessa vähäisten terveydenhuoltomenojen määräksi on arvioitu noin 11 - 12 euroa kuukaudessa. Ilman lääkärin määräystä syntyneet terveydenhuoltomenot katsotaan yleensä perusosaan sisältyviksi. Sen sijaan lääkärin määräykseen perustuvat menot, kuten esimerkiksi lääkkeet, otetaan huomioon täysimääräisesti vähäistä suurempina terveydenhuoltomenoina.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että toimeentulotuen perusosaan sisältyvinä terveydenhuoltomenoina on pidettävä ilman lääkärin määräystä hankituista lääkkeistä ja lääkinnällisistä tarvikkeista aiheutuvia menoja ja muita vastaavia jokapäiväisen elämän aiheuttamia terveydenhuoltomenoja siltä osin kuin niiden määrä keskimäärin on vähäinen. Näistä terveydenhuoltomenoista ei vaadita erillistä selvitystä, niin kuin ei muustakaan perusosan käytöstä. Tapauksessa hakijan esittämät lääkärin määräyksellä hankituista lääkkeistä aiheutuneet menot ja terveyskeskusmaksut katsottiin kokonaisuudessaan hänen lisäosalla katettaviksi menoikseen. (KHO 16.12.1999, taltio 4143)

Toimeentulotukilaskelmassa oli otettava huomioon lisäosalla katettavina menoina lääkärin määräämistä lääkkeistä aiheutuvat menot, mukaan lukien lääkärin määräämät ehkäisytabletit. (KHO 28.2.2003, taltio 444)

Terveydenhuoltomenoja ovat muun muassa lääkekulut, poliklinikka- ja vuodeosastomaksut, hammashoidosta ja silmälasien hankinnasta aiheutuneet kustannukset sekä vastaavat muut henkilön tarpeellisesta terveyden- ja sairaanhoidosta aiheutuneet menot tarpeellisen suuruusina.

Pääsääntöisesti edellytetään, että hoito tai lääke on asiakkaalle tarpeellinen. Korkein hallinto-oikeus on todennut, että sairausvakuutuslain mukaista korvattavuutta ei tule asettaa terveydenhuoltomenon hyväksymisen ehdoksi, vaan ratkaisevaa on lääkärin arvioima menon tarpeellisuus asiakkaan hoidon kannalta (ks. esim. KHO 11.8.2006 taltio 1887 ja KHO 11.8.2006, taltio 1889). Asiakkaan tulee kuitenkin selvittää mahdollisuus sairausvakuutuskorvauksen saamiseen ensisijaisena etuutena. Toimeentulotukilaissa ei ole rajattu millään tavoin sitä, mistä johtuvaan terveydenhuoltomenoon tukea voidaan myöntää. Terveydenhuollon kustannuksina voidaan korvata sellaisiakin menoja, jotka eivät johdu sairauden hoidosta, kuten esimerkiksi kustannukset hedelmöityshoidosta tai ehkäisytableteista. Merkitystä ei ole myöskään sillä, onko kyseessä elimellisen vai muun sairauden hoito. Toimeentulotukea myönnettäessä ratkaisevaa on lääkkeen tai hoidon tarpeellisuus potilaan terveydelle. Asiakkaalta voidaan edellyttää, että hän toimittaa lääkärin tai tarvittaessa erikoislääkärin lausunnon lääkkeen tai hoidon tarpeellisuudesta.

X oli saanut hedelmöityshoitoa julkisen terveydenhuollon palveluna yliopistollisessa keskussairaalassa. Hoidosta aiheutuneet X:n maksettavaksi jääneet kustannukset hoitoon liittyvine lääkemenoineen olivat hänen toimeentulotuen lisäosalla katettavia terveydenhuoltomenojaan. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen hallinto-oikeuden päätöksestä tekemä valitus hylättiin tältä osin. (KHO 13.2.2001, taltio 247)

Toimeentulotukea oli haettu muun ohella asiakkaalle lääkärin määräämään potenssilääkevalmisteeseen. Asiakas oli esittänyt selvityksenä hoitavan lääkärin antaman lausunnon, josta ilmenivät hakijan sairaudet sekä se, että sanottu lääke oli asiakkaan sairaanhoidon kannalta tarpeellinen. Lisäksi asiakas oli esittänyt selvityksen lääkkeen hankkimisesta aiheutuneesta kohtuullisesta menosta. Sanottua lääkkeen hankinnasta aiheutunutta menoa oli pidettävä toimeentulotuesta annetun lain 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuna tarpeen mukaisena muuna kuin perusosaan sisältyvänä terveydenhuoltomenona. Tämä meno oli otettava toimeentulotukilaskelmasa huomioon lisäosalla katettavana menona. (KHO 11.8.2006, taltio 1887)

Hakemus toimeentulotuen myöntämisestä potenssilääkkeeseen voitiin hylätä, koska asiakas ei ollut esittänyt hoitavan lääkärin antamaa lausuntoa tai muuta riittävää selvitystä lääkkeen tarpeellisuudesta potilaan hoidossa. Toimeentulotukea myönnettäessä pelkkä lääkkeen puhelinmääräyksessä oleva maininta sairauden hoidosta ei ollut riittävä. Sanotun lääkkeen hankinnasta aiheutunutta menoa ei siten voitu pitää toimeentulotuesta annetun lain 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuna lisäosalla katettavana menona. (KHO 11.8.2006, taltio 1889)

Terveydenhuoltomenot otetaan huomioon siltä osin kuin niitä ei korvata sairausvakuutuslain (1224/2004) nojalla. Julkisen terveydenhuollon maksuista voi myös hakea vapautusta. Tulosidonnaisissa terveydenhuollon maksuissa (pitkäaikainen laitoshoido ja jatkuva kotisairaanhoito) maksuvapautuksen hakeminen on ensisijainen keino toimeentulotukeen verrattuna. Sen sijaan ns. tasamaksut tulee ottaa huomioon terveydenhuoltomenoina toimeentulotukea myönnettäessä. Kunnallisten maksujen perimättä jättämistä ja maksukattoa on käsitelty tarkemmin kohdassa 6.12.

Lääkevaihdoissa lääkärin tai hammaslääkärin määräämä valmiste vaihdetaan apteekissa halvimpaan tai hinnaltaan siitä vähäisesti poikkeavaan Lääkelaitoksen luettelon mukaiseen vaihtokelpoiseen valmisteeseen, ellei lääkkeen määrääjä lääketieteellisistä tai hoidollisista syistä ole kieltänyt vaihtoa tai ellei ostaja kiellä vaihtoa (lääkelaki 395/1987 57 b § 1 ja 3 momentti). Lääkevaihdon tavoitteena on vähentää lääkeshoidosta asiakkaalle ja yhteiskunnalle aiheutuvia kustannuksia. Lääkevaihdoista huolimatta potilaan tulee saada yhtä hyvää hoitoa kuin aiemminkin.

Toimeentulotukilain 7 b §:n mukaan muina perusmenoina otetaan huomioon *tarpeellisen suuruisina* vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot. Ministeriön mielestä sosiaalitoimisto toimii lääkevaihtoa ja toimeentulotukea koskevan lainsäädännön mukaisesti, mikäli se ottaa toimeentulotuessa huomioon toimeentulotukilain 7 b §:n 4 kohdan mukaisina terveydenhuoltomenoina pääsääntöisesti vain halvimpia vaihtokelpoisia lääkevalmisteita. Apulaisoikeuskansleri on antanut 23.10.2003 toimeentulotukiasiakkaiden lääkevaihtoa koskevan päätöksen (dnro 6/50/03). Apulaisoikeuskansleri pitää lainmukaisena menettelyä, jossa toimeentulotukea myönnettäessä hyväksytään menoksi vain halvin vaihtokelpoinen lääkevalmiste tilanteissa, joissa lääkkeen määrääjä ei ole kieltänyt vaihtoa halvempaan valmisteeseen.

Ostajalla on edelleen oikeus kieltäytyä vaihdosta ja ostaa kalliimpi valmiste, mutta näissä tapauksissa hän joutuu maksamaan halvemman ja ostamansa lääkkeen omavastuun erotuksen itse. Sosiaalitoimiston ei kuitenkaan pidä kieltäytyä maksamasta kalliimman valmisteen omavastuuta, jos lääkkeen määrääjä on määrännyt tarpeellista lääkettä ja kieltänyt vaihdon halvempaan valmisteeseen. Näissä tapauksissa ostaja on pakotettu ostamaan kalliimman valmisteen.

Ministeriö korostaa, että joissakin tapauksissa saattaa olla perusteltua hyväksyä kalliimman valmisteen omavastuu silloinkin, kun lääkkeen määrännyt lääkäri ei ole kieltänyt lääkkeen vaihtamista halvempaan. Sosiaalitoimisto voi siten käyttää tapauskohtaista harkintaa lääkkeiden omavastuiden hyväksymisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö on antanut kunnille lääkevaihtoa koskevia soveltamisohjeita 10.11.2003 julkaistulla kuntatiedotteella KT 13/2003.

Pääsääntönä julkiset terveydenhuoltopalvelut

Pääsääntöisesti edellytetään käytettäväksi julkisia terveydenhuoltopalveluja. Yksityisistä terveydenhuollon palveluista aiheutuvat kustannukset voidaan ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, kun asiakkaan tarve saada sellaista hoitoa, jota ei ole saatavissa julkisessa terveydenhuollossa, hoidon kiireellisyys tai jatkuva hoitosuhde sitä perustellusti edellyttävät. Jos syntyy epätietoisuutta yksityisen hoidon tarpeesta, julkinen terveydenhuolto voi arvioida yksityisen hoidon tarpeen.

Vuoden 2005 maaliskuun alussa tulivat voimaan säännökset, joiden mukaan kiireettömään hoitoon julkiseen terveydenhuoltoon on päästävä määrääjässä. Jos oma terveyskeskus tai sairaala ei pysty hoitamaan potilasta säädetyssä määrääjässä, sen on järjestettävä potilaalle mahdollisuus päästä hoitoon muualle, esimerkiksi yksityissektorille. Näissä tilanteissa potilaalta peritään kuitenkin vain julkisen terveydenhuollon kustannuksia vastaavat maksut. Edellä mainittu lainmuutos vähentäneer yksityisen terveydenhuollon kustannusten korvaamisen tarvetta toimeentulotukena hoidon kiireellisyyden perusteella.

Perusturvalautakunta oli hylännyt X:n hakemuksen toimeentulotuen myöntämisestä yksityisellä lääkäriasemalla suoritettavasta polvileikkauksesta aiheutuviin kustannuksiin. Hallinto-oikeus oli hyväksynyt X:n valituksen tekonivelleikkaukustannusten osalta ja katsonut, että X:n polvileikkauksesta aiheutuneet kustannukset välttämättöminä terveydenhuoltomenoina on otettava toimeentulotukilaskelmassa huomioon. Yksityisistä terveydenhuoltopalveluista johtuvat kustannukset voidaan kuitenkin toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, esimerkiksi silloin kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. X:n ei voitu esitetyn selvityksen perusteella katsoa olleen sellaisen kiireellisen hoidon tarpeessa, mitä hoitoa hän ei olisi voinut saada julkisen terveydenhuollon toimesta. Korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätöksen ja saattoi perusturvalautakunnan päätöksen voimaan. (KHO 27.8.2004, taltio 2076)

Perusturvalautakunta oli hylännyt X:n hakemuksen toimeentulotuen myöntämisestä yksityisellä lääkäriasemalla annetusta hammashoidosta aiheutuneen laskun omavastuuosuuteen ja myös siihen määrään, mitä saatu hoito olisi tullut terveystieteiden keskuksen hammaslääkärillä maksamaan. Hallinto-oikeus oli kumonnut perusturvalautakunnan päätöksen ja palauttanut asian lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi katsoessaan, että terveydenhuoltomenot olisi tullut ottaa huomioon sen suuruusina kuin ne olisivat olleet julkisia terveydenhuoltopalveluita käytettäessä. Yksityisistä terveydenhuoltopalveluista johtuvat kustannukset voidaan kuitenkin toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, esimerkiksi silloin kun erikoishoidon tarve tai hoidon kiireellisyys sitä perustellusti edellyttävät. Tapauksessa ei ollut erityistä tarvetta yksityisten terveydenhuoltopalvelujen käyttämiseen. Kysymys ei siten ollut tarpeellisista X:n terveydenhuoltomenoista edes siltä osin kuin mitä vastaava palvelu olisi maksanut julkisia terveydenhuoltopalveluja käytettäessä. Korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätöksen ja saattoi perusturvalautakunnan päätöksen voimaan. (KHO 27.8.2004, taltio 2011)

6.6 Täydentävä toimeentulotuki

Perustoimeentulotuen lisäksi toimeentulotuen hakijalle on mahdollista myöntää täydentävää toimeentulotukea. Sitä myönnetään erityismenoihin 7 c §:n mukaan seuraavasti:

Täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon tarpeellisen suuruusina erityismenot, joita ovat:

- 1) lasten päivähoitomenot;
- 2) muut kuin 7 b §:ssä tarkoitetut asumisesta aiheutuvat menot; sekä
- 3) henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita.

Täydentävää tukea tulee myöntää silloin kun hakijalla on erityisistä tarpeista tai olosuhteistaan johtuvia menoja. Pelkän perustoimeentulotuen myöntäminen ei riitä turvaamaan asiakkaan välttämätöntä toimeentuloa laissa tarkoitettulla tavalla. Täydentävän toimeentulotuen tarve on arvioitava asiakaskohtaisesti asiakkaalle tehdyn laskelman perusteella. Toimeentulotuen rakennetta ja rahoitusta koskeneessa hallituksen esityksessä ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen osuus kunnan toimeentulotukimenoista on oletettu olevan 10 prosenttia. Täydentävää tukea ei voida evätä ainoastaan sillä perusteella, että sen myöntäminen perustuu kunnan erityiseen harkintaan.

Täydentävässä toimeentulotuessa ei ole suljettu pois mitään menolajia, jos menot harkitaan asiakkaalle tarpeellisiksi. Pääsääntöisesti velkojen maksamista ei pidetä toimeentulotuessa huomioon otettavana menona, poikkeuksena kuitenkin velkojen ulosmittaus, josta on kerrottu tarkemmin luvussa 6.8.1. Vuokratästeihin voidaan myöntää toimeentulotukea, jos hakijalla olisi ollut erityisestä syystä oikeus saada toimeentulotukea takautuvasti lain 15 §:n 4 momentin mukaisesti (ks luku 6.5.3 ja 6.8.4). Menon ottaminen huomioon toimeentulotuessa edellyttää asiakaskohtaista harkintaa sen osalta, katsotaanko meno asiakkaan tilanteessa tarpeelliseksi tai toimeentulotuen tavoitteita edistäväksi.

Toimeentulotukilaki ei aseta ylärajaa täydentävänä tukena myönnettävälle määrälle, vaan arvio tehdään asiakaskohtaisen harkinnan mukaan. Menon määrä otetaan tukea myönnettäessä huomioon tarpeellisen suuruisena. Harkittaessa menon huomioon ottamista täydentävänä toimeentulotukena tulisi kiinnittää huomiota muun muassa siihen, auttaako tuki asiakasta työllistymään, saamaan ammatin, välttymään laitossijoitukselta tai edistääkö tuki omatoimisuutta taikka voidaanko täydentävän tuen myöntämisellä vähentää syrjäytymistä. Joissakin edellä mainituissa tilanteissa kunta voi päättämiensä perusteiden mukaan myöntää vaihtoehtoisesti myös ehkäisevää tukea. Ehkäisevää tukea käsitellään luvussa 7.

Toimeentulotukilain 7 c §:n 2 momentissa on esimerkinomaisesti mainittu kolme henkilön tai perheen erityistä tarvetta tai olosuhdetta, jotka on otettava huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Esimerkit ovat pitkäaikainen toimeentulotuen saaminen, pitkäaikainen tai vaikea sairaus sekä lasten harrastustoimintaan liittyvät erityiset tarpeet. Muita edellisiin rinnastettavia tilanteita voivat olla esimerkiksi lasten tapaamiskustannuksiin ja elatusapuun liittyvät asiat sekä henkilön joutuminen yllättävän onnettomuuden uhriksi.

Toimeentulotuen ja siihen läheisesti liittyvien muiden tukijärjestelmien uudelleenjärjestelyjen vaikutuksista ja toimeentulotuen mitoituserusteista tehdyissä selvityksissä on todettu, että toimeentulotuen taso on riittävä lyhytaikaiseen ja tilapäiseen tarpeeseen, mutta tilanne muuttuu, kun henkilö tai perhe joutuu vuosikautia turvautumaan toimeentulotukeen ja mitoitettavaan menonsa sen mukaisesti. Mitä pidempään asiakas joutuu olemaan toimeentulotuen varassa, sitä niukemmaksi muodostuu taloudellinen liikkumavara, mikä yllättävien menojen ilmaantuessa voi aiheuttaa tinkimistä välttämättömyyskulutuksesta, kuten ruokamenoista. Pitkäaikainen toimeentulotuen varassa eläminen on perusteltua ottaa huomioon myönnettäessä toimeentulotukea esimerkiksi joihinkin kodin hankintoihin, pitkäaikaisesta sairaudesta aiheutuviin arkielämän menoihin ja muihin henkilökohtaisista tarpeista aiheutuviin perusteltuihin menoihin.

6.6.1 Lasten päivähoitomenot

Pääsääntöisesti tulee käyttää kunnan järjestämiä päivähoitopalveluita. Lasten päivähoidosta annetussa laissa (36/1973) tarkoitetusta kunnan järjestämästä päiväkotij- ja perhepäivähoidosta voidaan periä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992) nojalla perheen koon ja palvelujen käyttäjien tulojen perusteella määräytyvä maksu. Päivähoitomaksun alentaminen on ensisijainen keino toimeentulotukeen nähden. Kunnallisten maksujen perimistä on käsitelty tarkemmin kohdassa 6.12.

Yksityisestä päivähoitopalvelusta aiheutuvat menot voidaan toimeentulotuksessa ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti, esimerkiksi jos lapsi tarvitsee sellaista hoitoa, jota ei ole saatavissa kunnan järjestämänä. Toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa otetaan huomioon lasten kotihoidon tuesta ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) mukainen tuki. Toimeentulotuen tarpeen muodostuessa pitkäaikaiseksi perheen mahdollisuus käyttää kunnan järjestämää päivähoitoa on syytä selvittää. Perheen hoitopaikkaa koskevat toivomukset tulisi kuitenkin ottaa huomioon. Lapsen etu on syytä ottaa huomioon siten, ettei esimerkiksi lapsen pitkäaikaista hoitosuhdetta katkaista.

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki. Kunnan järjestämä lasten päivähoito on toimeentulotukeen nähden ensisijainen sosiaalihuollon palvelu. Tähän nähden ja kun otettiin huomioon, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 11 §:n nojalla lasten päivähoidosta määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä osin kuin maksun periminen vaarantaa henkilön tai perheen toimeentulon edellytyksiä, oli edellytettävä, että toimeentulotuen hakija A haki ensisijaisesti kunnan järjestämiä lasten päivähoitopalveluja. Yksityisistä päivähoitopalveluista aiheutuvat menot voidaan toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon vain poikkeuksellisesti.

A ei viranhaltijan kirjallisesta ohjauksesta huolimatta ollut hakenut kunnan järjestämää päivähoitoa lapsilleen. Sosiaali- ja terveyslautakunta oli voinut hylätä A:n hakemuksen yksityisten päivähoitopalvelujen käyttämisestä aiheutuneiden maksujen kattamisesta toimeentulotuella. (KHO 28.9.2006, taltio 2191)

6.6.2 Muut asumisesta aiheutuvat menot

Muina asumisesta aiheutuvina menoina voidaan ottaa huomioon esimerkiksi takuuvuokra, vuokraennakko, välityspalkkio ja muut muutosta aiheutuvat kustannukset. Nämä menot otetaan huomioon pääsääntöisesti täysimääräisinä, ellei niitä ole pidettävä kohuttomina. Kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä annetun lain (1074/2000) mukaan välityspalkkio voidaan periä vain toimeksiantajalta. Näin ollen välityspalkkio ei enää automaattisesti tule vuokralaisen maksettavaksi.

Ministeriö suosittaa, että tilanteissa, joissa henkilö tai perhe joutuu asunnon homevaurion tai vastaavan asunnon terveystaitan vuoksi asumaan muualla kuin omassa asunnos-

saan, molempien asuntojen kustannukset otettaisiin huomioon niin kauan kun ruokakunta välttämättä joutuu asumaan poissa omasta asunnostaan.

Talonkirjaotteen hankinta samoin kuin palovaroittimen tai uuden tv-antennin hankinta, silloin kun ne tulevat asukkaan maksettaviksi, ovat yleensä kertaluonteisia menoja, jotka kuuluvat täydentävään toimeentulotukeen.

Muutosta tai takuuvuokrasta aiheutuvat kustannukset otetaan pääsääntöisesti huomioon siinä kunnassa, jossa oleskeltaessa kustannukset eräänntyvät maksettaviksi.

Hakijan oli tullut maksaa K:n kaupungissa sijaitsevan uuden asunnon takuuvuokra vielä O:n kunnassa asuessaan. O:n hyvinvointilautakunta hylkäsi hakemuksen toimeentulotuen saamisesta K:n kaupungissa sijaitsevan asunnon takuuvuokraan, koska toimeentulotuen myöntää se kunta, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat, eikä asumiskustannus tässä tapauksessa kohdistunut O:n kuntaan. Hallinto-oikeuden päätöksen perustelujen mukaan toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee. Tämän vuoksi O:n hyvinvointilautakunnan olisi tullut harkita, oliko hakijalle myönnettävä toimeentulotukea takuuvuokraan, eikä hylätä hakemusta päätöksessään mainitsemilla perusteilla. KHO pysytti hallinto-oikeuden päätöksen. (KHO 29.8.2000, taltio 1735.)

R:n perhe oli muuttanut toukokuussa 2000 S:n kunnan omistamaan vuokrarivitaloon. Asiassa ei ollut ilmennyt, että asunnon kiireelliseen vaihtamiseen toukokuun alusta 2000 olisi ollut aikaisempaan asuntoon liittyviä tai muita erityisiä tarpeita. R:n perheen olisi siten ollut mahdollista järjestää asunnon vaihtonsa niin, että he olisivat olleet velvollisia maksamaan vuokraa ainoastaan yhdestä asunnosta. Kahden asunnon asumismenoja ei siten pidetty R:n tarpeellisina toukokuun asumismenoina. (KHO 9.10.2002, taltio 2463).

6.6.3 Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat menot

Toimeentulotukilain 7 c §:n 3 kohta antaa mahdollisuuden joustavasti harkiten ottaa huomioon henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia toimeentulon turvaamiseksi ja itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi katsottuja menoja. Tässä jaksossa on esitetty esimerkinomaisesti lain 7 c §:n 3 kohdassa tarkoitettuja menoja koskevia kommentteja, kannanottoja ja oikeustapauksia.

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia erikseen huomioon otettavia menoja ovat esimerkiksi välttämättömät kodin irtaimiston hankkimisesta, rikkoutuneista kodinkoneista tai muista suuremmista kodin hankinnoista aiheutuvat menot, lastentarvikkeista, kuten lastenvaunuista ja -rattaista aiheutuvat menot, matkakulut, jotka aiheutuvat esimerkiksi kotipaikkakunnalle palaamisesta tai muista erityistilanteista, opinnoista aiheutuvat menot silloin, kun opiskelua ei tueta muuta kautta. Etenkin pitkään toimeentulotuen asiakkaina olleilla kotitalouksilla on vaikeuksia selvitä edellä mainituista menoista. Velat ja osamaksut voivat olla tässä kohdassa tarkoitettuja menoja silloin, kun ne koh-

distuvat hankintoihin, joihin voidaan erityisestä syystä lain 15 §:n 4 momentin nojalla myöntää toimeentulotukea takautuvasti.

Toimeentulotuen asiakas voi usein säästää kalliimman kodinkoneen, laitteen tai muun tarpeellisen hankintaan tarvittavat rahat vähitellen. Tilastojen mukaan yli puolet toimeentulotuen asiakkaista on tarvinnut toimeentulotukea vain muutaman kuukauden ajan vuodessa. Asiakas voi myös hakea sosiaalista luottoa kertahankintansa rahoittamiseen, jos sosiaalinen luotto on otettu kunnassa käyttöön. Sosiaalisen luoton hakemisen tai saamisen ei tule kuitenkaan estää toimeentulotuen myöntämistä. Toimeentulotuen varassa pitkäaikaisesti elävät asiakkaat eivät kuitenkaan aina saa sosiaalista luottoa, koska luoton myöntäminen edellyttää kykyä maksaa laina takaisin. On olemassa tilanteita, joissa asiakaskohtaisen harkinnan perusteella todetaan, että asiakkaan tarvitsema väline tai laite on henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuen tarpeen, eikä asiakkaalta voida edellyttää edellä mainittua säästämistä. Silloin hankintaan on myönnettävä täydentävää toimeentulotukea.

Perusosaan sisältyviin menoihin ei pääsääntöisesti myönnetä erikseen toimeentulotukea. On kuitenkin olemassa elämäntilanteita, joissa perusosaan kuuluvia menoja tulee arvioida henkilön erityisen olosuhteen tai tarpeen vuoksi täydentävää tukea myönnettäessä. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi lasten harrastusmenot, erikoisruokavalio, raskausajan vaatteet, vammaisen tai pitkäaikaissairaana henkilön normaalia suuremmat puhelin- kulut (ks. esimerkit ja oikeustapaukset sivuilla 77- 79).

Toimeentulotukea saavan asiakkaan digisovittimen hankinta rinnastetaan television, tietokoneen tai matkapuhelimen hankintaan. Nämä kaikki kuuluvat täydentävän toimeentulotuen menoryhmään ja menot voidaan ottaa asiakkaan tilanteesta riippuen huomioon toimeentulotukilaskelmassa. Hallinto-oikeudet ovat katsoneet, ettei kunnalla ole velvollisuutta myöntää erikseen toimeentulotukea television hankintaan. Televisiota ei ole pidetty toimeentulotukilaisissa tarkoitettuna välttämättömänä menona. Kouvolan hallinto-oikeus todennut ratkaisussaan, ettei digisovitin ole henkilön toimeentulon ja itsenäisen selviytymisen kannalta välttämätön meno (22.4.2005 nro 05/0179/1).

Edunvalvojan palkkio samoin kuin muut edunvalvontaan liittyvät maksut, esimerkiksi lupa-asioiden käsittelymaksut, oikeudenkäyntimaksut ja maistraattien perimät tilintarkastusmaksut, voidaan katsoa kuluvan tarpeellisen suuruusina huomioon otettaviin henkilön tai perheen erityisistä olosuhteista johtuviin menoihin. Holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 44 §:n 2 momentin mukaan täysi-ikäisen henkilön edunvalvojalla ja muulla alaikäisen edunvalvojalla kuin hänen vanhemmallaan on oikeus saada päämiehensä varoista korvaus tarpeellisista kuluistaan sekä tehtäviensä laatuun ja laajuuteen ja päämiehen varoihin nähden kohtuullinen palkkio. Alaikäisen vanhemmalla on oikeus saada korvaus kuluistaan, mutta ei palkkiota. Oikeusministeriö on antanut tarkemmat ohjeet edunvalvojan palkkion määräytymisestä (OM 3927/33/2001, 14.12.2001). Palkkio-ohjetta sovelletaan sekä yksityisiin että yleisiin edunvalvojiin. Yleiset edunvalvojat toimivat nykyään käytännössä kunnissa ja heidän osaltaan palkkiot peritään kunnille. Ohjeen mukaan palkkio koostuu perusmaksusta, lisämaksusta ja erityiskorvauksesta. Perusmaksua ja lisämaksua ei peritä, jos päämiehen nettotulot ovat vähemmän kuin 4 200 euroa vuodessa.

Jäännösvero ei ollut hakijan tai hänen perheensä erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuva, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutu-

misen edistämiseksi tarpeellinen toimeentulotuen lisäosalla katettava meno. (KHO 23.5.2000, taltio 939.)

Toimeentulotuen hakijan eläke maksettiin sosiaalilautakunnan välityksellä käytettäväksi hänen huoltoonsa. Takuu-Säätiö oli myöntänyt hakijalle takauksen pankkilainalle, joka kohdistui kulutusluottojen järjestelyyn. Takuu-Säätiö oli edellyttänyt takauksen myöntäessään, että lainan kuukausimaksu suoritetaan sosiaalilautakunnan välityksessä olevista hakijan eläkevaroista. Kyseinen lainan maksu ei ollut hakijan olosuhteissaan toimeentulotukeen oikeuttava meno. (KHO 21.8.2000, taltio 2193.)

X oli tullut Suomeen vuonna 1992. Hän oli työtön työnhakija ja sai työmarkkinatukea. KHO katsoi, että Suomen kansalaisuuden saaminen on ollut omiaan edistämään X:n ja hänen perheensä itsenäistä suoriutumista. X:n ja hänen alaikäisen poikansa kansalaisuuden hakemisesta aiheutuneet kustannukset olivat erityisistä tarpeista ja olosuhteista johtuvia tarpeelliseksi harkittuja lisäosalla katettavia menoja. (KHO 22.8.2001, taltio 1903).

Erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvina menoina voidaan ottaa huomioon myös esimerkiksi hautausmenot. Hautausmenojen yhteydessä otetaan huomioon kuolinpesän varat sekä lesken tulot ja varat.

KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen, jonka mukaan kuolinpesälle tuli myöntää noin 3 300 markkaa toimeentulotukea välttämättömiin hautauskustannuksiin, ottaen huomioon kuolinpesän varattomuus sekä lesken taloudellisista olosuhteista saatu selvitys. (KHO 17.11.2000, taltio 2972.)

B :llä oli kuollessaan asunto ja kotipaikka L:n kunnassa, mutta hänet haudattiin J:n kaupunkiin. L:n kunta oli velvollinen myöntämään kuolinpesälle tarpeellisen toimeentulotuen hautaamisesta aiheutuviin kustannuksiin. B:n ja hänen kuolinpesänsä sekä perheensä olosuhteista saadun selvityksen perusteella vainajan kuljetuskustannukset eivät olleet sellaisia erityisistä tarpeista johtuvia olosuhteita, joihin L:n sosiaalilautakunta olisi velvollinen myöntämään toimeentulotukea. (KHO 29.3.2001, taltio 623).

Lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on keskeinen lapsen oikeus, joka on turvattu lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetulla lailla (361/1983). Lapsen oikeus tavata vanhempiaan tulee turvata tarvittaessa myöntämällä tarkoitusta varten toimeentulotukea. Ministeriö suosittaa, että etävanhemman menoina otettaisiin huomioon asiakaskohtaisesti harkiten lapsen perusosaa vastaava määrä tapaamispäiviltä.

Tukea tapaamisiin myönnetään tavallisesti sen mukaan kuin kuluista on vanhempien kesken sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella sovittu tai tuomioistuimen päätöksellä määrätty. Asiakkaan on esitettävä kulujen syntymisestä selvitys, ainahan tapaamiset eivät toteudu sovitulla tai määrättyllä tavalla. Lapsella tarkoitetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa alle 18-vuotiasta lasta, joten täysi-ikäisen lapsen tapaamisesta aiheutuvat kulut eivät ole toimeentulotukeen oikeuttavia.

Tavanomaista suurempiin vaatemenoihin voidaan myös myöntää toimeentulotukea. Tällaisia menoja ovat esimerkiksi romaninaisen vaatemenot.

Sosiaali- ja terveyslautakunta oli hylännyt hakemuksen toimeentulotuen saamisesta romaninaisen vaatemenoihin, koska vaatemenot sisältyivät perusosalla katettaviin menoihin ja koska toimeentulotuen myöntäminen kyseiseen tarkoitukseen oli lautakunnan näkemyksen mukaan viranomaisen harkinnassa oleva asia. Lääninoikeus kumosi sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksen ja palautti asian lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi seuraavin perustein: Romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romaninaisen puku on osa romanien kulttuuria. Romanihameen hankintamenot ovat niin suuret, että niitä ei voida lukea kokonaan perusosalla katettaviin menoihin. Kysymys menon tarpeellisuudesta ja toimeentulotukea määrättäessä huomioon otettavasta määrästä oli laillisuuskysymys eikä se ollut kunnan vapaasti harkittavissa. KHO hylkäsi sosiaali- ja terveyslautakunnan valituksen ja pysytti lääninoikeuden päätöksen. (KHO 7.4.2000 taltio 686.) Päätös perustui muun muassa hallitusmuodon 14 §:n 3 momentissa olevaan säännökseen, jonka mukaan romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa mieltään ja kulttuuriaan. Nykyisin vastaava perusoikeussäännös on perustuslain 17 §:n 3 momentissa.

KHO:n mukaan raskauden aikana voi aiheutua odottavan äidin normaalia poikkeava pukeutumistarve ja siten tavallista suurempia vaatekustannuksia siinä määrin, että niitä ei voida lukea kokonaan perusosalla katettaviin menoihin. (KHO 26.9.2002, taltio 2320).

Pitkäaikaissairaalle korvataan hänen sairaudestaan aiheutuvia terveydenhuoltomenoja ensisijaisesti sairausvakuutuksesta. Perustoimeentulotuella voidaan kattaa muita kuin perusosaan sisältyviä vähäistä suurempia terveydenhuoltomenoja. Täydentävän toimeentulotuen menoina voidaan ottaa huomioon sairauden tai vamman aiheuttamia jatkapäiväiseen elämään liittyviä menoja, jos ensisijaiset järjestelmät eivät niitä kata. Toimeentulotukilain 7 c §:n 2 momentin tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, että pitkäaikaisesti tai vakavasti sairaana olevalle henkilölle voi aiheutua muitakin menoja kuin suoranaisesti terveyden- tai sairaudenhoidosta aiheutuvia kuluja.

Vammaisen tai pitkäaikaissairaana henkilön puhelinmenot voivat muodostua tavanomaista suuremmiksi, jos hän joutuu liikkumisvaikeuksiensa vuoksi hoitamaan asioinnin viranomaisten kanssa puhelimitse. Tällöin normaalit puhelinmenot ylittävä osa olisi perusteltua ottaa huomioon täydentävässä toimeentulotuessa. Myös muilla henkilöillä voi syntyä normaalia suurempia puhelinkuluja akuutissa kriisitilanteessa.

Eriyisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia, sairaudesta aiheutuvia menoja voivat olla myös esimerkiksi erityisruokavaliosta aiheutuvat kustannukset. Tuen hakijalta on tällöin perusteltua pyytää selvitys erityisruokavaliosta tarpeellisuudesta ja siitä aiheutuvista kustannuksista. Toimeentulotukea myönnettäessä tulee ottaa huomioon, että keliakiaa sairastavat voivat saada Kelalta korvausta gluteenittoman ruokavaliosta aiheuttamista kustannuksista. Korvaus on suuruudeltaan 21 euroa kuukaudessa.

X oli hakenut toimeentulotukea sairauden ja erityisesti allergisuutensa perusteella erikoisruokavaliosta aiheutuviin ravintomenoihin. X:lle oli li-

sätty menoihin 30 euron määräinen muu meno, johon sisältyivät X:n erityisruokavaliosta aiheutuneet kustannukset kuukautta kohden. Hallinto-oikeus kumosi sosiaali- ja terveyslautakunnan päätökset erityisruokavaliosta johtuneiden ravintomenojen osalta sekä palautti asian lautakunnalle uudelleen käsiteltäväksi. Hallinto-oikeus katsoi, että X:lle tuli myöntää hänen arvioitujen erityisruokavaliosta johtuvien ravintomenojen perusteella toimeentulotuen lisäosaa yhteensä 240 euroa kuukaudelta. Asiassa oli kuitenkin silloin, kun toimeentulotukea oli haettu, jäänyt selvittämättä, mitä ruoka-aineita tai mitä korvaavia ruoka-aineita X voi käyttää ja ylittäisivätkö ne sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksessä hyväksytyt 30 euron määrän. Vaikka X oli myöhemmin esittänyt selvitystä sairauksistaan, ruokavaliostaan ja myöhempää kuittiselvitystä, selvitystä ei voinut pitää riittävänä tarpeellisten sairauksien aiheuttavien ruokavaliokustannusten määrittämisen kannalta. Korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätökset X:n erityisruokavaliomenojen osalta sekä saattoi sosiaali- ja terveyslautakunnan päätökset tältä osalta voimaan. (KHO 31.1.2006, taltio 158)

Lasten harrastusmenot sisältyvät pääsääntöisesti lasten perusosalla katettaviin menoihin. On kuitenkin harrastuksia, joissa tarvittavien välineiden hankkiminen tai muiden kustannusten maksaminen eivät ole perusosan puitteissa mahdollista. Harrastukset ovat lapsen ja nuoren kehittymisen ja sosiaalistumisen kannalta erittäin tärkeitä, ja niitä on perusteltua tukea. Harrastusten tukemisella voidaan ehkäistä ja vähentää esimerkiksi lastensuojelullisia ongelmia. Erilaista harrastustoimintaa vetävät aikuiset antavat lapsille ja nuorille myös aikuisen malleja kodin ulkopuolelta.

Tuloylijäämätilanteet

Toimeentulotukea voidaan yksittäistapauksissa myöntää myös silloin, kun toimeentulotukilaskelma osoittaa tuloylijäämää, mutta varoja ei ole tosiasiallisesti käytettävissä lainkaan tai laskelman osoittamaa määrää. Tällöin selvitetään, mihin varat on käytetty ja mitä mahdollisuuksia tuen hakijalla on saada toimeentulonsa muulla tavalla.

Tyypillinen on tilanne, jossa asiakkaalla on laskelman mukana tuloylijäämää, mutta tosiasiasa hänellä ei ole rahaa käytössään, esimerkiksi velkojen maksamisen vuoksi, ja asiakkaalle välttämättömät lääkkeet ovat hankkimatta. Jos välttämättömien lääkkeiden saamatta jääminen vaarantaa asiakkaan terveyden, ministeriö suosittaa toimeentulotuen myöntämistä lääkkeisiin. Menon käyttötarkoituksen selvittäminen on olennaista harkittaessa voidaanko meno katsoa kuuluvaksi perustoimeentulotukimenoihin.

Vastaavan tilanteen toistuesssa ministeriö suosittelee, että yhdessä asiakkaan kanssa laaditaan suunnitelma vaikeuksista selviytymiseksi. Asiakkaan kanssa tulisi käydä läpi hänen tilanteensa ja todelliset menonsa sekä selvittää hänelle toimeentulotuen myöntämisperusteet ja toimeentulotuessa hyväksyttävät menot. Asiakkaan kanssa tehtävässä suunnitelmassa elämänhallinnan parantamiseksi voidaan käyttää esimerkiksi talous- ja velkaneuvonnan palveluja. Tilanteesta riippuen voidaan harkita myös välitystilimenettelyn käyttöä. Jos asiakas ei ole kykenevä huolehtimaan raha-asioistaan, voidaan hänelle haakea edunvalvoja.

Jos meno ei ole käyttötarkoituksensa perusteella perustoimeentulotukeen kuuluvaa, tuloilyläämätilanteessa myönnettävä toimeentulotuki on pääsääntöisesti ehkäisevää tai täydentävää toimeentulotukea.

6.7 Toimintaraha ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksettavasta matkakorvauksesta sekä toimeentulotuen saajalle suoritettavasta toimintarahasta säädetään toimeentulotukilain 10 a §:ssä:

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla toimeentulotuen saajalle maksetaan julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain (1295/ 2002) 10 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitetun ylläpitokorvauksen suuruinen toimintaraha osallistumispäivää kohti. Toimintaraha maksetaan korotettuna noudattaen, mitä työvoimapoliittisen aikuiskoulutukseen osallistuvalla opiskelijalle maksettavan korotetun ylläpitokorvauksen määrästä ja saamisedellytyksistä säädetään julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 2 momentissa. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työttömyysturvalain 7 luvun 8 §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla maksetaan osallistumisesta aiheutuvista matkakuluista toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

Työttömyysturvalain muuttamisen ja julkista työvoimapalvelua koskevan lain säätämisen yhteydessä muutettiin myös toimeentulotukilain 10 a §:ää siten, että toimintaraha on julkisesta työvoimapalvelua koskevassa laissa tarkoitetun ylläpitokorvauksen suuruinen. Toimintarahan suuruus on ollut 1.1.2004 lukien 8 euroa ja korotetun toimintarahan 16 euroa osallistumispäivältä. Oikeus korotettuun toimintarahaan on henkilöillä, joka osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan työssäkäyntialueensa ulkopuolella. Toimintaraha maksetaan myös korotettuna, jos henkilö osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan kotikuntansa ulkopuolella ja hänelle aiheutuu osallistumisesta majoituskustannuksia.

Toimintarahan tarkoitus on olla saajalleen ylimääräistä kannustavaa tukea, jota maksetaan eräänlaisena toimeentulotukeen kuuluvana lisänä. Henkilö ei voi saada samanaikaisesti sekä ylläpitokorvausta että toimintarahaa. Toimintaraha on muun toimeentulotuen tavoin verotonta tuloa.

Kaikilla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvilla henkilöillä on oikeus saada työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkamennoista toimeentulotukena maksettavaa matkakorvausta. Matkakorvaus maksetaan halvimman matkustustavan mukaisesti. Oman kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon silloin, kun oman kulkuneuvon käyttö on välttämätöntä esimerkiksi puuttuvien tai hankalien joukkoliikenneyhteyksien vuoksi. Oman auton käytön osalta voidaan noudattaa niitä periaatteita, joita noudatetaan korvattaessa sairausvakuutuslain (1224/2004) nojalla vakuutetulle sairauden takia tehdyn matkan kustannuksia.

Kuntouttavaa työtoimintaa on kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaan järjestettävä henkilön työttömyysturvalain (1290/2002) 1 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla työssäkäyntialueella. Henkilön suostumuksella kuntouttava työtoiminta voidaan järjestää myös työssäkäyntialueen ulkopuolella, millä voi olla vaikutusta matkakorvauksen määrään.

Toimeentulotukilain 10 a §:n nojalla maksetut kuntouttavan työtoiminnan toimintaraha ja matkakorvaus eivät ole kunnan perustoimeentulotuen valtionosuuteen sisällytettäviä menoja, vaan menot otetaan huomioon kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon laskennallisessa valtionosuudessa.

6.8 Huomioon otettavat tulot ja varat

6.8.1 Huomioon otettavat tulot

Toimeentulotuen suuruutta määrättäessä huomioon otettavista tuloista säädetään toimeentulotukilain 11 §:ssä seuraavasti:

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot.

Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

- 1) vähäisiksi katsottavia ansiotuloja ja avustuksia;
- 2) alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 ja 7 c §:n nojalla huomioon otettavat menot; (1218/2005)
- 3) tuloja siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;
- 4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;
- 5) työttömyysturvalaissa tai julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta sekä kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta; eikä
- 6) edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja. (49/2005)

Tuloina ei edellä 2 momentissa säädetyn lisäksi oteta huomioon vähintään 20:tä prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa kuu-kaudessa. (väliaikaisesti voimassa 1.4.2005 - 31.12.2008) (49/2005)

Tuloilla tarkoitetaan kaikkia henkilön tai perheen käytettävissä olevia tuloja tulolähteestä riippumatta. Tässä suhteessa ei ole merkitystä sillä, ovatko tulot veronalaisia tai verottomia. Huomioon otettavia tuloja ovat esimerkiksi palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulot sekä yksityisistä ja julkisista lähteistä saatavat avustukset. Pitkäaikaisesti työttömyysturvaa saavia tulee tarvittaessa kehottaa hakemaan veroviranomaisilta muutosta ennakonpidätykseen, jotta heidän suoritettavakseen ei tulisi lopulliseen verotukseen nähden ylisuurta ennakonpidätystä.

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavaksi tuloksi on katsottu esimerkiksi rikosperusteinen korvaus muun muassa pysyvästä viasta ja haitasta, joka oli suuruudeltaan yhteensä noin 46 000 markkaa, ja jota ei voitu pitää toimeentulotukilaissa tarkoitettuna omatoimista selviytymistä edistävänä vähäisenä tuloeränä. (KHO 15.12.1999, taltio 4117.)

Jos tulot ovat ulosoton kohteena, niistä on perusteltua ottaa tulona huomioon vain ulosoton jälkeen tosiasiaassa käytettävissä oleva osuus. Menettely on korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännön mukaisesti koskenut vain ulosmittausta, joka toimitetaan suoraan palkasta, eläkkeestä tai muusta tulosta. Jos toimeentulotuen tarve arvioidaan pitkäaikaiseksi, voidaan asiakas ohjata ulosottoviranomaisen puoleen sen selvittämiseksi, voidaanko tulosta ulosmitattavaa osuutta alentaa tai voidaanko hänelle myöntää niin sanottuja vapaakuukausia.

Mikäli henkilö on vapaaehtoisella suorituksella lyhentänyt ulosotossa olevaa velkaansa, suoritukseen on toimeentulotukea myönnettäessä suhtauduttava samalla tavoin kuin muihinkin velanhoitomenoihin. Poikkeuksen tästä muodostaa ulosottomiehen vahvistama maksusuunnitelma, jota koskevat säännökset tulivat voimaan vuoden 2007 alusta.

Ulosottolakia (37/1895) muutettiin 1.1.2007 lukien (ulosottolain 4 luvun 59 §, muutos 469/2006) siten, että ulosottomies voi palkan ulosmittauksen sijasta vahvistaa velalliselle kirjallisen maksusuunnitelman, jonka mukaisesti velallinen lyhentää velkaansa ulosottoon. Säännös tukee velallisen omatoimisuutta ja antaa mahdollisuuden maksaa velka ilman työnantajalle ilmoitettavaa maksukieltoa. Maksusuunnitelma noudattaa määrällisesti palkan ulosmittausta ja velalliselle on mahdollisuus myöntää vapaakuukausia samoin perustein kuin palkan ulosmittauksessa. Jos velallinen laiminlyö maksusuunnitelman noudattamisen, ulosottomies voi päättää maksusuunnitelman raukeamisesta ja välittömästi ulosmitata palkan. Sosiaali- ja terveysministeriön mielestä olisi suositeltavaa, että ulosottomiehen vahvistaman maksusuunnitelman mukaiset maksut otettaisiin toimeentulotukea myönnettäessä huomioon samalla tavoin kuin, jos määrä olisi ulosmitattu palkasta tai siihen rinnastettavista tuloista. Ulosottomiehen vahvistama maksusuunnitelma tulee liittää toimeentulotukihakemukseen. Menettely tukisi toimeentulotukilaissa tarkoitettua asiakkaan omatoimisuutta ja itsenäistä selviytymistä ja edistäisi oman elämän hallintaa.

Eläkkeestä tai palkasta ulosmitattava osuus on tulon osa, johon saajalla ei ole määräämisvaltaa. Henkilö ei tältä osin itse voi päättää, maksaako hän velkansa vai pitääkö huolta itsestään jättämällä velat maksamatta. Ulosmitatun tulon käsittelyä toimeentulotukea määrättäessä ei voida ratkaista sillä perusteella, onko ulosmittaus aikanaan aiheutunut toimeentulotukeen oikeuttavista menoista. (KHO 3.4.2001 taltio 674).

X:lle oli myönnetty toimeentulotukea. Menoina ei kuitenkaan ollut otettu huomioon maksukehotuksen alaisia maksuja ajoneuvoverosta ja liikennevakuutuksesta. Kyseiset saatavat oli annettu ulosottoteitse perittäväksi, ja ulosottoviranomainen oli osoittanut X:lle niitä koskevan maksukehotuksen. Sanottua summaa ei kuitenkaan ollut ulosmitattu X:ltä eikä X siten ollut menettänyt sen osalta määräysvaltaansa. (KHO 27.1.2006, taltio 135)

Myös tilanteessa, jossa etuuden maksaja, esimerkiksi Kela, kuittaa hakijalle maksettavasta etuudesta liikaa maksettuja eriä, tulisi hakijan käytettävissä olevana tulona ottaa huomioon vain todellisuudessa maksettu osa.

Suoritettu elatusapu tulisi ottaa huomioon saajan tulona sen suuruisena kuin maksu on tosiasiaassa suoritettu. Jos elatustukea suoritetaan, se otetaan saajan tulona huomioon. Lapsilisiä otetaan tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä, mikä on otettu huomioon lasten perusosien mitoituksessa.

Tapauksessa, jossa asiakas haki toimeentulotukea elatusavun maksamiseen, Korkein hallinto-oikeus totesi, että elatusapu ei ole toimeentulotukeen oikeuttava meno (20.7.2000, taltio 2076). Mikäli elatusapu on maksajan maksukykyyn nähden asetettu liian suureksi, tulee asiakas ohjata panemaan vireille menettely elatusavun alentamiseksi. Mikäli kunta kuitenkin harkitsee tarpeelliseksi, tosiasiaassa suoritettu elatusapu voitaneen ottaa huomioon täydentävän toimeentulotuen menona maksajan hakiessa toimeentulotukea.

6.8.2 Tulot, joita ei oteta huomioon

Vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansioita ei oteta huomioon toimeentulotukea myönnettäessä (toimeentulotukilain 11 § 2 momentin 1 kohta). Jättämällä nämä tulot tuen tarvitsijan vapaaseen käyttöön voidaan edistää hänen omatoimista elatuksensa hankkimista. Etuoikeutettua ansiotuloa koskeva kokeilu ei vaikuta tämän säännöksen soveltamiseen. Ministeriö korostaa, että vähäiset avustukset ja ansiot tulee edelleenkin jättää kokonaan huomioon ottamatta toimeentulotukea myönnettäessä.

Maahanmuuttopolitiikan ja etnisten suhteiden ministerityöryhmän päättämien linjausten mukaisesti ministeriö suosittaa, että natsivallan aikana pakkotyössä olleille Saksan kertosuorituksena maksamaa pakkotyökorvausta ei oteta tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä. Samoin ministeriö suosittaa, että tulona ei oteta huomioon eräille ulkomaalaisille vapaaehtoisille rintamasotilaille maksettavaa rintama-avustusta.

Ministeriö suosittaa edelleen, että toimeentulotuen hakijan tuloina ei otettaisi huomioon äidinmaidon luovutuksesta saatavaa tuloa. Tätä tuloa saadaan yleensä hyvin lyhytaikaisesti ja äidinmaidon saannin turvaaminen sitä tarvitseville vastasyntyneille on terveyspoliittisesti tärkeää.

Lapsi (alle 18-vuotias) ei ole velvollinen elättämään vanhempiaan ja sisaruksiaan. Toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentin 1 kohdan yleissäännös vähäisten tulojen huomioon ottamatta jättämisestä koskee myös lapsia. Lasten satunnaiset kesä- ja viikonloppupalikat ovat sellaisia vähäisiä ansiotuloja, jotka tulee jättää huomioon ottamatta. Jos lapsella on säännöllisiä ja merkittäviä ansiotuloja, kokeilu, jonka mukaan osa ansiotuloista jätetään ottamatta huomioon, koskee myös perheen alaikäisiä lapsia. Kun vanhempien kanssa yhteistaloudessa elävällä lapsella on säännöllisiä tuloja, niistä otetaan ns. etuoikeutetun tulon vähentämisen jälkeen huomioon vain se osa, jonka katsotaan kattavan hänen osaltaan toimeentulotuessa huomioon otettavat menot. Lapsen osuus lasketaan lähinnä perusosasta ja asumismenoista. Kunnalla on mahdollisuus käyttää harkintaa siinä, millä määrällä lapsen osuus perheen asumismenoista on kohtuullista ottaa huomioon.

Tuloja ei myöskään oteta huomioon siltä osin kuin ne vastaavat työmatkamenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja (toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentin 3 kohta). Tämän mukaisesti nämä menot vähennetään kokonaisuudessaan tuen hakijan tuloista. Esimerkiksi työmatkamenoihin kuuluva paikallisliikenteen maksu vähennetään tuen hakijan tuloista. Sosiaali- ja terveysministeriö suosittaa, että työmatkamenot otetaan huomioon edullisimman matkustustavan mukaan. Oman kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuvat menot voidaan ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun oman kulkuneuvon käyttö työmatkoilla on välttämätöntä työtehtävien, puuttuvien tai hankalien liikenneyhteyksien, sairauden tai vamman vuoksi. Muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja voivat olla muun muassa ammattiyhdistyksen jäsenmaksu sekä työvaatteista ja työvälineistä aiheutuvat menot.

Toimeentulotukea myönnettäessä ei äitiysavustusta, kansaneläkkeen hoitotukea, vammaistukea eikä lapsen hoitotukea oteta tulona huomioon (11 §:n 2 momentin 4 kohta). Kansaneläkelain (347/1956) mukainen hoitotuki on tarkoitettu sairauden tai vamman johdosta tarvittavan hoidon ja palvelun tai erityiskustannusten korvaukseksi. Lapsen hoitotuki on tarkoitettu kattamaan erityistä taloudellista tai muuta räsitusta, joka aiheutuu lapsen erityisen hoidon ja kuntoutuksen tarpeesta. Vammaistukea on vammaistukilain (124/1988) mukaan oikeus saada sairaudesta tai vammasta johtuvan avuntarpeen, haitan ja erityiskustannusten perusteella.

Lain 11 §:n 2 momentin 5 kohdan mukaisesti myöskään työttömyysturvalaissa (1290/2002) tai julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002) tarkoitettua ylläpitokorvausta sekä kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta ei oteta tuloina huomioon tukea myönnettäessä.

Toimeentulotukilain 8 §:n mukaan menoja, jotka korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella, ei oteta menona huomioon toimeentulotuessa. Vastaavasti myöskään näiden menojen korvaukseksi saatuja tuloja ei oteta toimeentulotukea määrättäessä tulona huomioon (11 §:n 2 momentin 6 kohta). Perhepäivähoitajille maksettavat kustannusten korvaukset on tarkoitettu kattamaan lasten hoidosta aiheutuvia välittömiä kustannuksia, minkä perusteella kustannuskorvausta ei tule ottaa tulona huomioon toimeentulotukea myönnettäessä.

Toimeentulotukilain 11 §:än on väliaikaisesti lisätty 3 momentti, jonka mukaan toimeentulotuen hakijan tuloina ei oteta huomioon vähintään 20 prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa kuukaudessa (etuoikeutettu tulo). Väliaikainen laki on voimassa 31.12.2008 asti. Kyseessä on koko maata koskeva kokeilu, joka alkoi 1.4.2002. Kokeilun tavoitteena on kannustaa toimeentulotuen saajia hankkimaan lisäansioita ja tällä tavoin edistää toimeentulotukea saavien työllistymistä. Kokeilun aikana uudistuksen vaikutuksista tehdään seurantatutkimus, jossa selvitetään uudistuksen vaikutuksia erityyppisten tuensaajatalouksien osalta.

Tuen hakijan saamasta nettoansiosta vähennetään niin sanottuna etuoikeutettuna tulona vähintään 20 prosenttia ja toimeentulotukilaskelmassa otetaan huomioon loppuosa nettotulosta, kuitenkin niin, että etuoikeutetun tulon määrä voi olla enintään 150 euroa kuukaudessa toimeentulotuen saajataloutta kohden. Käytännössä joissakin kunnissa etuoikeutettua tuloa koskevaa säännöstä on sovellettu kaavamaisesti eikä etuoikeutettuna tulona ole otettu huomioon enempää kuin 20 prosenttia tuloista. Ministeriö korostaa, että laki on tarkoitettu sovellettavaksi siten, että etuoikeutettuna tulona on mahdollista ottaa huomioon enemmänkin kuin 20 prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa.

Varsinkin silloin, kun tuen saajan tulot ovat pienet, etuoikeutetun tulon prosenttiosuus voi olla suurempi kuin 20 prosenttia.

Tuensaajataloudella tarkoitetaan yhden henkilön taloutta tai toimeentulotukilain 3 §:n määritelmän mukaista perhettä. Etuoikeutetun tulon maksimimäärä on siten kotitalouskohtainen. Kahden henkilön taloudessa voi tuloja olla molemmilla, mutta puolisoitten yhteenlaskettu etuoikeutettu tulo voi olla korkeintaan 150 euroa kuukaudessa. Etuoikeutetun tulon enimmäismäärä on siten sama riippumatta siitä, onko samassa taloudessa tulonsaajia yksi vai useampia. Säännös etuoikeutetusta tulosta koskee myös perheen alle 18-vuotiaita lapsia, jos heillä on säännöllisiä, vähäistä suurempia toimeentulotuessa huomioon otettavia ansiotuloja.

Lakiesityksen perustelujen mukaan säännöksen tarkoittamaksi ansiotuloksi katsotaan muun muassa työsuhteen perusteella maksettava palkka ja siihen rinnastettava tulo. Lisäksi ansiotuloa on ammatinharjoittajana tai yrittäjänä hankittu tulo. Ansiotulona pidetään myös esimerkiksi luonnontuotetuloa ja omaishoitajalle maksettavaa palkkiota. Sen sijaan lasten kotihoidon tuki, eläke tai muut ansiosidonnaiset etuudet eivät ole tässä kohdassa tarkoitettua tuloa.

Ministeriö korostaa, että etuoikeutetun tulon kokeilun lisäksi, edelleenkin tulee soveltaa myös toimeentulotukilain 11 §:n 2 momentin 1 kohtaa, jonka mukaan vähäisiksi katsottavia avustuksia ja ansiotuloja ei toimeentulotukea myönnettäessä oteta huomioon. Vähäisiksi katsottavien tulojen sisältö ja määrä ovat tuen myöntäjän harkittavissa.

Etuoikeutetun tulon laskemistavasta on ollut jonkin verran epäselvyyttä. Ministeriö suosittelee, että varsinkin pienten tulojen kohdalla noudatettaisiin asiakkaalle edullisempaa laskutapaa. Silloin tuen hakijan ansiotulosta vähennetään ensin etuoikeutettu tulo ja sen jälkeen lain 11 §:n 2 momentin 3 kohdassa tarkoitettut työmatkamenot ja muut työssäkäynnistä aiheutuvat menot. Suurempien tulojen kohdalla, jolloin 150 euron enimmäisraja tulee täyteen, laskutavalla ei ole asiakkaan kannalta merkitystä.

6.8.3 Tuki määrätään kuukaudelta

Toimeentulotuen määräytymisajasta säädetään toimeentulotukilain 15 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7 ja 7 c §:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista. (1218/2005)

Sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos toimeentulotu-

kea haetaan päätöstä seuraavien kahden ensimmäisen kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti. (49/2005)

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Tarvittaessa tuki voidaan myöntää ja maksaa myös kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta. Kiireellisessä tilanteessa, jossa tuen tarvitsija ei oleskele vakituisesti kunnassa, tukipäätös voidaan tehdä esimerkiksi yhdelle päivälle.

Pääsääntönä on, että tulot ja varat otetaan huomioon pykälän 2 momentin mukaan siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tilanteessa, jossa asiakas hakee toimeentulotukea ensimmäistä kertaa taikka edellisestä asiakkuudesta on kulunut aikaa (asiakas ei ole ollut toimeentulotuen asiakkaana edellisenä kuukautena), tulee arviotavaksi se, kuinka paljon asiakkaalla on varoja käytettävissään ajalle, jolle hän hakee toimeentulotukea. Jos on tarpeen **tarkastella tuloja takautuvasti**, suositeltavaa on laskelman aloittaminen kuukausittain maksettavissa tuloissa säännöllisen tulon viimeisestä maksupäivästä tai jos kysymyksessä on kahden viikon välein maksettava palkka toiseksi viimeisestä maksupäivästä lukien. Sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan tulisi arvioida asiakkaan tilanne tapauskohtaisesti sekä määritellä asiakkaan kohtuulliseksi katsottu käytettävissä olevien varojen määrä. Arvioinnissa tulisi ottaa huomioon se, onko asiakas hoitanut velvoitteensa tekemiensä sopimusten mukaisesti. Tällaisia menoja voivat olla esimerkiksi tosiasiasa maksetut kulutusluotot. Yrittäjyyteen sisältyy yritysrisi, minkä vuoksi yrittäjän on varauduttava tuloissa tapahtuviin muutoksiin. Tällöin arviointikautena voi olla koko tilikausi.

Pääsäännöstä on tarpeen poiketa, jos asiakas on saanut suuren **kertaluonteisen tulon**. Tulo voidaan jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista. Pykälässä tarkoitetaan tilanteita, joissa henkilö tai perhe saa suuren kertakorvauksen, esimerkiksi erorahan, loppukorvauksen työsuhteen päättyessä, perinnön, suuren työsuorituspalkkion, omaisuuden myyntitulon, veikkausvoiton tai muun näihin verrattavan tulon. Kertaluontoista tuloa jaksotettaessa on kuitenkin varmistettava, että asiakkaalla tosiasiasa on käytettävissään tuloja välttämättömien elinkustannustensa kattamiseen sinä aikana, jolle kertaluonteinen tulo on jaksotettu. Opiskelijoiden osalta opintolaina on joissain tilanteissa tarkoituksenmukaista jaksottaa kuukausittaiseksi tuloksi (katso tarkemmin luku 3.3.). Tilanne on ratkaistava aina henkilön tai perheen yksilöllisten olosuhteiden perusteella.

Hyväksyessään toimeentulotukilain eduskunta on samalla antanut sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintöön perustuvan lausuman, jonka mukaan ”eduskunta edellyttää, että toimeentulotukea koskevassa ohjeistuksessa todetaan, että huomioon otettavien tulojen osalta tulolaskelmassa huomioidaan tältä osin ainoastaan todelliset tulot”. Lausumassa mainituilla tuloilla tarkoitetaan erityisesti työttömyyspäivärahaa. Kaikkia tuloja koskee kuitenkin jaksottamistavasta riippumatta lain 11 §:n säännös siitä, että vain käytettävissä olevat tulot otetaan huomioon. Lain 12 §:n mukaan varoina otetaan huomioon tukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Työttömyyspäivärahat maksetaan yleensä siten, että ensimmäinen erä suoritetaan kahden viikon työttömyysjaksolta ja tämän jälkeen päivärahat maksetaan neljän viikon jaksossa. Siten kalenterikuukauden aikana maksettu päiväraha perustuu useimmiten

20 päivän perusteella laskettuun päivärahan määrään (4 x 5 pv = 20 pv), vaikka tosiasiallisesti päivärahoja maksetaan keskimäärin 21,5 päivältä kalenterikuukautta kohti. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömän osalta vuoden aikana on siten yksi sellainen kalenterikuukausi, jonka aikana hänelle maksetaan kaksi 20 päivän päivärahasuoritusta. Työttömyyspäiväraha voidaan siten jakaa kuukausittaisiin eriin niin, että keskimääräisenä kertoimena käytetään 21,5 päivää.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on päätöksensä 10.6.1998, dnro 1141/4/98 perusteissa todennut, ettei edellä esitetty näkemys työttömyyspäivärahan jaksottamisesta ole toimeentulotukilain 11 ja 15 §:n vastainen. Myös korkein hallinto-oikeus on antanut kaksi työmarkkinatuen jaksottamista koskevaa päätöstä (7.11.2001 taltio 2762 ja 31.12.2001 taltio 3320), joissa on selvennetty työttömyyspäivärahan jaksottamisessa noudatettavia periaatteita. KHO:n päätösten mukaan työttömyyspäivärahan muuntamisessa kuukausituloksi voidaan käyttää kerrointa 21,5. Jaksotusta ei voida kuitenkaan aloittaa ennen kuin henkilö on tosiasiallisesti saanut kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta saman kuukauden aikana.

Ministeriön näkemyksen mukaan kahden saman kuukauden aikana maksettavan päivärahasuorituksen on tullut tapahtua silloin, kun henkilö on saanut toimeentulotukea. Kerroimen mahdollinen käyttöönotto tulisi aloittaa sinä kuukautena, jolloin tuen saaja saa kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta, jolloin hänelle jää ”säästöön” osa toisesta päivärahasuorituksesta tulevia kuukausia varten. Ministeriö haluaa myös todeta, että kun kerrointa 21,5 on ryhdytty jonkin tuensaajan kohdalla käyttämään, sitä tulee käyttää johdonmukaisesti niin kauan kuin työttömyyskausi jatkuu. Kerrointa on siten käytettävä, sen jälkeen kun sen käyttö on aloitettu, myös sinä kuukautena, jolloin pitkäaikaistyötön saa yhden kuukauden aikana kaksi työttömyyspäivärahasuoritusta. Lisäksi ryhdyttäessä käyttämään kerrointa 21,5 työttömyyspäivärahan muuttamiseksi kuukausituloksi, asiakkaalle on riittävän seikkaperäisesti selvitettävä kerroimen käytön perusteet.

Ministeriö korostaa, että tukea myönnettäessä on tarpeen erityisesti työttömyysjakson alkaessa, lyhyen työttömyysjakson aikana tai työttömyyspäivärahan maksamisen muutoin vaihdellessa keskimääräistä enemmän ottaa huomioon hakijan tosiasialliset tulot kuukauden ajalta, jotta hänen oikeutensa saada tukea ei edellä tarkoitettusta työttömyyspäivärahan kaavamaisesta jaksottamisesta johtuen kaventuisi tai vaarantuisi.

Sellaisesta ansiotulosta, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, säädetään toimeentulotukilain 15 §:n 3 momentissa. Säännös koskee asiakkaita, jotka voimassa olevan toimeentulotukipäätöksen aikana saavat sellaisia tuloja, joita ei ole voinut ennakoita päätöstä tehtäessä. Joustavan ja yhdenmukaisen menettelyn aikaansaamiseksi voidaan sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos tukea haetaan päätöstä seuraavien kahden kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Säännöstä sovelletaan esimerkiksi tilanteissa, joissa toimeentulotuen hakija ottaa vastaan lyhytaikaisen työn aikana, jolla hänellä on voimassa oleva toimeentulotukipäätös.

Säännöksen mukaan tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti. Tämä voinee tapahtua esimerkiksi tekemällä asiaa koskeva maininta toimeentulotukipäätökseen tai tiedottamalla siitä päätöksen liitteellä.

6.8.4 Toimeentulotuen myöntäminen takautuvasti

Toimeentulotukea myönnetään pääsääntöisesti hakemisajankohdan tilanteen perusteella ja mahdollisesti joiksikin kuukausiksi eteenpäin kerrallaan. Tukea voidaan myöntää myös takautuvasti. Toimeentulotukilain 15 §:n 4 momentissa säädetään seuraavasti toimeentulotuen myöntämisestä takautuvasti:

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

Pykälän 4 momentissa tarkoitettuja takautuvasti huomioon otettavia menoja arvioitaessa tarkastellaan asiakkaan tilannetta sekä hänen mahdollisuuttaan selviytyä näistä menoista sillä hetkellä, kun tukea maksamattomiin tai lainarahalla maksettuihin välttämättömiin menoihin haetaan. Tällaisessa tilanteessa asiakkaan tarve takautuvaan toimeentulotukeen on erikseen arvioitava.

Eryyisinä syinä, joiden perusteella tukea voidaan myöntää takautuvasti, voidaan pitää sitä, että asiakasta uhkaa häätö, asunnottomaksi joutuminen tai perheen hajoaminen. Tällöin tavallisimpia toimeentulotuessa huomioon otettavia takautuvia menoja voivat olla esimerkiksi vuokratästit ja sähkölaskurästit.

Arvioitaessa erityisiä syitä on lisäksi yleensä lähdettävä siitä, että hakija olisi ollut toimeentulotuen tarpeessa menojen syntyessä. Säännös ei kuitenkaan edellytä, että menot olisivat maksamatta tukea myönnettäessä.

6.8.5 Huomioon otettavat varat

Toimeentulotukea myönnettäessä huomioon otettavista varoista säädetään toimeentulotukilain 12 §:ssä seuraavasti:

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

- 1) *henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinirtaimistoa;*
- 2) *tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;*
- 3) *alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 ja 7 c §:n nojalla huomioon otettavat menot (1218/2005); eikä*
- 4) *muuta varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.*

Käytettävissä olevat varat kuten säästöt, arvopaperit ja muu helposti realisoitavissa oleva varallisuus otetaan huomioon kohtuullisuusharkintaa käyttäen esimerkiksi siten, että säästöistä voidaan vähäinen osa jättää henkilön tai perheen itsenäisen suoriutumisen turvaksi. Tukea myönnettäessä voidaan tuki määrätä perittäväksi takaisin sellaisesta varallisuudesta, joka ei ole tarpeen tuen hakijan toimeentulon turvaamiseksi. Jos omaisuus-

den hankkimiseen on otettu lainaa, varallisuus voidaan asiakaskohtaisesti harkiten ottaa huomioon nettomääräisenä.

Alle 18-vuotiaan lapsen varoja ei oteta huomioon siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan toimeentulotuessa huomioon otettavat menot. Arvioitaessa, mitkä lapsen varat ovat käytettävissä olevia, tulee ottaa huomioon myös holhoustoimesta annetun lain (442/1999) periaatteet. Joissakin tapauksissa voi olla perusteltua, että lapsen varoja säilytetään myöhempään tarpeeseen.

6.9 Toimeentulotukea voidaan tarkistaa

Toimeentulotuen tarkistamisesta säädetään toimeentulotukilain 18 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

Toimeentulotuen saajalle asetetun ilmoitusvelvollisuuden perusteella kunnan toimielin voi tarkistaa toimeentulotuen. Tarkistaminen voi yleensä koskea vain maksamattomia eriä. Toimeentulotuen tarkistamisesta tehdään uusi päätös, joka annetaan tiedoksi asiakkaalle. Se, että tuki on myönnetty pidemmälle ajanjaksolle, ei vapauta ilmoitusvelvollisuudesta eikä estä tuen tarkistamista.

6.10 Toimeentulotuki määrätään henkilölle tai perheelle

Toimeentulotukea määrättäessä sovelletaan toimeentulotukilain 3 §:ään sisältyvää perheen määritelmää, joka kuuluu seuraavasti:

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jolleivät olosuhteet muuta osoita.

Samaan perheeseen kuuluville tehdään yhteinen toimeentulotukilaskelma, jossa otetaan huomioon perheenjäsenten yhteenlasketut toimeentulotukeen oikeuttavat menot ja käytettävissä olevat tulot ja varat. (Vrt. luvussa 4 esitetty korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 29.12.2000, taltio 3424, joka koski eri talouksissa asuvia aviopuolisoita.)

Samassa asunnossa asuvien eri sukupuolta olevien henkilöiden osalta voidaan joutua selvittämään, onko kysymys avioliitonomaisesta olosuhteesta ja yhteistaloudesta. Asiaa ratkaistaessa voidaan ottaa huomioon asunnon koko, yhdessä asumisen kesto, vuokrasopimus ja selvitykset vuokran maksusta sekä muu hakijan asumisolosuhteista ja yhteistaloudesta saatava selvitys. Hakijalle on varattava tilaisuus antaa selvitys viranomaisen

muulta kuin hakijalta itseltään saaman selvityksen johdosta, mikäli muu selvitys ja hakijan antama selvitys ovat ristiriidassa keskenään.

Samaa sukupuolta olevien parisuhteita koskeva laki rekisteröidystä parisuhteesta tuli voimaan 1.3.2002. Lain mukaan rekisteröidyn parisuhteen osapuolilla on molemminpuolinen elatusvelvollisuus. Heitä koskee myös se, mitä muualla lainsäädännössä, kuten sosiaalilainsäädännössä säädetään aviopuolisoista. Sen sijaan uusi laki ei eduskunnan lakivaliokunnan mietinnön mukaan millään tavoin vaikuta niiden parikumppaneiden asemaan, jotka elävät yhdessä suhdettaan rekisteröimättä. Laista ei siis seuraa, että rekisteröimätön samaa sukupuolta olevien parisuhde olisi katsottava avioliitonomaiseksi suhteeksi. Toimeentulotuessa tämä merkitsee, että yhdessä asuminen vaikuttaa perusosan määrään, mutta koska osapuolet eivät muodosta perhettä, ei heille tehdä yhteistä toimeentulotukilaskelmaa.

6.11 Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuen maksamisesta säädetään toimeentulotukilain 16 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettäväksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

Toimeentulotuki maksetaan 1 momentin mukaan tuen hakijalle käytettäväksi henkilön ja perheen elatukseen. Siten perheelle myönnetty tuki maksetaan yleensä yhtenä suorituksena.

Lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa tuen hakija ei hallitse varojensa käyttöä, voidaan tuki pykälän 2 momentin nojalla maksaa myös hänen perheenjäsenelleen tai hänestä huolehtivalle henkilölle tuen saajan elatukseen käytettäväksi. Tuki voidaan maksaa myös muutoin toimeentulosta aiheutuvien menojen suorittamiseen. Tällaisia maksuja voidaan suorittaa erityisestä syystä esimerkiksi vuokranantajalle tai muissa vastaaventyyppisissä tapauksissa henkilölle, jolle pitkäaikaisesti toimeentulotukea saava asiakas on velvollinen säännönmukaisesti maksamaan vuokraa tai muuta maksua. Toimeentulotuen poikkeuksellisesta maksutavasta on sovittava erikseen asiakkaan kanssa. Asiakkaan pankkinsa kanssa solmima maksupalvelusopimus on usein paras keino varmistaa välttämättömien maksujen hoituminen silloin, kun asiakkaalla on säännöllisiä tuloja kuten esimerkiksi eläke.

6.12 Asiakasmaksujen alentaminen tai perimättä jättäminen

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (734/1992) 11 §:n mukaan sosiaalihuollon palveluista määrätty maksu ja terveydenhuollon palveluista henkilön maksukyvyyn mukaan määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä

osin kuin maksun periminen vaarantaa henkilön tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai henkilön lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Palvelun tuottava kunta tai kuntayhtymä voi päättää, että maksun perimättä jättämistä tai alentamista sovelletaan myös muihin maksuihin.

Sosiaalihuollon palveluista perittävän maksun ja terveydenhuollon tulosidonnaisen maksun (pitkäaikainen laitoshoido ja jatkuva kotisairaanhoido) alentaminen on siten aina ensisijaista toimeentulotuen myöntämiseen nähden.

Muista terveydenhuollon palveluista perittävät maksut ovat terveydenhuoltomenoja, jotka otetaan huomioon toimeentulotukea määrättäessä.

Asiakasmaksulain 6 a §:ssä säädetään kunnallisen terveydenhuollon maksukatosta. Säännöksen tarkoituksena on estää terveydenhuollon vuotuisten maksujen kohoaminen kohtuuttoman korkeaksi. Maksukaton ylittymisen jälkeen maksukattoon sisältyvät palvelut ovat maksuttomia asianomaisen kalenterivuoden loppuun. Kuitenkin lyhytaikaisesta laitoshoidosta peritään maksukaton ylittymisen jälkeen ylläpitomaksu, jonka suuruus on enintään 12 euroa hoitopäivältä. Maksukatto on ollut vuodesta 2002 lähtien suuruudeltaan 590 euroa. Asiakasmaksuasetuksen (912/1992) 26 a §:n mukaan maksuja, joihin on myönnetty toimeentulotukea, ei oteta huomioon asiakkaan maksukattoa laskettaessa. Asetuksen 26 b §:ssä säädetään maksukattoa kerryttävien maksujen seurannasta.

7 EHKÄISEVÄ TOIMEENTULOTUKI

Huhtikuun alusta 2001 voimaan tulleiden, ehkäisevää toimeentulotukea koskevien lainmuutosten tavoitteena oli tehostaa toimeentulotukijärjestelmää niin, että se voisi toimia nykyistä joustavammin taloudellisissa vaikeuksissa olevien ihmisten auttamiseksi ja syrjäytymisen torjumiseksi. Uudistuksella pyrittiin myös lisäämään ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä osana suunnitelmallista sosiaalityötä.

Ehkäisevästä toimeentulotuesta säädetään toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa sekä 13 §:ssä seuraavasti:

(1 § 2 mom.) Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (923/2000)

(13 §) Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin. (923/2000)

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden edistämisen lisäksi myös henkilön ja perheen omatoimisen suoriutumisen edistäminen sekä syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäiseminen.

Ehkäisevän tuen myöntämisen perusteista päättää kunta.

Kuntien tulee varata riittävät määrärahat ehkäisevää toimeentulotukea varten, jotta toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa tarkoitettut ehkäisevän toimeentulotuen tavoitteet saavutettaisiin. Hallituksen esityksen (HE 134/2000) asetettiin tavoitteeksi, että ehkäisevän toimeentulotuen osuuden tulisi olla noin 3,3 prosenttia kunnan varsinaisen toimeentulotuen (perustoimeentulotuki ja täydentävä toimeentulotuki) menoista.

Toimeentulotukilain 13 §:n 2 momentissa säädetään esimerkinomaisesti niistä tarkoituksista, joihin ehkäisevää toimeentulotukea voidaan käyttää. Lainkohdan tarkoituksena on nostaa esiin joitakin elämäntilanteita, joissa ehkäisevää toimeentulotukea käyttämällä voidaan toteuttaa tuen käytölle toimeentulotukilain 1 §:n 2 momentissa asetettuja tavoitteita.

Ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä ei kuitenkaan ole rajattu vain mainittuihin tarkoituksiin, vaan sitä tulee käyttää tarpeen mukaan. Ehkäisevän toimeentulotuen riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan puuttua henkilöä ja perhettä uhkaaviin riskeihin ja toimeentulo-ongelmiin. Jokaisessa yksittäistapauksessa tulisi harkita, millä tavoin henkilön sosiaalista suoriutumiskykyä juuri senhetkisessä tilanteessa edistetään niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä. Tavoitteena on pyrkiä parantamaan asiakkaan kuntoutumista ja toimeentulomahdollisuuksia sekä hänen edellytyksiään itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan.

Ehkäisevästä toimeentulotuesta tehdyn selvityksen (STM, Monisteita 1997:18) mukaan niissä kunnissa, joissa ehkäisevää tukea on käytetty, sitä on pidetty tuloksellisena. Useiden tukea saaneiden asiakkuus on päättynyt. Tuen avulla on edistetty sekä inhimillisyyttä että taloudellisuutta, ja se on ollut tarpeellinen ja tärkeä sosiaalityön väline.

Ehkäisevä tuki on koettu erityisen käyttökelpoiseksi akuuteissa kriiseissä. Sillä on tuettu perheitä, joita on kohdannut perheenjäsenen kuolema, vakava sairastuminen tai esimerkiksi rikoksen uhriksi joutuminen. Katastrofirahaston perustamisen tarvetta selvittänyt työryhmä totesi muistiossaan (STM, Selvityksiä 2006:63), että katastrofin tai onnettomuuden uhrin tilapäisiä toimeentulovaikeuksia voidaan helpottaa ehkäisevällä toimeentulotuella. Työryhmä ehdotti ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisperiaatteiden yhtenäistämistä.

Ministeriö suosittaa, että ehkäisevää toimeentulotukea voitaisiin käyttää nykyistä useammin onnettomuuden uhrien auttamiseksi akuutissa kriisitilanteessa, esimerkiksi onnettomuutta välittömästi seuraavien päivien aikana. Vakiintuneen käytännön mukaan kunnat ovat päättäneet ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisperiaatteissaan, että ehkäisevää tukea ei peritä takaisin. Tilanteessa, jossa onnettomuuden uhri ei pysty käyttämään varojaan esimerkiksi sairautensa vuoksi taikka hänen ensisijaiset etuutensa eivät ole vielä käytettävissä, ehkäisevää toimeentulotukea voitaisiin myöntää myös siten, että myönnetty tuki perittäisiin takaisin asiakkaan myöhemmin käyttöönsä saamista varoista. Erityisesti akuutissa kriisitilanteessa tulee kiinnittää huomiota hakemuksen käsittelyn ja myönnetyn tuen maksatuksen nopeuteen. Päättyessään ehkäisevän toimeentulotuen

myöntämisperusteista kunnan tulisi kiinnittää huomiota ehkäisevän toimeentulotuen käyttöön katastrofitilanteissa.

Ehkäisevän tuen myöntämisellä vuokratien maksuun on voitu välttää häättö, sen seurauksena mahdollisesti tapahtuva perheen hajoaminen ja perheen tilanteen muuttuminen entistä kaoottisemmaksi ja samalla myös yhteiskunnalle entistä kalliimmaksi. Tukea on myönnetty henkilöille ja perheille, joiden toimeentulo on vaarantunut sellaisten menojen, esimerkiksi lainan lyhennysten vuoksi, joita ei voida toimeentulotukea myönnettäessä ottaa huomioon. Velkakierteen katkaisemisella henkilön tai perheen talous on voitu saada tasapainoon ja jatkuvan tuen tarve estettyä.

Ehkäisevä tuki on koettu myös hyvänä opiskelun ja työllistymisen turvaajana esimerkiksi itsenäistyvien nuorten tukemisessa sekä nuorten ja pitkäaikaistyöttömien aktivoimisessa ja työhön pääsyn parantamisessa. Tukea on voitu myöntää myös vanhusten asumiseen ja vammaiselle henkilölle silloin, kun hän ei ole ollut oikeutettu tukeen vammaispalvelulain nojalla, mutta ehkäisevä tuki on auttanut vammaista itsenäisessä selviytymisessä.

Ehkäisevä toimeentulotuki on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu toimeentulotukilain 1 §:n 1 momentin tarkoittamaan toimeentulotukeen eli ehkäisevää tukea voidaan myöntää myös tilanteissa, joissa henkilöllä tai perheellä ei toimeentulotukilaskelman perusteella ole oikeutta varsinaiseen toimeentulotukeen.

8 TOIMEENTULOTUEN TAKAISINPERINTÄ

Toimeentulotuen takaisinperinnästä säädetään toimeentulotukilain 4 luvussa. Lain 19 § sisältää takaisinperintää koskevan perussäännöksen, joka kuuluu seuraavasti:

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

Takaisinperintä on mahdollista vain 20 §:ssä säädetyillä perusteilla. Lisäksi on otettava huomioon 21 §:ssä säädetyt takaisinperinnän edellytykset ja esteet. Takaisinperinnän toteuttamistavoista säädetään lain 22 ja 23 §:ssä.

8.1 Takaisinperinnästä määrätään toimeentulotukea myönnettäessä

Toimeentulotukilain 20 §:n 1 momentissa säädetyillä perusteilla takaisinperintä tulee kysymykseen vain, jos siitä on määrätty jo tukea myönnettäessä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Päätettäessä toimeentulotuen myöntämisestä toimitielin voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

- 1) *tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen, mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea*

myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syytä voi niitä silloin käyttää;

- 2) *tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta eluksestaan;*
- 3) *tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä*
- 4) *tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.*

Momentin 1 kohdassa mainittu peruste soveltuu ensinnäkin tilanteisiin, joissa toimeentulotukea myönnetään ennakkona odotettavissa olevaa etuutta vastaan, jolloin päätöksen takaisinperinnästä voi tehdä kunnan toimeentulokiasioista vastaava toimielin. Takaisinperintä voi kohdistua odotettavissa olevaan etuuteen vain siltä osin, kuin sitä on maksettu samalta ajalta kuin toimeentulotukea. Tämä rajoitus ei koske muita takaisinperintätilanteita. Ennakkona maksetun tuen takaisinperintämenettelystä säädetään toimeentulotukilain 23 §:ssä, jota käsitellään tarkemmin kohdassa 8.3.

Momentin 1 kohdassa tarkoitettua varallisuutta voi olla esimerkiksi osuus jakamattomaan kuolinpesään, johon tuen saajalla on oikeus mutta joka ei ole hänen määrättävissään tukea myönnettäessä. Takaisinperinnästä voidaan 1 kohdan nojalla määrätä myös esimerkiksi silloin, kun tuen saaja omistaa kiinteää tai muuta omaisuutta, jonka realisointi ei ole voinut tapahtua niin nopeasti, että toimeentulotuen tarpeelta olisi vältytty. Takaisinperintätilanteet saattavat perustua esimerkiksi riidanalaiseen saatavaan tai elatusvelvollisen laiminlyöntiin, joka korjautuu myöhemmin. Kaikissa näissä tilanteissa takaisinperinnästä päättää hallinto-oikeus.

X katsoi, ettei aviopuolison hyväksi tulleita toimeentulotukia voida periä hänen omaisuudestaan. KHO totesi, että korvattavaksi vaadittu toimeentulotuki oli myönnetty yhteistaloudessa asuneille puolisoille. Menoina oli otettu huomioon muun muassa molempien perusosat ja asumismenot. Sillä seikalla, kumpi puoliso oli hakenut toimeentulotukea, ei ollut merkitystä arvioitaessa X:n korvausvelvollisuutta. (KHO 1.9.2000 taltio 1794).

Momentin 2 kohdan nojalla toimeentulotuki tai osa siitä voidaan periä takaisin tuen saajalta, joka on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta eluksestaan. Toimeentulotuen tarkoitus on nimenomaan turvata toimeentulo tilanteissa, joissa sitä ei voi muusta lähteestä saada.

Momentin 3 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä lakkoon osallistuneelta tuen saajalta, jos tuen tarve on johtunut lakkoon osallistumisesta. Näissä tapauksissa tuki voidaan periä vain hänelle itselleen annetulta osalta. Lakon aikana muille perheenjäsenille maksettua etuutta ei lakon johdosta voida periä takaisin ja lakkoon osallistuneeltakin voidaan periä vain se osa toimeentulotuesta, joka voidaan katsoa johtuvan lakkoon osallistumisesta.

Momentin 4 kohdan mukaan toimeentulotuki voidaan periä takaisin elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa. Tällöin toimeentulotuen saajana on ollut esimerkiksi elatusapuun oikeutettu, joka on saanut tuen siitä syystä, että hän ei ole saanut hänelle kuuluvaa elatusvelvollisen maksettavaksi kuuluvaa summaa.

Momentin 4 kohdan osalta on syytä huomata, että takaisinperintä voidaan kohdistaa vain sellaiseen henkilöön, jolla on muuhun lakiin perustuva yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus tuen saajaan nähden. Esimerkiksi täysi-ikäiselle opiskelijalle myönnettyä toimeentulotukea ei voida periä takaisin hänen vanhemmiltaan. Säännös rajoittaa myös mahdollisuutta periä takaisin toimeentulotukea aviopuolisolta, kun tuki on myönnetty toisen puolison lapselle.

Takaisinperinnästä määrätään samalla kun päätetään toimeentulotuen myöntämisestä. Määräys kirjataan toimeentulotuen myöntämispäätökseen. Päätöksestä tulee ilmetä, mistä tuloista tai varoista tuki on tarkoitus periä takaisin.

Toimeentulotuen myöntämispäätökseen kirjatulla takaisinperintämääräyksellä ei ole vielä sitovasti ratkaistu sitä, toteutuuko takaisinperintä myös käytännössä. Toimielin voi myös luopua takaisinperinnän toteuttamisesta, vaikka siitä olisi määrätty toimeentulotukea myönnettäessä.

8.2 Takaisinperinnästä päättäminen jälkikäteen joissakin tilanteissa

Toimeentulotukilain 20 §:n 2 momentin nojalla tuki voidaan periä takaisin myös tuen myöntämisen jälkeen tehtävällä hallinto-oikeuden päätöksellä. Säännös kuuluu seuraavasti:

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

Näin voidaan menetellä silloin, kun viranomaista on erehdytetty tuen antamiseen. Tällöin perintä kohdistetaan erehdyttäviä tietoja antaneeseen. Tuki peritään takaisin vain siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut erehdyttäviin tietoihin.

Tuki voidaan periä vastaavasti takaisin myös henkilöltä, joka on tahallisesti laiminlyönyt 17 §:n 2 momentin mukaisen velvollisuutensa ilmoittaa tuen myöntämiseen vaikuttavien olosuhteiden muutoksista.

8.3 Toimielin päättää ennakkona maksetun toimeentulotuen takaisinperinnästä

Toimeentulotukea myönnetään useissa tapauksissa ennakkona odotettavissa olevaa ensisijaista toimeentuloa turvaavaa korvausta tai saamista vastaan. Ennakkona maksetun toimeentulotuen toimielin voi periä takaisin ilman hallinto-oikeuden päätöstä. Tarkemmat säännökset takaisinperinnästä tällaisissa tapauksissa sisältyvät lain 23 §:ään, joka kuuluu seuraavasti:

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi ennakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa

taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimielin voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitetut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu ennakkona, ja käyttää niitä ennakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimielimien on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimielin on ilmoittanut I momentissa tarkoitetun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle.

Odotettavissa oleva etuus voi olla muunkin kuin viranomaisen maksama. Kyseessä voi olla jatkuva tai kertakaikkinen tulo, korvaus tai saaminen. Toimielin voi periä ja nostaa odotettavissa olevan etuuden ja käyttää sitä ennakkona annetun toimeentulotuen takaisinperintään. Odotettavissa oleva etuus voidaan periä vain siltä osin kuin se kohdistuu samaan ajanjaksoon, jolta toimeentulotukea on maksettu ja jolta se on myös määrätty perittäväksi jo tukea myönnettäessä.

X:n perheelle oli maksettu ennakkona toimeentulotukea odotettavissa olevia eläke-etuuksia vastaan ajalla 1.6.1998 – 30.4.1999 lukuun ottamatta vuoden 1998 syyskuuta ja joulukuuta. Sosiaali- ja terveystalokunnalla ei ollut oikeutta käyttää X:n syyskuulta ja joulukuulta 1998 maksettua eläkevaroja toimeentulotukikustannusten korvaamiseen, kun perhe ei näinä kuukausina ollut lainkaan saanut toimeentulotukea. (KHO 11.9.2001 taltio 2150).

Korkein hallinto-oikeus otti kantaa lain 23 §:ssä tarkoitettuihin tuloihin ja totesi, että jakamatonta kuolinpesäosuutta ei voida pitää 23 §:ssä tarkoitettuna tulona tai saamisena, jota vastaan voitaisiin myöntää toimeentulotukea ja periä maksettu määrä toimeentulotuen korvaukseksi. Tilanteessa oli siis meneteltävä lain 22 §:n mukaisesti ja tehtävä hakemus takaisinperinnästä hallinto-oikeudelle.

Toimeentulotuen takaisinperintä kohdistui toimeentulotuen hakijan perintönä saamaan kuolinpesäosuuteen. Sanottua omaisuutta, siitäkin huolimatta, että kuolinpesä oli jakamatta, ei pidetty toimeentulotuesta annetun lain 23 §:ssä tarkoitettuna tulona, korvauksena tai saamisena, joka voitaisiin periä toimeentulotuen korvaukseksi sanotussa lainkohdassa tarkoitetulla tavalla suoraan kuolinpesältä yksilöhuoltojaostolle. (KHO 21.11.2006, taltio 3086)

Perinnän toteuttamiseksi toimielin voi etuuden maksajaa sitovasti ilmoittaa tälle, että suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimielimelle. Ilmoitus on tehtävä vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää. Toimielimien pyynnöstä on käytävä ilmi se ajanjakso, jolta toimeentulotukea on myönnetty ennakkona.

Toimielin ei voi käyttää takaisinperintään enempää varoja kuin toimeentulotukena on myönnetty. Jäljelle jääneet varat on siirrettävä välittömästi tuen saajalle.

8.4 Takaisinperinnästä päättää muissa kuin toimeentulotukilain 23 §:n tarkoittamissa tilanteissa hallinto-oikeus

Toimielimen päätös voi velvoittaa sitovasti toimeentulotuen takaisinmaksuun vain silloin, kun tuki on maksettu ennakkona ja samalla määrätty perittäväksi takaisin odotettavissa olevasta etuudesta toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muissa tapauksissa korvausvelvollisuus syntyy hallinto-oikeuden päätöksellä.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperimisestä on tehtävä hallinto-oikeudelle toimeentulotukilain 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu. Jos toimeentulotuki on päätetty periä takaisin korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemasta (22 §:n 3 momentti).

Korvausvelvollista on kuultava ja hänelle on annettava mahdollisuus vapaaehtoisesti suorittaa takaisinperittävä määrä toimielimelle ennen kuin sitä koskeva hakemus toimitetaan hallinto-oikeudelle.

Hallinto-oikeudelle tehtävän hakemuksen tulee olla perusteltu. Siihen tulee liittää kysymyksessä olevat toimeentulotukipäätökset ja muut asiaan liittyvät selvitykset sekä selvitys korvausvelvollisen mahdollisuuksista suoriutua korvausvelvollisuudesta (22 §:n 2 momentti).

8.5 Takaisinperintä ei saa vaarantaa toimeentuloa

Takaisinperinnän edellytyksistä säädetään lain 21 §:ssä. Takaisinperintä ei saa vaarantaa korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää tai on velvollinen pitämään huolta. Siksi on toisinaan tarkoituksenmukaista luopua takaisinperinnästä silloinkin, kun siitä on määrätty toimeentulotukea myönnettäessä. Takaisinperinnän ei pidä aiheuttaa asiakkaalle uutta toimeentulotuen tarvetta eikä takaisinperintää saa kohdistaa vastaisiin toimeentulotukiin. Toimeentulotukihakemusta ei voida myöskään hylätä sillä perusteella, että aiemmin myönnetty toimeentulotuki voitaisiin periä takaisin.

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella on asiasta päätettäessä tai myöhemmin oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä.

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakkotoimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperimiseen. Mainittu omaisuus jää perinnän ulkopuolelle korvausvelvollisen kuoltuakin, jos perintä vaarantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta.

Toimeentulotuen saaja oli tahallaan antanut erehdyttäviä tietoja tukea haikiessaan. Sosiaali- ja terveyslautakunta katsoi hakemuksessaan lääninoikeudelle, että harkittaessa tuen takaisin perimisen edellytyksiä oli otettava huomioon myös sellaiset päätöstä tehtäessä työttömänä olleen korvausvelvollisen tulot, joita hän tulisi aikanaan työhön päästessään saamaan.

Lääninoikeus hylkäsi hakemuksen, koska lautakunta ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että tuen saajalla oli käytettävissään varoja, joista liikaa myönnetty tuki voitaisiin periä takaisin vaarantamatta tuen saajan ja hänen lapsensa toimeentuloa. KHO pysytti lääninoikeuden päätöksen lopputuloksen katsoen, että korvausvelvollisen maksukykyä arvioitaessa ei voitu ottaa huomioon sellaisia tuloja tai varoja, jotka eivät olleet korvausvelvollisen käytettävissä tai joiden saamisesta ei ollut varmuutta. (KHO 9.6.1998 taltio 1092.)

9 MENETTELY TOIMEENTULOTUKIASIOISSA

9.1 Hallintomenettelyn yleiset vaatimukset

Keskeisimmät kaikissa toimeentulotukiasioissa noudatettavaa menettelyä koskevat säännökset sisältyvät hallintolakiin sekä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettuun lakiin (asiakaslaki).

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä. Hallintolakiin on otettu perustuslain säännöstä tämentävät hyvää hallintoa koskevat yleissäännökset, joiden tarkoituksena on asettaa viranomaisten toiminnalle laadulliset vähimmäisvaatimukset. Hallintolain 2 luvussa määritetään hyvän hallinnon perusteina muun muassa palveluperiaate ja neuvontavelvollisuus sekä vaatimus hyvästä kielenkäytöstä ja viranomaisten yhteistyöstä.

Tässä luvussa menettelysäännöksiä tarkastellaan lähinnä toimeentulotuen myöntämismenettelyä silmällä pitäen. Toimeentulotuen myöntämismenettelyä tulee kehittää siten, että kaikki avun tarpeessa olevat asiakkaat saavat toimeentulotuen mahdollisimman joustavasti ja kohtuullisessa ajassa. Tarvittaessa toimeentulotukiasioiden käsittelyä sosiaalitoimistossa voidaan parantaa työnjakoa kehittämällä, esimerkiksi lisäämällä toimistohenkilöstön osuutta asioiden hoitamisessa. Tällöin tulee kuitenkin huolehtia henkilöstön riittävästä koulutuksesta ja asiakkaan oikeusturvan toteutumisesta.

9.2 Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä viivytyksettä

Toimeentulotukiasioiden käsittelyssä alkoi esiintyä viiveitä, kun toimeentulotukiasiakkaiden määrä kasvoi 1990-luvulla voimakkaasti. Siirtyminen kirjallisten toimeentulotukihakemusten käyttöön ja etuuskäsittelijäjärjestelmän käyttöönotto on useissa kunnissa nopeuttanut hakemusten käsittelyä, mutta ei ole poistanut ongelmaa kokonaan. Toimeentulotukiasioiden käsittelyajat ja -tavat vaihtelevat riippuen kunnan toimintatavoista ja tapauksen erityispiirteistä.

Toimeentulotukilain 14 §:n 4 momentin mukaan toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. Myös hallintolaissa on käsittelyn viivytyksettömyyttä koskeva säännös (hallintolain 23 §). Sen mukaan asia on käsiteltävä ilman aiheutonta viivytystä. Viranomaisen on lisäksi annettava asianosaiselle hänen sitä pyytäessään arvio päätöksen antamisajankohdasta ja vastattava asian etenemistä koskeviin tiedusteluihin.

Toimeentulokiasioiden käsittelyvaiheisiin kuuluvat hakemuksen vastaanotto, asian selvittely, mahdollisten lisäselvitysten hankkiminen joko asiakkaalta tai viranomaisaloitteisesti, sekä päätöksenteko. Kaikissa näissä käsittelyvaiheissa tulee pyrkiä viivytyksettömään menettelyyn. Hakemus, jonka toimeentulotuen hakija on esittänyt, on otettava käsiteltäväksi viipymättä, ja kun asian ratkaisun kannalta välttämättömät tiedot on saatu, päätös asiassa on annettava mahdollisimman pian. Jos toimeentulotuen tarpeen selvittämiseksi joudutaan pyytämään lisäselvityksiä, asia on ratkaistava viipymättä sen jälkeen, kun tarvittavat tiedot on saatu. Huomiota on kiinnitettävä myös myönnetyn tuen nopeaan maksatukseen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon vuosien 2000 – 2003 tavoite- ja toimintaohjelman (TATO) eräänä tavoitteena oli palvelujen saatavuuden varmistaminen (tavoite nro 7). Ohjelman toimenpidesuosituksen (32) mukaan kunnan tulee huolehtia toimeentulokijärjestelmän hyvästä ja säännösten mukaisesta toiminnasta sekä varmistaa, että asiakkaan hakiessa toimeentulotukea asia otetaan käsiteltäväksi viimeistään viikon sisällä tuen tarpeen ilmoittamisesta.

Toimeentulotukilain 14 §:n 4 kohtaa koskevan hallituksen esityksen (HE 134/2000) perustelujen mukaan viikkoa on pidettävä ohjeellisena tavoitteena siitä, kuinka nopeasti tuen hakijan tulisi saada asiansa käsiteltäväksi. Hyväksyessään säädösmuutokset eduskunta antoi samalla lausuman, jonka mukaan se edellytti, että sosiaali- ja terveysministeriö seuraa sitä, että toimeentulokiasioiden käsittelyajassa päästään TATO-ohjelmassa edellytettyyn tavoitteeseen (EV 112/2000 vp).

Eduskunnan oikeusasiamies on antanut kunnille useita huomautuksia liian pitkistä toimeentulokiasioiden käsittelyajoista. Oikeusasiamies on tähdentänyt, että perustuslain mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä. Varsinkin toimeentulokihakemukset on tärkeää käsitellä viivytyksettä, sillä toimeentulotuki on keskeinen keino turvata välttämätön toimeentulo ja huolenpito, joista on säädetty perustuslaissa. Oikeusasiamies on muistuttanut, että toimeentulokiasioiden viivytyksetöntä käsittelyä on erityisesti painotettu toimeentulotukilaissa. Oikeusasiamies on todennut, että vaikka lakiin ei ole kirjattu mitään aikarajaa sille, mitä viivytyksetön käsittely tarkoittaa, lain valmisteluasiakirjoissa korkeintaan viikkoa on pidetty sellaisena ohjeellisena aikana, jonka kuluessa toimeentulotukiasia tulisi ottaa käsiteltäväksi.

Oikeusasiamies on ilmoittanut kantanaan, että tapauksissa, joissa päätöksenteko ei vaadi lisäselvityksiä, hakemus tulisi ottaa käsiteltäväksi ja myös ratkaista viikon kuluessa. Sellaisissa tapauksissa, joissa päätöksenteko vaatii lisäselvityksiä, selvitykset tulisi pyytää tai hankkia viimeistään viikon kuluessa ja päätös olisi tehtävä heti tarpeellisten selvitysten tultua (EOA:n ratkaisut 716/4/03, 1147/ 4/03, 1818/4/03, 138/4/04, 2173/4/04, 2199/ 4/04 ja 3498/ 2/04).

Toimeentulokijärjestelmän tavoitteena on, että kukaan ei jää vaille kiireellisesti tarvitsemaansa apua. Kiireellisessä tilanteessa toimeentulokihakemus on käsiteltävä heti, eli käytännössä jo samana päivänä tai seuraavana arkipäivänä. Muussa kuin kiireellisessä tilanteessa tulee pyrkiä antamaan asiakkaalle päätös viikon kuluessa hakemuksen tekemisestä. Sosiaalitoimistossa on syytä tarvittaessa järjestää päivystysluonteisia vastaanottoaikoja avun tarpeessa olevia asiakkaita varten ja muutoinkin huolehtia siitä, että tuen hakija saa tarvitsemansa avun riittävän ajoissa. Ajanvarausta tehtäessä tulee ohjata asia-

kasta jättämään kirjallinen hakemus, mikäli vastaanottoaikaa ei voida järjestää kohtuullisessa ajassa.

Ongelmallisia ovat olleet esimerkiksi kesälomien aikaiset toimistojen sulkemiset tai muut niihin verrattavat tilanteet, joissa sosiaalitoimisto on pidempiaikaisesti suljettuna. Tällaisissa tilanteissa tulee järjestää mahdollisuus virka-aikana saada yhteys viranhaltijaan toimeentulotukiasioissa ja saada hakemuksensa käsiteltäväksi. Näissäkin tilanteissa toimeentulotukihakemukset tulee käsitellä viivytyksettä ja kiireellisissä tilanteissa heti.

9.3 Toimeentulotuen hakeminen

Toimeentulotuki myönnetään hakemuksesta. Perheen puolesta hakemuksen voi tehdä kuka hyvänsä perheen täysivaltaisista jäsenistä, mikä käytännössä tarkoittaa jompaa-kumpaa vanhemmista tai (avo)puolisoista. Vajaavaltaisen oikeus hakea toimeentulotukea määräytyy tosiasiallisen tilanteen mukaan. Yleensä vajaavaltaisen puolesta puhevaltaa käyttää huoltaja tai edunvalvoja. Toimeentulotuen luonteesta johtuu, että tuen hakemisen suhteen ei aina ole tarkoituksenmukaista noudattaa tarkkoja kriteerejä, koska tarkoitus on taata henkilön viimesijainen toimeentulo. Olennaisinta on, että toimeentulotuen tarpeessa olevat saavat tukea. Alaikäisen saama toimeentulotuki voi tulla perittäväksi takaisin häneen nähden elatusvelvolliselta henkilöltä.

Sosiaalihuoltolain 40 §:ssä säädetään kuntien velvollisuudesta järjestää sosiaalihuolto suomen ja ruotsin kielellä. Yksikielisissä kunnissa järjestetään sosiaalihuolto kunnan tai kuntayhtymän kielellä. Asiakkaan oikeudesta käyttää suomen tai ruotsin kieltä, tulla kuulluksi ja saada toimituskirjansa suomen tai ruotsin kielellä sekä hänen oikeudestaan tulkkaukseen näitä kieliä viranomaisissa käytettäessä säädetään kielilain (423/2003) 10, 18 ja 20 §:ssä. Kaksikielisen kunnan ja kaksikielisiä tai sekä suomen- ja ruotsinkielisiä kuntia käsittävän kuntayhtymän sosiaalihuolto järjestetään molemmilla kielillä siten, että asiakas saa palvelua valitsemallaan kielellä, suomeksi tai ruotsiksi.

Hallintomenettelyssä saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Hakijan on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi (hallintolain 12 §:n 1 momentti).

Asia pannaan vireille kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti (hallintolain 19 §). Suullinen vireillepano on perusteltua toimeentulotukiasioissa, jos siten voidaan edistää käsittelyn joustavuutta ja nopeutta. Suullinen hakemus tehdään yleensä henkilökohtaisesti viranomaisen luona. Toimeentulotuen tarpeen selvittäminen ei välttämättä aina edellytä henkilökohtaista asiointia. Suullinen hakemus voidaan siten poikkeuksellisesti esittää myös puhelimitse. Tämä voi olla perusteltua esimerkiksi hakemusta uudistettaessa. Tällöinkin asiakkaan on kuitenkin tarvittaessa toimitettava tuen tarpeen selvittämiseksi välttämättömät tositteet. Kirjallinen hakemus voidaan toimittaa viranomaiselle myös postitse.

Asiaa vireille pantaessa on käytävä ilmi, mitä asia koskee. Asiakasta tulisi ohjata selvittämään hakemuksessaan, mihin muihin kuin perusosaan kuuluviin menoihin toimeentulotukea mahdollisesti haetaan.

Viranomaisen tulee huolehtia siitä, että suullinen hakemus merkitään asiakirjaan (hallintolain 42 §). Suullisen hakemuksen kirjaaminen on tärkeää, jotta ei syntyisi epäselvyyttä siitä, onko asiakkaan ollut tarkoitus hakea toimeentulotukea vai vain tiedustella sen myöntämisen edellytyksiä.

Asiakkaan oikeusturvan kannalta kirjallisen hakemuksen tekeminen on suositeltavaa, jotta ei synny epäselvyyttä hakemuksen sisällöstä. Toimeentulotuen hakemisen ja päätöksenteon nopeuttamiseksi olisi tarkoituksenmukaista, että hakemus tehdään lomakkeella, josta ilmenevät tuen suuruuteen vaikuttavat seikat.

Mikäli asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, sen on pyrittävä selvittämään, mille viranomaiselle asia kuuluu ja selvissä tapauksissa huolehdittava asian siirtämisestä toimivaltaiselle viranomaiselle (hallintolain 21 §:n 1 momentti).

9.4 Hakemuksen täydentäminen

Asiakkaan toimittama hakemus ei aina ole valmis käsiteltäväksi sellaisenaan. Hallintolain 22 §:n mukaan viranomaiselle toimitetun asiakirjan ollessa puutteellinen, viranomaisen on kehotettava lähettäjää määräajassa täydentämään asiakirjaa, jollei se ole tarpeetonta asian ratkaisemiseksi. Asiakirjan lähettäjälle on ilmoitettava, miten asiakirjaa on täydennettävä. Ministeriö suosittelee, että hakemuksen ollessa puutteellinen, asiakkaalle on mahdollisimman pian hakemuksen saapumisesta annettava tai lähetettävä yksilöity kirjallinen kehotus puutteellisen hakemuksen täydentämiseksi. Kehotuksen tulisi olla kirjallinen sen vuoksi, ettei synny epäselvyyttä siitä, mitä täydennyksiä tarvitaan. Asiakkaalta vaadittavan selvityksen tulee olla asian ratkaisemisen kannalta välttämätöntä. Päätös toimeentulotuen myöntämisestä on tehtävä viivytyksettä, kuitenkin viimeistään viikon kuluessa siitä, kun täydennetty hakemus tarvittavine liitteineen on saapunut.

Hallintolain 22 §:n mukaan asianosainen voi myös omasta aloitteestaan täydentää hakemustaan tai muuta asian käsittelyä varten toimittamaansa asiakirjaa sekä toimittaa käsittelyn kuluessa viranomaiselle asian ratkaisemisen kannalta tarpeellisia asiakirjoja.

Mikäli asiakas ei ole määräajassa täydentänyt hakemustaan eikä ole samassa ajassa myöskään esittänyt hyväksyttävää selvitystä täydennyksen viivästymiselle, päätös tehdään käytettävissä olevien tietojen perusteella. Hakemus voidaan hylätä, jos siihen ei sisälly asian käsittelemiseksi tarpeellisia tietoja, kuten tietoja asiakkaan tuloista. Päätöstä ei kuitenkaan saa jättää tekemättä, vaikka tuen hakija ei ole toimittanut vaadittuja selvityksiä. Päätöksen tekemisellä turvataan hakijan mahdollisuus saattaa kunnan toimeentulotukiasioita käsittelevän toimielimen ja edelleen hallinto-oikeuden ja viime kädessä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi se, olivatko vaaditut selvitykset tarpeellisia asian käsittelemiseksi.

On tavanomaista, että asiakkaalta pyydetty selvitys koskee jotakin poikkeuksellista menoa, ja muilta osin hakemuksessa ei ole epäselvyyttä. Näissä tilanteissa se osa hakemuksesta, johon asiakkaalla olisi esitetyn selvityksen perusteella oikeus, tulisi ratkaista ensin ja lisäselvitystä vaativa osa hakemuksesta tulisi ratkaista selvityksen saapumisen jälkeen.

9.5 Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Asiakkaan olosuhteet tulee huolellisesti selvittää ennen toimeentulotukipäätöksen tekemistä. Se lisää asiakkaan luottamusta päätösten oikeellisuuteen ja voi siten vähentää tarvetta muutoksenhakuun. Hallintolain 31 §:n mukaan päävastuu asian selvittämisestä on viranomaisella. Asiakkaan on tarvittaessa esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista ja muutoinkin myötävaikutettava vireille panemansa asian selvittämiseen. Selvitystehtävien jakautumisen on katsottu riippuvan käytännössä lähinnä siitä, minkä edun toteuttamista selvitys eniten edistää. Hallintolaissa tarkoitettu asianosaisen myötävaikutusvelvollisuus koskee ensisijaisesti asiaa, jossa asianosainen on tehnyt vaatimuksen jonkin oikeuden tai edun myöntämisestä itselleen. Selvitysvastuun jakautumista on toimeentulotukilaisissa pyritty selkeyttämään asettamalla toimeentulotuen hakijalle, hänen perheenjäsenelleen ja elatusvelvolliselleen sekä tarvittaessa heidän huoltajalleen ja edunvalvojalleen tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus asian ratkaisemisen kannalta välttämättömistä tiedoista.

Viranomaisen on osoitettava asiakkaalle, mitä selvityksiä hakemuksen ja siihen liitettyjen asiakirjojen lisäksi vielä tarvitaan ja asetettava asian laatuun nähden riittävä määräaika selvitysten antamiselle. Asiakasta on kuultava viranomaisen muualta saamien selvitysten johdosta, ellei kuuleminen ole esimerkiksi ilmeisen tarpeetonta. Asian käsittelyn joustavoittamiseksi viranomaisen voi asiakkaan luvalla hankkia asiakkaan puolesta tarvittavia selvityksiä, mikäli asiakas itse ei siihen kykene.

Asiakkaan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuudesta säädetään toimeentulotukilain 17 §:ssä seuraavasti:

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja edunvalvojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan vastaavasti, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 11—13 §:ssä säädetään. (49/2005)

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

Pykälän 1 momentissa tarkoitettuja tietoja voivat olla muun muassa kuitit ja tositteet suoritetuista/suoritettavista maksuista, tulo- ja pankkitilitositteet, vuokrasopimus tai vastaavat tukea myönnettäessä tarvittavat asiakirjat. Tarkempia tietoja sosiaalihuollon asiakaslain soveltamisesta on oppaassa Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet (STM:n oppaia 2001:11).

Pykälän 3 momentti koskee toimeentulotukilain 3 §:n perheen määritelmään liittyviä selvityksiä yhdessä asuvien henkilöiden talouden erillisyydestä. Jos eri sukupuolta olevien henkilöiden oletetaan olevan avoliitossa, heille tulee antaa tarvittaessa mahdollisuus esittää selvitystä, onko kyseessä yhteistalous vai kaksi erillistä taloutta, millä on vaikutusta laskelman laatimiseen ja tuen määrään.

Käytännössä viranomaisen tulee jotenkin osoittaa yhteistaloudessa asuminen, mikäli se kiistetään. Ongelmallista on se, että esimerkiksi väestörekisterin tiedot voivat olla ristiriidassa muualta saatujen asumistietojen kanssa. Tarvittaessa asiaa voidaan pyrkiä selvittämään esimerkiksi kotikäynnein.

9.6 Sosiaalialan asiantuntemusta vaativat tehtävät

Kunnissa sosiaalihuollosta vastaavat toimielimet ovat yleensä delegoineet päätöksenteon toimeentulotukiasioissa alaisilleen viranhaltijoille, esimerkiksi sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille. Osa kunnista on siirtänyt päätöksenteko-oikeutta etuuskäsittelijöille kunnan määrittelemien rajojen puitteissa. Toimeentulotukihakemuksen käsittely voi muodostua kaksiportaiseksi johtuen siitä, että etuuskäsittelijälle ei ole delegoitu oikeutta tehdä tukipäätöstä erityistä harkintaa vaativissa tilanteissa. Tällöin erityistä harkintaa vaativat asiat käsittelee sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja.

Asiakkaalla tulisi olla mahdollisuus niin halutessaan saada tarvitsemiaan neuvoja ja ohjausta sekä päästä kartoittamaan toimeentuloon liittyviä ongelmiaan yhdessä sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan kanssa. Asiakas saattaa myös tarvita neuvoja ensisijaisen etuksiensa vireillepanossa.

Ministeriö suosittelee, että kunnat pyrkisivät järjestämään asiakkaalle mahdollisuuden päästä sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan vastaanotolle toimeentulotukiasiansa viikon sisällä siitä kun asiakas on sitä pyytänyt. Jos asiakkaan asia on tarkoituksenmukaisempaa hoitaa muulla tavoin, esimerkiksi puhelimitse, voidaan niin tehdä. Tapaaminen asiakkaan kanssa voidaan myös järjestää asiakkaan kotona harkinnan mukaan.

9.7 Suunnitelman tekeminen

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 7 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelmaa ei ole tarpeen tehdä esimerkiksi, jos kyseessä on kertaluonteinen tai hyvin lyhytaikainen toimeentulotuen tarve eikä asiakkaalla saatujen tietojen mukaan ole sosiaalityön tai sosiaalipalvelujen tarvetta. Suunnitelmaa ei myöskään tarvitse tehdä, jos asiakkaalle on jo muussa yhteydessä tehty suunnitelma.

Velvollisuus tehdä suunnitelma koskee myös toimeentulotuen asiakkaita. Erityisen tärkeää suunnitelman tekeminen on pitkäaikaisesti toimeentulotuen asiakkaana olevien henkilöiden, uusien toimeentulotukiasiakkaiden, nuorten sekä sellaisten asiakkaiden kohdalla, joilla on vaikeita elämänhallinnan ongelmia. Uusien toimeentulotukiasiakkaiden kohdalla suunnitelman tekeminen heti asiakkuuden alkuvaiheessa voi lyhentää toimeentulotukiasiakkuutta huomattavasti. Nuorten toimeentulotukiasiakkaiden elämänhallintaa voidaan parantaa suunnitelmalla.

Suunnitelmassa voidaan yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa sopia siitä, mihin toiminnan aikana pyritään ja kuinka tavoitteen saavuttamiseksi edetään. Suunnitelma tur-

vaa sitä, että asiakkaan toivomukset ja mielipide häntä itseään koskevassa asiassa tulevat otetuksi huomioon. Tehdystä suunnitelmasta tulisi antaa kopio asiakkaalle itselleen. Suunnitelma on tarkistettava määräajoin ja sitä on muutettava joustavasti asiakkaan tarpeiden tai olosuhteiden muuttuessa.

Hyvin tehty suunnitelma on dokumentti siitä, että asiakkaan asiaa ja tilannetta on selvitetty ja arvioitu yhdessä hänen kanssaan sekä sovittu tarvittavista toimenpiteistä ja niiden tavoitteista. Asiakkaalle ei synny laaditun suunnitelman perusteella subjektiivista oikeutta vaatia suunnitelmaan sisältyviä palveluja ja tukitoimia. Tavoitteena kuitenkin on, että suunnitelma ohjaa asiakasta ja hänen kanssaan tehtävää työtä.

Toimeentulotukilaissa on lisäksi erityissäännös suunnitelman tekemisestä tietyissä erityistilanteissa. Perusosan alentamisen yhteydessä toimeentulotukilain 10 §:n nojalla asiakkaalle on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan kanssa ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa, suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi (Ks. luku 6.4.8).

9.8 Kaikkiin hakemuksiin on annettava kirjallinen päätös

Kun toimeentulotukihakemus on pantu vireille, viranomaisella on velvollisuus käsitellä ja ratkaista asia. Hakijalla on oikeus saada hakemuksensa käsiteltäväksi, vaikka näyttäisi todennäköiseltä, että hakemukseen tulee kielteinen päätös. Päätös tehdään kirjallisesti silloinkin, kun hakemus on esitetty suullisesti viranomaisen suostumuksella. (Ks. asiakaslain 6 §, hallintolain 43 §:n 1 momentti).

Päätöksestä on käytävä selvästi ilmi päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia muuten on ratkaistu (hallintolain 44 §). Päätöksessä tulee ottaa kantaa kaikkiin hakemuksessa esitettyihin vaatimuksiin.

Päätös on perusteltava ilmoittamalla sen perusteena olevat pääasialliset tosiseikat ja selvitykset sekä sovelletut säännökset (hallintolain 45 §:n 1 momentti). Perusteleva on tarpeen vain siltä osin kuin päätöksellä on osittain tai kokonaan hylätty jokin hakijan esittämistä vaatimuksista.

Viranhaltijapäätökseen on liitettävä ohjeet sen saattamiseksi lautakunnan käsiteltäväksi (sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentti). Päätökseen liitettävistä ohjeista oikaisukeinon käyttämiseksi ja muutoksenhakuosoituksen sisällöstä säädetään hallintolaissa (46 ja 47 §). Viranhaltijan päätökseen liitettävän muutoksenhakuosoituksen tulee olla selkeä ja siitä tulee tarkasti ilmetä päätöksen tiedoksiantotapa sekä miten muutoksenhaku aika lasketaan.

9.9 Päätös on annettava tiedoksi

Hallintolain 9 luvussa säädetään tiedoksiannosta ja 10 luvussa tiedoksiannossa noudatettavasta menettelystä.

Päätös on annettava asianosaiselle tiedoksi. Perhettä koskeva toimeentulotukipäätös tulisi antaa tiedoksi ensisijaisesti sille, joka on tukea hakenut. Päätöksen tiedoksi antaminen muullekin perheenjäsenelle on tarpeen esimerkiksi silloin, kun hänelle maksettava etuus on päätetty periaateen takaisin toimeentulotukilain 23 §:n nojalla. Muutoksenhaku-aika ei ala kulu, ellei päätöstä ole annettu tiedoksi.

Viranhaltijapäätösten tiedoksiannosta on erityissäännös sosiaalihuoltolain 45 §:n 3 momentissa. Sen mukaan päätös voidaan antaa tiedoksi virkakirjeessä postitse. Tiedoksisääntöä katsotaan tapahtuneen seitsemäntenä päivänä siitä, kun päätös asianomaisen ilmoittamalla osoitteella varustettuna on annettu postin kuljetettavaksi.

Päätös voidaan hallintolain 60 §:n 2 momentin mukaan antaa tiedoksi myös siten, että asiakirja luovutetaan asiakkaalle henkilökohtaisesti. Asiakkaalle on tällöin annettava joko erillinen tai päätökseen merkitty tiedoksiantotodistus, josta ilmenee tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksiannon ajankohta.

9.10 Toimeentulotuen asiakasta koskevien tietojen luovuttaminen, saanti ja salassapito

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999, julkisuuslaki) on julkisuus- ja salassapitosäännösten osalta yleislaki. Sitä täydentävät erityislait, kuten laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).

Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut oppaan sosiaalihuollon asiakaslain soveltamisesta ”Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet” (STM, Oppaita 2001:11). Oppaassa käsitellään muun muassa seuraavia toimeentulotuen myöntämisen kannalta tärkeitä asioita:

- tietojen antaminen asiakkaalle ja hänen edustajalleen
- asiakirjasalaisuus
- suostumus tietojen antamiseen
- salassapito ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen
- vaitiolovelvollisuus ja tietojen hyväksikäyttökielto
- velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassa pidettäviä tietoja
- sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua.

10 MUUTOKSENHAKU

Toimeentulotukilain 24 §:n mukaan muutoksenhausta toimeentulotukiasioissa säädetään sosiaalihuoltolain 7 luvussa. Sosiaalihuoltolain säännöksiä täydentävät hallintolain ja hallintolainkäyttölain (586/1996) yleiset säännökset.

Viranhaltijapäätökseen tyytymättömällä on oikeus saada päätös kunnan monijäsenisen toimielimen käsiteltäväksi, jos hän 14 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saatuaan sitä vaatii (sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentti). Oikaisuvaatimus voidaan tehdä kirjallisesti tai viranomaisen suostumuksella suullisesti, jolloin viranomaisen tulee merkitä se asia- kirjaan (sosiaalihuoltoasetuksen 16 §:n 1 momentti, hallintolain 19 ja 42 §).

Toimielimen on käsiteltävä asia kiireellisenä (sosiaalihuoltoasetuksen 16 §:n 2 momentti). Toimielimen tulee asiaa käsitellessään noudattaa edellä mainittuja hallintolain säännöksiä asian selvittämisestä, päätöksestä ja päätöksen perustelemisesta. Toimielimen päätös annetaan pääsääntöisesti tiedoksi postitse saantitodistusmenettelyä käyttäen. Päätökseen on liitettävä valitusosoitus. Valitusosoituksen tulee olla selkeä ja siinä tulee mainita valitusviranomainen, viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava sekä valitusaika ja miten se lasketaan. Lisäksi valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta (hallintolain 47 §, hallintolainkäyttölain 14 §, 23 §, 24 §, 25 § ja 26 §).

Oikaisuvaatimuksen käsitteleminen sosiaalilautakunnassa oli hallintomenettelyä. Vs. sosiaalijohtaja ei ollut hallintomenettelylain 10 §:n 1 momentin 6 kohdassa tarkoitettulla tavalla esteellinen toimimaan sosiaalilautakunnan sihteerinä sillä perusteella, että hän oli ratkaissut lautakunnan alaisena viranhaltijana asian. Hallinto-oikeuden ei olisi tullut kumota sosiaalilautakunnan päätöstä. (KHO 1.3.2001, taltio 344.)

Toimielimen päätökseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saamisesta. Valitus voidaan antaa sanottuna aikana myös toimielimelle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimittaa se hallinto-oikeudelle (sosiaalihuoltolain 46 §:n 1 momentti).

Hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai määrää voi hakea muutosta valittamalla korkeimmasta hallinto-oikeudesta, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan (sosiaalihuoltolain 49 §:n 2 momentti). Toimeentulotuen takaisinperimistä koskevasta hallinto-oikeuden päätöksestä voi valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen ilman valituslupamenettelyä.

Hallintolainkäyttölaissa säädetään mahdollisuudesta hakea hallintoasiassa tehtyyn lainvoiman saaneeseen päätökseen muutosta ylimääräisillä muutoksenhakukeinoilla, joita ovat kantelu, menetetyt määräajan palauttaminen ja purku.

Kunnan viranomaisen tekemät toimeentulotukipäätökset tulee panna välittömästi täytäntöön mahdollisesta muutoksenhausta huolimatta (sosiaalihuoltolain 47 §:n 1 momentti). Eduskunnan oikeusasiamies on tähdentänyt ratkaisukäytännössään, että myös toimeentulotuen myöntämiseen velvoittavat hallinto-oikeuden päätökset tulee panna kiireellisesti täytäntöön.

11 TOIMEENTULOTUESTA TIEDOTTAMINEN

Sosiaalihuoltoon kuuluvana velvollisuutena kunnan on huolehdittava sosiaalihuoltoa ja muuta sosiaaliturvaa koskevan tiedotustoiminnan järjestämisestä (sosiaalihuoltolain 13 §). Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta korostaa valiokuntamietinnössään, että toimeentulotuen saamisen edellytyksistä ja tuen sisällöstä tulee tiedottaa siten, että tuen tarpeessa olevat osaavat käyttää oikeuttaan tuen saamiseen. Toimeentulotuesta kertovaa aineistoa tulisi valiokunnan mielestä olla kunnassa riittävästi saatavilla sosiaalitoimistoissa ja muissa yleisissä asiointipaikoissa. Tarvittaessa kunnat voivat laatia yhteistyössä muiden kuntien kanssa toimeentulotukea koskevia esitteitä.

12 KUNTIEN OHJEET TOIMEENTULOTUESTA

Kunnilla on edelleenkin mahdollisuus antaa omia soveltamisohjeita toimeentulotuesta. Näiden ohjeiden osalta tulee kuitenkin ottaa huomioon, että ne eivät saa rajoittaa viranhaltijoitten harkintaa päätettäessä perheen tai yksilön oikeudesta toimeentulotukeen tai muutoinkaan olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Ohjeiden tarkoituksena on siten lähinnä korostaa yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista kunnassa. Ohjeilla ei voida sivuuttaa lain säännöksiä.

13 LISÄTIEDOT

Lisätietoja antavat tarvittaessa lääninhallitusten sosiaali- ja terveysasioista vastaavat yksiköt sekä sosiaali- ja terveysministeriön perhe- ja sosiaaliosasto, puhelin (09) 160 01.

Opas on saatavissa myös internetissä osoitteessa www.stm.fi → sosiaalihuolto → toimeentulotuki.

Laki toimeentulotuesta

30.12.1997/1412 (HE 217/1997)

L 22.9.2000/815 – HE 137/1997; L 3.11.2000/923 – HE 134/2000; L 2.3.2001/191 – HE 184/2000; L 14.6.2001/535 – HE 59/2001; L 21.12.2001/1410 – HE 155/2001; L 30.12.2002/1294 – HE 115/2002; L 28.1.2005/49 – HE 167/2004.; L 29.12.2005/1218 – HE 164/2005; L 19.1.2006/64 – HE 155/2005; L 3.11.2006/951 – HE 165/2006; L 3.11.2006/952 – HE 165/2006.

Vireillä olevat uudistukset: HE 90/2006.

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Toimeentulotuen tarkoitus

Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jonka tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuen avulla turvataan henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön ja perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta. (3.11.2000/923)

Matkakorvauksen tarkoituksena on tukea henkilön osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan. (2.3.2001/191)

2 §

Oikeus toimeentulotukeen

Jokaisella on oikeus saada toimeentulotukea, jos hän on tuen tarpeessa eikä voi saada toimeentuloa ansiotyöllään, yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henki-

lön huolenpidolla tai muulla tavalla.

Jokaisella on velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä, siinä laajuudessa kuin avioliittolaissa (234/1929), lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975) ja muussa laissa säädetään, puolisonsa sekä alaikäisten lastensa ja otto-lastensa elatuksesta.

2 a § (30.12.2002/1294)

Velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi

Toimeentulotukea hakeva 17–64-vuotias henkilö on velvollinen ilmoittautumaan työttömänä työnhakijana työvoimatoimistoon, ellei hän:

- 1) ole työssä palkansaajana tai yrittäjänä;
- 2) opiskele päätoimisesti;
- 3) ole työttömyysturvalain (1290/2002) 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tai 4 §:n 1–5 kohdassa tarkoitettu henkilö;
- 4) ole laitoshoidon tai lääkärin toteaman sairauden vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä; tai
- 5) ole muun edellä mainittuihin verrattavan hyväksyttävän syyn vuoksi esteellinen vastaanottamaan työtä.

Jos toimeentulotuen hakija ei ilmoittaudu työvoimatoimistoon työnhakijaksi, toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa hänen osaltaan siten kuin tämän lain 10 §:ssä säädetään.

3 §

Perhe

Tässä laissa tarkoitetaan perheellä yhteistaloudessa asuvia vanhempia, vanhemman alaikäistä lasta ja ottolasta, aviopuolisoita sekä miestä ja naista, jotka elävät avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Toimeentulotukea myönnettäessä kaikkia perheenjäseniä pidetään toimeentulotuen saajina tuen maksamispäivästä lukien. Toimeentulotuen katsotaan jakautuvan sen saajien kesken kullekin yhtä suurena osuutena, jollievät olosuhteet muuta osoita.

4 §

Toimeenpano

Tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaa kunnassa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettu kunnan määräämä monijäseninen toimielin (*toimielin*).

5 §

Valtionosuus

Tämän lain nojalla kunnan järjestämään toimintaan sovelletaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia (733/1992), jollei lailla toisin säädetä.

5 a § (29.12.2005/1218)

Valtionosuus perustoimeentulotuen kustannuksista

Kunnalle suoritetaan valtionosuutta 7 §:ssä tarkoitetun perustoimeentulotuen rahoittamiseen. Valtionosuuden määrä on 50 prosenttia kunnan perustoimeentulotuen kustannuksista. Kuntaan rinnastetaan Kainuun hallintokokteilusta annetussa laissa (343/2003) tarkoitettu maakunta.

Valtionosuutta koskevissa asioissa valtion-apuviranomaisena toimii lääninhallitus.

5 b § (29.12.2005/1218)

Valtionosuuden ennakkojen vahvistaminen, maksaminen ja tarkistaminen

Lääninhallituksen on vahvistettava kunnille kunakin varainhoitovuotena suoritettavien ennakkojen määrä hakemuksetta viimeistään tammikuun 10 päivänä.

Ennakon suuruus määräytyy kaksi vuotta ennen varainhoitovuotta alkaneena vuonna toteutuneiden perustoimeentulotuen kustannusten perusteella. Kuukausittainen ennako on 50 prosenttia mainittujen kustannusten kahdestoistaosasta.

Ennakot maksetaan kunnalle kuukausittain yhtä suurina erinä viimeistään kunkin kuukauden 11 päivänä. Ennakot maksetaan täysinä euroina.

Ennakkojen tarkistamista varten kunnan on vuosittain viimeistään elokuun 31 päivänä annettava lääninhallitukselle tiedot varainhoitovuoden kesäkuun loppuun mennessä aiheutuneista perustoimeentulotuen kustannuksista sekä arvio heinä—joulukuussa aiheutuvista perustoimeentulotuen kustannuksista. Lääninhallitus tarkistaa kunnan antaman selvityksen perusteella loppuvuoden ennakoja, jos arvio varainhoitovuoden perustoimeentulotuen kustannuksista poikkeaa vähintään 10 prosenttia 2 momentin mukaisten ennakkojen laskennassa käytetyistä kustannuksista. Ennakkoja tarkistetaan lokakuun alusta lukien siten, että ennakoiden vuotuinen yhteismäärä vastaa 50:tä prosenttia varainhoitovuoden arvioituista perustoimeentulotuen kustannuksista.

5 c § (29.12.2005/1218)

Valtionosuuden vahvistaminen

Perustoimeentulotuen kustannuksiin suoritettavan lopullisen valtionosuuden määrittämiseksi kunnan on toimitettava lääninhallitukselle selvitys perustoimeentulotuen toteutuneista kustannuksista viimeistään varainhoitovuotta seuraavan vuoden huhtikuun 30 päivänä (*valtionosuusselvitys*). Kustannukset ilmoitetaan sen suuruisina kuin ne ovat perustoimeentulotukeen kohdistuvilla, varainhoitovuonna toimeentulotuen takaisinperin-

nässä kertyneillä erillä vähennettynä.

Lääninhallituksen on tehtävä kunnan antaman valtionosuusselvityksen perusteella päätös perustoimeentulotuen kustannuksiin suoritettavasta lopullisesta valtionosuudesta viimeistään kolmen kuukauden kuluttua selvityksen saapumisesta.

Valtionosuusselvitystä annettaessa perustoimeentulotuen kustannuksiin ei sisällytetä maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain (493/1999) nojalla valtion kokonaan korvattavaa toimeentulotukea.

5 d § (29.12.2005/1218)

Loppuerän suorittaminen ja valtionosuuden takaisinperintä

Kunnalle suoritettava valtionosuuden loppuerä maksetaan viimeistään kuukauden kuluttua lopullisen valtionosuuden vahvistamisesta. Loppuerän maksun viivästyessä sille on maksettava vuotuista viivästyskorkoa korkolain (633/1982) 4 §:n 1 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan.

Kunnan liikaa saama valtionosuus peritään takaisin valtiolle vähentämällä se kunnalle myöhemmin maksettavasta ennakosta.

Edellä 2 momentissa säädetystä riippumatta lääninhallitus voi velvoittaa kunnan palauttamaan liikaa saamansa valtionosuuden määrän, jos se on huomattava. Jos palautettava määrä ei makseta viimeistään lääninhallituksen asettamana eräpäivänä, sille on maksettava vuotuista viivästyskorkoa korkolain 4 §:n 1 momentissa tarkoitetun korkokannan mukaan.

Jos lopullinen valtionosuus poikkeaa vähemmän kuin 10 euroa enakkoina maksetun valtionosuuden määrästä, erotusta ei makseta eikä peritä takaisin.

2 luku

Toimeentulotuen rakenne ja suuruus

6 § (29.12.2005/1218)

Toimeentulotuen määräytyminen

Toimeentulotuen määrä on tämän lain mu-

kaan määriteltyjen menojen sekä käytettävissä olevien tulojen ja varojen erotus. Tulot ja varat otetaan huomioon ensin 7 §:ssä tarkoitettua perustoimeentulotukea myönnettäessä.

7 § (29.12.2005/1218)

Perustoimeentulotuki

Perustoimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon perusosalla katettavat menot (*perusosa*) sekä muut perusmenot, sen mukaan kuin jäljempänä erikseen säädetään.

7 a § (29.12.2005/1218)

Perusosa

Perusosalla katettaviin menoihin kuuluvat ravintomenot, vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot sekä henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta, paikallisliikenteen käytöstä, sanomalehden tilauksesta, televisioluovasta, puhelimen käytöstä ja harrastus- ja virkistystoiminnasta aiheutuvat menot sekä vastaavat muut henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot.

2 momentti on kumottu L:lla 19.1.2006/64.

7 b § (29.12.2005/1218)

Muut perusmenot

Perusosalla katettavien menojen lisäksi muina perusmenoina otetaan tarpeellisen suuruusina huomioon:

- 1) asumistukilain (408/1975) 6 §:ssä tarkoitetut asumismenot; (19.1.2006/64)
- 2) taloussähköstä aiheutuvat menot;
- 3) kotivakuutusmaksu; sekä
- 4) vähäistä suuremmat terveydenhuoltomenot.

7 c § (29.12.2005/1218)

Täydentävä toimeentulotuki

Täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon tarpeellisen suuruusina erityismenot, joita ovat:

- 1) lasten päivähoitomenot;

2) muut kuin 7 b §:ssä tarkoitetut asumisesta aiheutuvat menot; sekä (19.1.2006/64)

3) henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.

Henkilön tai perheen erityisenä tarpeena tai olosuhteena voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaista toimeentulotuen saamista, pitkäaikaista tai vaikeaa sairautta sekä lasten harrastustoimintaan liittyviä erityisiä tarpeita.

3 momentti on kumottu L:lla 19.1.2006/64.

8 §

Eräiden menojen vähentäminen

Menoja ei oteta huomioon toimeentulotueen oikeuttavina siltä osin kuin ne korvataan tai niitä vastaava etuus saadaan muulla perusteella.

9 §

Perusosan suuruus

Toimeentulotuen perusosa kuukautta kohti on:

1) yksin asuvalla henkilöllä ja yksinhuoltajalla kansaneläkelaisissa (347/1956) tarkoitettussa ensimmäisessä kuntaryhmässä 361,86 euroa ja toisessa kuntaryhmässä 346,29 euroa; (14.6.2001/535)

2) muulla kuin 1 kohdassa tarkoitetulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 85 prosenttia 1 kohdassa tarkoitetusta perusosasta, jollei 3 kohdasta muuta johdu;

3) vanhempansa luona asuvalla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä 73 prosenttia 1 kohdassa tarkoitetusta perusosasta;

4) 10–17-vuotiaalla lapsella 70 prosenttia 1 kohdassa tarkoitetusta perusosasta; sekä

5) alle 10-vuotiaalla lapsella 63 prosenttia 1 kohdassa tarkoitetusta perusosasta.

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu perusosa kuuluu myös vanhemmalle, joka asuu yhdessä 18 vuotta täyttäneen lapsensa kanssa eikä ole avioliitossa tai elä tämän lain 3 §:n 1 momentin mukaisissa avioliitonomaisissa olosuhteissa.

Jos perheeseen kuuluu useampia 1 momentin 4 ja 5 kohdassa tarkoitettuja lapsia, perus-

osa on toisesta lapsesta viisi prosenttiyksikköä ja kolmannelasta ja kustakin seuraavasta lapsesta kymmenen prosenttiyksikköä alempi kuin 1 momentissa säädetään.

4 momentti on kumottu L:lla 29.12.2005/1218.

9 a § (29.12.2005/1218)

Perusosan tarkistaminen

Toimeentulotuen perusosan määriä tarkistetaan siten kuin kansaneläkeindeksistä annettussa laissa (456/2001) säädetään.

Edellä 9 §:ssä säädetty perusosien määrät vastaavat sitä kansaneläkeindeksin pistelukua, jonka mukaan vuoden 2001 tammikuussa maksettavina olleiden kansaneläkkeiden suuruus on laskettu.

10 §

Alennettu perusosa

Perusosan suuruutta voidaan alentaa enintään 20 prosenttia sellaisen henkilön osalta, jonka toimeentulotuen tarve aiheutuu siitä, että:

1) henkilö on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt yksilöidysti ja todistetusti tarjotusta työstä tai sellaisesta työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa tai jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei työtä tai työvoimapolitiittista toimenpidettä ole voitu tarjota;

2) maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999) tarkoitettu maahanmuuttaja on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa yksilöidysti sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin taikka jos hän on laiminlyönnillään aiheuttanut sen, ettei kotoutumissuunnitelmaa ole voitu laatia;

3) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) 3 §:ssä tarkoitettu henkilö on kieltäytynyt osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen; tai

4) kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 3 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö

on ilman työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:ssä tarkoitettua pätevää syytä kieltäytynyt kuntouttavasta työtoiminnasta taikka keskeyttänyt tai omasta syystä joutunut keskeyttämään kuntouttavan työtoiminnan.
(30.12.2002/1294)

Perusosan alentamisen yhteydessä on aina laadittava, mikäli mahdollista yhdessä toimeentulotuen hakijan ja tarvittaessa yhteistyössä työvoimaviranomaisten ja muiden viranomaisten kanssa suunnitelma toiminnasta asiakkaan itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Perusosan suuruutta voidaan alentaa 1 momentissa säädettyä enemmän, kuitenkin yhteensä enintään 40 prosenttia:

1) jos henkilön toistuvasta 1 momentissa tarkoitettua menettelystä on pääteltävissä, ettei hän halua ottaa vastaan työtä tai osallistua julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa (1295/2002), maahanmuuttajien kotoittamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa tai kuntouttavasta työtoiminnasta annetussa laissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin; tai

2) jos henkilö sen jälkeen, kun hänen toimeentulotuen perusosaansa on alennettu 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, kieltäytyy ilman perusteltua syytä työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä tai jos hän toiminnallaan aiheuttaa sen, ettei työvoimapolitiittista toimenpidettä voida tarjota ja hän tämän lisäksi kieltäytyy ilman perusteltua syytä 2 momentissa tarkoitettua suunnitelman mukaisesta toimintakykyä edistävästä toiminnasta.
(30.12.2002/1294)

Edellä 1 ja 3 momentissa tarkoitettu alentaminen voidaan tehdä vain edellyttäen, että alentaminen ei vaaranna ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämättömyyden toimeentuloa eikä alentamista voida pitää muutenkaan kohtuuttomana. Alentaminen voi olla kestoltaan enintään kaksi kuukautta kerrallaan kieltäytymisestä tai laiminlyönnistä lukien.

10 a § (30.12.2002/1294)

Toimintaraha ja matkakorvaus

Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain mukaiseen kuntouttavaan työtoimintaan osal-

listuvalle toimeentulotuen saajalle maksetaan julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua ylläpitokorvauksen suuruinen toimintaraha osallistumispäivää kohti. Toimintaraha maksetaan korotettuna noudattaen, mitä työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen osallistuvalle opiskelijalle maksettavan korotettua ylläpitokorvauksen määrästä ja saamisedellytyksistä säädetään julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 10 luvun 3 §:n 2 momentissa. Toimintarahaa ei kuitenkaan suoriteta niiltä päiviltä, joilta henkilö saa työttömyysturvalain 7 luvun 8 §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta.

Lisäksi kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalle maksetaan osallistumisesta aiheutuviin matkakuluista toimeentulotukena matkakorvausta halvimman matkustustavan mukaisesti.

11 §

Huomioon otettavat tulot

Tuloina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten käytettävissä olevat tulot.

Tuloina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) vähäisiksi katsottavia ansiotuloja ja avustuksia;

2) alle 18-vuotiaan lapsen säännöllisiä tuloja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 ja 7 c §:n nojalla huomioon otettavat menot; (29.12.2005/1218)

3) tuloja siltä osin kuin ne vastaavat työmatkajenoja ja muita työssäkäynnistä aiheutuvia menoja;

4) äitiysavustuslain (477/1993) mukaista äitiysavustusta, kansaneläkelain (347/1956) mukaista eläkkeensaajien hoitotukea, vammaistukilain (124/1988) mukaista vammaistukea eikä lapsen hoitotuesta annetun lain (444/1969) mukaista lapsen hoitotukea;

5) työttömyysturvalaissa tai julkisesta työvoimapalvelusta annetussa laissa tarkoitettua ylläpitokorvausta sekä kuntoutusrahalain (611/1991) 24 a §:ssä tarkoitettua ylläpitokorvausta; eikä

6) edellä 8 §:ssä tarkoitettuja korvauksia ja tuloja.

(28.1.2005/49)

Tuloina ei edellä 2 momentissa säädetyn li-

säksi oteta huomioon vähintään 20:tä prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa kuukaudessa. (28.1.2005/49)

Lain 11 §:n 3 momentti on väliaikaisesti voimassa 1.4.2005—31.12.2008. (951/2006)

12 §

Huomioon otettavat varat

Varoina otetaan huomioon henkilön ja perheenjäsenten toimeentulotukea myönnettäessä käytettävissä olevat varat.

Varoina ei kuitenkaan oteta huomioon:

1) henkilön tai perheen käytössä olevaa vakinaista asuntoa eikä tarpeellista asuinraitimistoa;

2) tarpeellisia työ- ja opiskeluvälineitä;

3) alle 18-vuotiaan lapsen varoja siltä osin kuin ne ylittävät hänen osaltaan 7 ja 7 c §:n nojalla huomioon otettavat menot; eikä (29.12.2005/1218)

4) muita varoja, joiden katsotaan olevan tarpeen jatkuvan toimeentulon turvaamiseksi.

13 § (3.11.2000/923)

Ehkäisevä toimeentulotuki

Kunta myöntää päättämiensä perusteiden mukaan ehkäisevää toimeentulotukea 1 §:n 2 momentissa mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ehkäisevää toimeentulotukea voidaan myöntää muun muassa tuen saajan aktivointia tukeviin toimenpiteisiin, asumisen turvaamiseksi, ylivelkaantumisesta tai taloudellisen tilanteen äkillisestä heikentymisestä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi sekä muihin tuen saajan omatoimista suoriutumista edistäviin tarkoituksiin.

3 luku

Menettely toimeentulotukiasioissa

14 §

Toimeentulotuen hakeminen ja myöntäminen

Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta

sen kunnan toimielin, jonka alueella henkilö tai perhe vakinaisesti oleskelee.

Jos henkilö tai perhe muutoin kuin satunnaisesti oleskelee useammassa kuin yhdessä kunnassa, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jonka alueella oleskelusta henkilön tai perheen menot johtuvat.

Jos tuen tarve on kiireellinen, toimeentulotuen myöntää sen kunnan toimielin, jossa perhe tai henkilö oleskelee hakemusta tehtäessä.

Toimeentulotukiasiat on käsiteltävä kunnassa viivytyksettä. (3.11.2000/923)

15 §

Toimeentulotuen määrätymisaika

Toimeentulotuki määrätään kuukaudelta. Toimeentulotuki voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä tai pidemmältä ajalta.

Toimeentulotuen perusteena olevia 7 ja 7 c §:ssä tarkoitettuja menoja sekä 11 ja 12 §:ssä tarkoitettuja tuloja ja varoja laskettaessa menot, tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jota koskevana toimeentulotuki määrätään. Tulo voidaan kuitenkin jakaa eriin otettavaksi huomioon useampana toimeentulotuen määräämisen ajanjaksona, jos se tulon kertaluonteisuus taikka sen saamisen peruste tai käyttötarkoitus huomioon ottaen on kohtuullista. (29.12.2005/1218)

Sellainen ansiotulo, joka ei ole ollut tiedossa toimeentulotuesta päätettäessä, voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon, jos toimeentulotukea haetaan päätöstä seuraavien kahden ensimmäisen kalenterikuukauden aikana, jollei sitä voida pitää kohtuuttomana. Tukea myönnettäessä on tuen hakijalle ilmoitettava mahdollisuudesta ottaa kyseessä oleva tulo huomioon taannehtivasti. (28.1.2005/49)

Toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen.

16 §

Toimeentulotuen maksaminen

Toimeentulotuki maksetaan tuen hakijalle

käytettäväksi hänen ja hänen perheensä elatukseen.

Toimeentulotuki voidaan erityisestä syystä maksaa tuen hakijan perheenjäsenelle tai tuen saajasta huolehtivalle henkilölle käytettäväksi tuen saajan elatukseen tai muutoin käyttää hänen toimeentulostaan aiheutuvien menojen suorittamiseen.

17 §

Tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuus

Toimeentulotuen hakijan, hänen perheenjäsenensä ja elatusvelvollisensa sekä tarvittaessa heidän huoltajansa ja edunvalvojansa on annettava toimielimelle kaikki tiedossaan olevat toimeentulotukeen vaikuttavat välttämättömät tiedot. Tietojen antamiseen sovelletaan vastaavasti, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 11–13 §:ssä säädetään. (28.1.2005/49)

Toimeentulotuen saajan on välittömästi ilmoitettava toimielimelle 1 momentissa tarkoitetuissa tiedoissa tapahtuneista muutoksista.

Edellä 1 momentissa tarkoitettulle henkilölle on tarvittaessa varattava tilaisuus esittää selvitystä talouden erillisyydestä.

18 §

Toimeentulotuen tarkistaminen

Toimeentulotuki tarkistetaan, jos henkilön tai perheen olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia.

4 luku

Toimeentulotuen takaisinperintä

19 §

Takaisinperintäkielto

Toimeentulotukea ei saa periä takaisin, ellei tässä luvussa toisin säädetä.

20 §

Takaisinperinnän perusteet

Päätätessään toimeentulotuen myöntämisestä toimielin voi samalla määrätä, että toimeentulotuki tai osa siitä peritään takaisin:

1) tuen saajalta, jos hänellä on tuloja tai varoja tai oikeus elatusta turvaavaan etuuteen, mutta tulot, varat tai etuus eivät ole tukea myönnettäessä hänen määrättävinään tai hän ei muusta syystä voi niitä silloin käyttää;

2) tuen saajalta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt velvollisuuden pitää huolta omasta elatuksestaan;

3) tuen saajalta, jos tuen myöntäminen on aiheutunut lakkoon osallistumisesta, kuitenkin vain lakkoon osallistuneelle itselleen myönnetyn tuen osalta; sekä

4) tuen saajan elatusvelvolliselta, jos hän on tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa.

Jos tuen myöntäminen on perustunut tahallaan annettuihin erehdyttäviin tietoihin tai 17 §:ssä säädetyn ilmoitusvelvollisuuden tahalliseen laiminlyöntiin, kunta voi periä tuen takaisin näiden tietojen antajalta tai ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöneeltä siltä osin kuin tuen myöntäminen on perustunut tästä syystä virheellisiin tietoihin.

21 §

Takaisinperinnän edellytykset ja esteet

Toimeentulotuen takaisinperinnän edellytyksenä on, että korvausvelvollisella asiasta päätettäessä tai myöhemmin on oikeus saada sellaisia tuloja tai varoja, joista korvaus voidaan periä vaarantamatta korvausvelvollisen tai sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän pitää huolta tai on velvollinen pitämään huolta.

Korvausvelvollisen vakinaista asuntoa, tarpeellista asuinirtaimistoa ja tarpeellisia työvälineitä ei voida hänen elinaikanaan pakko-toimin myydä tai muutoin käyttää toimeentulotuen takaisinperintään.

Toimeentulotukea ei voida periä takaisin 2 momentissa tarkoitetuista varoista korvausvelvollisen kuoltuakaan, jos periminen vaa-

rantaisi sellaisen henkilön toimeentuloa, josta hän on pitänyt huolta tai olisi ollut velvollinen pitämään huolta.

22 §

Takaisinperinnästä päättäminen

Hakemus toimeentulotuen takaisinperinnästä on tehtävä [lääninoikeudelle] 20 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kolmen vuoden ja 20 §:n 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa viiden vuoden kuluessa siitä, kun tuki on maksettu.

Hakemukseen on liitettävä tarpeellinen selvitys toimeentulotuen myöntämisen syistä sekä korvausvelvollisesta ja tämän edellytyksistä korvauksen suorittamiseen.

Jos tukea myönnettäessä on päätetty, että tuki peritään korvausvelvollisen varoista vasta hänen kuoltuaan, hakemus tuen perimisestä on pantava vireille vuoden kuluessa korvausvelvollisen kuolemasta.

23 §

Takaisinperintä odotettavissa olevasta etuudesta

Jos toimeentulotukea on myönnetty joko kokonaan tai osaksi enakkona odotettavissa olevaa eläkettä, elatusapua, avustusta tai muuta jatkuvaa taikka kertakaikkista tuloa, korvausta tai saamista vastaan, toimitelimen voi periä ja nostaa sen estämättä, mitä muussa laissa säädetään, henkilölle tulevat edellä tarkoitettut tulot, korvaukset ja saamiset siltä ajalta, jolta tukea on annettu enakkona, ja käyttää niitä enakkona annetun tuen takaisinperintään. Toimitelimen on suoritettava toimeentulotuen takaisinperintään käytettyjen varojen jälkeen jäljelle jäävät varat välittömästi tuen saajalle.

Jos toimitelimen on ilmoittanut 1 momentissa tarkoitettun tulon, korvauksen tai saamisen suorittajalle vähintään kaksi viikkoa ennen maksupäivää, että tuloa, korvausta tai saamista ei saa suorittaa tuen saajalle itselleen, suoritus voi tapahtua laillisin vaikutuksin vain toimitelimelle.

5 luku

Erinäiset säännökset

24 §

Muutoksenhaku

Muutoksenhausta tässä laissa tarkoitetuissa asioissa on voimassa, mitä sosiaalihuoltolain 7 luvussa säädetään.

Valtionosuuden vahvistamista tai takaisinperintää 5 a—5 d §:n nojalla koskevaan lääninhallituksen päätökseen ei saa hakea valittamalla muutosta. (3.11.2006/952)

Jos kunta on tyytymätön päätökseen, joka koskee valtionosuuden vahvistamista tai takaisinperintää 5 a—5 d §:n nojalla, sillä on oikeus 30 päivän kuluessa päätöksestä tiedon saatuaan tehdä lääninhallitukselle kirjallinen vaatimus päätöksen oikaisemisesta. Oikaisuvaatimuksen johdosta annetusta päätöksestä saa valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen niin kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. (29.12.2005/1218)

25 § (22.9.2000/815)

25 § on kumottu L:lla 22.9.2000/815.

26 §

Ulosmittaus- ja siirtokielto

Toimeentulotukea ei saa ulosmitata. Sopimus, joka tarkoittaa tähän lakiin perustuvan oikeuden siirtämistä toiselle henkilölle, on mitätön.

27 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa asetuksella.

28 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Tätä lakia sovelletaan sen voimaantulon jälkeen tehtäviin toimeentulotukea koskeviin päätöksiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Laki

sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

22.9.2000/812

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa.

2 §

Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

Tätä lakia sovelletaan sekä viranomaisen että yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa toisin säädetä. Kunnan velvollisuus järjestää sosiaalihuoltoa ja osoittaa siihen voimavaroja määräytyy sen mukaan kuin siitä erikseen säädetään.

3 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

- 1) *asiakkaalla* sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää henkilöä;
- 2) *sosiaalihuollolla* sosiaalihuoltolain (710/1982) 17 §:ssä mainittuja sosiaalipalveluja, tukitoimia, toimeentulotukea, elatustukea, sosiaalista luottoa sekä mainittuihin palveluihin ja etuuksiin liittyviä toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on edistää ja ylläpitää yksityisen henkilön tai perheen sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä; sekä (20.12.2002/1135)
- 3) *asiakirjalla* viranomaisen ja yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon liittyvää, vi-

ranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 5 §:n 1 ja 2 momentissa mainittua asiakirjaa, joka sisältää asiakasta tai muuta yksityistä henkilöä koskevia tietoja.

2 luku

Asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet

4 §

Oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun

Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkielenensä ja kulttuuritaustansa.

Sosiaalihuollon asiakkaan oikeudesta käyttää suomen tai ruotsin kieltä, tulla kuulluksi ja saada toimituskirjansa suomen tai ruotsin kielellä sekä hänen oikeudestaan tulkkaukseen näitä kieliä viranomaisissa käytettäessä säädetään kielilain (423/2003) 10, 18 ja 20 §:ssä. Kuntien ja kuntayhtymien velvollisuudesta järjestää sosiaalihuoltoa suomen ja ruotsin kielellä säädetään sosiaalihuoltolaisissa. (6.6.2003/428)

5 §

Asiakkaan oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista

Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vai-

kutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla viireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintolain (434/2003) 26 §:ssä säädetään. (30.12.2003/1361)

6 §

Päätös tai sopimus sosiaalihuollon järjestämisestä

Sosiaalihuollon järjestämisen tulee perustua viranomaisen tekemään päätökseen tai yksityistä sosiaalihuoltoa järjestettäessä sosiaalihuollon toteuttajan ja asiakkaan väliseen kirjalliseen sopimukseen.

7 §

Palvelu- ja hoitosuunnitelma

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta.

Suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa sekä 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa taikka asiakkaan ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa. Suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallisista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

8 §

Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomuk-

set ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.

Asiakkaan kuulemisesta ennen häntä koskevan päätöksen tekemistä säädetään hallintolaissa. (30.12.2003/1361)

Asiakkaan tahdosta riippumattomista toimenpiteistä sekä asiakkaan hoitoon tai huoltoon liittyvistä pakotteista ja rajoituksista sekä niitä koskevasta päätöksentekomenettelystä sosiaalihuollossa on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

9 §

Itsemääräämisoikeus erityistilanteissa

Jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahtoa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.

Jos täysi-ikäinen asiakas on henkilöään tai varallisuuttaan koskevassa asiassa ilmeisen edunvalvonnan tarpeessa, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitetun toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus holhousviranomaiselle edunvalvojan määräämiseksi asiakkaalle.

10 §

Alaikäisen asiakkaan asema

Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaali-

huollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu.

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain 72 §:ssä tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja mielipide asiassa on selvitettävä 1 momentissa tarkoitetulla tavalla.

11 §

Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa oikeus saada tieto asianosaisena ja oikeus saada tieto asiakasta itseään koskevasta asiakirjasta määräytyy siten kuin viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 3 luvussa säädetään. Menettelystä, jota noudatetaan tiedon antamisessa, säädetään mainitun lain 4 luvussa ja muutoksenhausta sen 33 §:ssä.

Asiakkaan oikeudesta tarkastaa häntä itseään koskevat sosiaalihuollon henkilökisteriin talletetut tiedot säädetään henkilötietolaissa (523/1999).

Alaikäinen voi ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista. Jos alaikäinen tai hänen laillinen edustajansa ovat asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa, laillisella edustajalla on kuitenkin oikeus tiedonsaantiin siten kuin viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 11 §:ssä säädetään.

12 §

Asiakkaan ja hänen edustajansa tietojenantovelvollisuus

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa on

annettava sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettulle toimielimelle ne tiedot, joita tämä tarvitsee sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa.

Asiakkaalle on annettava tieto siitä, mistä muualta ja mitä häntä koskevia tietoja voidaan suostumuksesta riippumatta hankkia. Asiakkaalle on varattava tilaisuus tutustua muualta hankittuihin tietoihin samoin kuin tilaisuus antaa asiassa tarpeellista selvitystä.

13 §

Informointi tietojen käsittelystä

Ennen kuin asiakas tai hänen edustajansa antaa sosiaalihuollon järjestäjälle ja toteuttajalle tietoja, hänellä on oikeus saada tietää, miksi hänen antamia tietoja tarvitaan, mihin tarkoitukseen niitä käytetään, mihin niitä säännönmukaisesti luovutetaan sekä minkä henkilötietolaissa tarkoitetun rekisterinpitäjän henkilökisteriin tiedot talletetaan.

Asiakkaalle ja hänen lailliselle edustajalleen on annettava tieto siitä, miten hän voi käyttää henkilötietolaissa tarkoitettuja oikeuksiaan, jollei asiakas ole jo saanut tätä tietoa.

3 luku

Salassapito, vaitiolovelvollisuus ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen

14 §

Asiakirjasalaisuus

Sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettäviä.

Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovutaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käytöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Asiakirjan salassapidon lakkaamisesta sosiaalihuollossa on voimassa, mitä siitä säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 31 §:ssä.

15 §

Vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto

Sosiaalihuollon järjestäjä tai tuottaja taikka niiden palveluksessa oleva samoin kuin sosiaalihuollon luottamustehtävää hoitava ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassa pidettävä, eikä muutakaan sosiaalihuollon tehtävissä toimiessaan tietoonsa saamaansa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa ei saa paljastaa senkään jälkeen, kun toiminta sosiaalihuollon järjestäjän tai tuottajan palveluksessa tai tehtävän hoitaminen niiden lukuun on päättynyt.

Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös sitä, joka harjoittelijana tai muutoin toimii sosiaalihuollon järjestäjän tai tuottajan toimeksiannosta tai sen lukuun taikka joka on saanut salassa pidettäviä tietoja lain tai lain nojalla annetun luvan nojalla, jollei laista tai sen nojalla annetusta luvasta muuta johdu. Asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asiakkuuden perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asiakasta itseään.

Edellä 1 tai 2 momentissa tarkoitettu henkilö ei saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi. Asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa saa kuitenkin käyttää muitakin kuin häntä itseään koskevia tietoja, kun kysymys on sen oikeuden, edun tai velvollisuuden hoitamista koskevasta asiasta, johon asiakkaan tiedonsaantioikeus on perustunut.

16 §

Suostumus tietojen antamiseen

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Milloin asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa alaikäisen asiakkaan laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla itsellään ei ole oikeutta tiedon saantiin 11 §:n 3 momen-

tissa tarkoitettusta syystä.

17 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi

Jos 16 §:ssä tarkoitettua suostumusta ei voida saada taikka jos asiakas tai hänen laillinen edustajansa nimenomaisesti kieltää tiedon luovuttamisen, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa antaa asiakirjasta salassapitovelvollisuuden estämättä tietoja, jotka ovat välttämättömiä asiakkaan hoidon, huollon tai koulutuksen tarpeen selvittämiseksi, hoidon, huollon tai koulutuksen järjestämiseksi tai toteuttamiseksi taikka toimeentulon edellytysten turvaamiseksi. Tietoja saa kuitenkin antaa vain, jos:

1) se, jota asiakirja koskee, on hoidon tai huollon ilmeisessä tarpeessa terveytensä, kehityksensä tai turvallisuutensa vaarantumisen vuoksi eikä hoidon tai huollon tarvetta muutoin voida selvittää taikka hoidon tai huollon toimenpiteitä toteuttaa;

2) tieto on tarpeen lapsen edun vuoksi; tai

3) tieto on tarpeen asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa tietoja saa antaa toiselle sosiaalihuollon viranomaiselle, sen toimeksiannosta sosiaalihuollon tehtäviä suorittavalle henkilölle tai yhteisölle sekä muulle viranomaiselle.

Yksityisesti sosiaalihuoltoa järjestävälle taikka yksityiselle terveydenhuollon toimintayksikölle tai ammattihenkilölle sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa antaa tietoja 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa kuitenkin vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä asiakkaan välittömän hoidon tai huollon toteuttamiseksi tai muusta tähän rinnastettavasta syystä.

Lisäksi sosiaalihuollon viranomaisella saa 1 momentin 1–3 kohdassa säädetyillä edellytyksillä antaa tietoja asiakkaan lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle tai yhteisölle, jolle tiedon antaminen on välttämätöntä asiakkaan tahdon tai sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi.

18 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta eräissä muissa tilanteissa

Sen lisäksi, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai henkilötietolaissa säädetään, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa, jos se on välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi, antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle asiassa, jossa sosiaalihuollon viranomaiselle on laissa säädetty oikeus tai velvollisuus panna asia vireille taikka osallistua vireillä olevan asian käsittelyyn tai toimeenpanoon antamalla lausunto tai selvitys taikka muulla vastaavalla tavalla. Lisäksi tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa sosiaalietuuksia käsittelevälle viranomaiselle tai laitokselle etuutta koskevan väärinkäytöksen selvittämiseksi, jos väärinkäytöstä on perusteltua syytä epäillä.

Sosiaalihuollon järjestäjän tai toteuttajan tulee pyydettyessä antaa asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tieto salassa pidettävästä asiakirjasta poliisille, syyttävälle viranomaiselle ja tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta säädetään ilmoitusvelvollisuus rikoslain (39/1889) 15 luvun 10 §:ssä, taikka jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa oma-aloitteisestikin tiedon, kun epäillään edellä 2 momentissa tarkoitettua rikosta taikka silloin, kun epäillään jonkun syyllistyneen siinä mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

Sosiaalihuollon viranomainen saa 1–3 momentissa tarkoitettujen tapausten lisäksi antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta, jos se on välttämätöntä tarkistettaessa sosiaalihuollon viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän hoitamiseksi olennaisen tärkeää tietoa tilanteissa, joissa viranomaisella itsellään on

oikeus saada tieto.

Salassa pidettävään asiakirjaan sisältyvien tietojen antamisesta tieteellistä tutkimusta varten on voimassa, mitä siitä säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa ja henkilötietolaissa. Sosiaali- ja terveysministeriö voi lisäksi antaa tieteellistä tutkimusta varten yksittäistapauksessa luvan tietojen saamiseen yksityisesti sosiaalihuoltoa järjestävän palvelun tuottajan asiakasta koskevista asiakirjoista. Lupa voidaan antaa, jos on ilmeistä, ettei tiedon antaminen loukkaa niitä etuja, joiden suojaksi salassapito-velvollisuus on säädetty. Lupa harkittaessa on huolehdittava siitä, että tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan. Lupa voidaan antaa määräajaksi, ja siihen on liitettävä yksityisen edun suojaamiseksi tarpeelliset määräykset. Lupa voidaan peruuttaa, jos siihen harkitaan olevan syytä. (23.5.2001/412)

19 §

Vaitiolovelvollisuudesta poikkeaminen ja sen lakkaaminen

Mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai tässä laissa säädetään asiakirjasalaisuuden lakkaamisesta tai siitä poikkeamisesta, koskee soveltuvin osin myös vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa.

4 luku

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeudesta salassa pidettäviin tietoihin ja virka-apuun

20 §

Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassapidettäviä tietoja

Valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaudenhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan so-

siaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset, jotka viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi ovat välttämättömiä asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä viranomaiselle annettujen tietojen tarkistamista varten.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos sosiaalihuollon viranomaisen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa antamien tietojen riittävyyttä tai luotettavuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena rahalaitokselle ja pyynnön esittämistä koskevan päätöksen on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettua toimielimen määräämä sosiaalihuollon viranhaltija. Ennen kuin pyyntö tehdään rahalaitokselle, on asiakkaalle annettava siitä tieto.

21 §

Tietojen luovuttaminen teknisen käyttöyhteyden avulla

Sosiaalihuollon viranomaisen voi saada veroviranomaisilta ja kansaneläkelaitokselta teknisen käyttöyhteyden avulla näiden henkilörekistereissä olevia edellä 20 §:ssä tarkoitettuja salassa pidettäviä henkilötietoja asiakkaan suostumuksesta riippumatta maksun määräämistä ja tietojen tarkistamista varten. Sosiaalihuollon viranomaisen tulee etukäteen ilmoittaa asiakkaalle tästä mahdollisuudesta.

Ennen teknisen käyttöyhteyden avaamista tietoja pyytävän viranomaisen on esitettävä selvitys siitä, että tietojen suojauksesta huolehditaan asianmukaisesti.

22 §

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada virka-apua

Sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus

saada laissa säädettyjen tehtäviensä suorittamiseksi tarpeellista virka-apua muilta viranomaisilta.

Virka-avun antajan tulee salassapitovelvollisuuden estämättä ilmaista sosiaalihuollon viranomaiselle virka-aputehtävän edellyttämät tiedot.

5 luku

Muistutus ja sosiaaliasiamies

23 §

Muistutus

Asiakkaalla on oikeus tehdä muistutus kohdelustaan sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Muistutukseen on vastattava kohtuullisessa ajassa sen tekemisestä.

Muistutuksesta annettuun vastaukseen ei saa hakea muutosta valittamalla.

Muistutuksen tekeminen ei rajoita asiakkaan oikeutta hakea muutosta siten kuin siitä erikseen säädetään. Muistutuksen tekeminen ei myöskään vaikuta asiakkaan oikeuteen kannella asiastaan sosiaalihuoltoa valvoville viranomaisille.

24 §

Sosiaaliasiamies

Kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies. Kahdella tai useammalla kunnalla voi olla yhteinen sosiaaliasiamies.

Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on:

- 1) neuvoa asiakkaita tämän lain soveltamiseen liittyvissä asioissa;
- 2) avustaa asiakasta 23 §:n 1 momentissa tarkoitettussa asiassa;
- 3) tiedottaa asiakkaan oikeuksista;
- 4) toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi; sekä
- 5) seurata asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä kunnassa ja antaa siitä selvitys vuosittain kunnanhallitukselle.

6 luku

Erinäiset säännökset

25 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan tarvittaessa asetuksella.

26 §

Asiakirjojen käsittelyminen ja säilyttäminen

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö voi tarvittaessa antaa yleisiä ohjeita asiakastietojen käsittelyyn ja säilyttämiseen liittyvistä menettelyistä.

27 §

Tietosuojaa ja virka-apua koskevien säännösten soveltamisala

Mitä 3 ja 4 luvussa säädetään sosiaaliviranomaisen oikeudesta saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja sekä virka-avusta, koskee myös sosiaalihuoltolain 3 §:ssä mainittuja sosiaalihuollon ohjauksesta ja valvonnasta vastaavia viranomaisia niiden hoitaessa yksittäistä henkilöä koskevia ja valvontaan liittyviä tehtäviä.

Mitä 1 momentissa sekä 3 ja 4 luvussa säädetään, koskee soveltuvin osin myös yhteistyötä sellaisten ulkomaisten tahojen kanssa, jotka hoitavat mainituissa säännöksissä tarkoitettuja tehtäviä. Salassa pidettäviä tietoja luovutettaessa on tällöin erityisesti pyrittävä varmistumaan siitä, että niitä käytetään vain tämän lain edellyttämiin tarkoituksiin ja että niiden suojauksesta huolehditaan asianmukaisesti.

Mitä edellä tässä laissa säädetään salassapitovelvoitteista ja niistä poikkeamisesta sosiaalihuollossa, koskee myös sitä, joka on saanut salassapidettävän tiedon edellä 3 ja 4 luvussa ja tässä pykälässä tarkoitetuissa tapauksissa.

Kun tuomioistuimessa ilmaistaan tämän lain mukaan salassapidettävä tieto, suullinen käsittely on tarpeellisin osin toimitettava

yleisön läsnäolematta sekä oikeudenkäyntiaineisto pidettävä salassa siten kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) 9 §:n 2 momentissa säädetään. Menettelyssä noudatetaan soveltuvin osin, mitä mainitussa laissa säädetään.

28 §

Merkintä tietojen hankinnasta tai antamisesta

Sosiaalihuollon järjestäjän ja toteuttajan on tehtävä asiakirjaan merkintä, kun tietoja hankitaan ulkopuolisilta tai annetaan 16–22 tai 27 §:n nojalla.

29 §

Rangaistusvastuu

Rangaistus 14 §:ssä tarkoitetun asiakirjan salassa pitämistä koskevan velvollisuuden sekä 15 §:ssä tarkoitetun vaitiolovelvollisuuden ja hyväksikäyttökiellon rikkomisesta tuomitaan rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan tai jollei siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Joka rikkoo 20 §:ssä tai 22 §:n 2 momentissa tarkoitetun tiedonantovelvollisuuden, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, *sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa säädetyn tiedonantovelvollisuuden rikkomisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä 2 momentissa tarkoitetusta teosta, jollei sosiaalihuollon viranomaisen ole ilmoittanut sitä syytteeseen pantavaksi.

7 luku

Voimaantulosäännökset

30 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2001.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Hallintolaki

6.6.2003/434

I OSA

YLEISET SÄÄNNÖKSET

1 luku

Lain tarkoitus ja soveltamisala

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa sekä oikeusturvaa hallintoasioissa. Lain tarkoituksena on myös edistää hallinnon palvelujen laatua ja tuloksisuutta.

2 §

Soveltamisala

Tässä laissa säädetään hyvän hallinnon perusteista sekä hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä.

Tätä lakia sovelletaan valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa ja itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa (*viranomainen*).

Tätä lakia sovelletaan valtion liikelaitoksissa, julkisoikeudellisissa yhdistyksissä sekä yksityisissä niiden hoitaessa julkisia hallinto-tehtäviä.

3 §

Soveltaminen hallintosopimukseen

Tätä lakia sovellettaessa hallintosopimuksella tarkoitetaan viranomaisen toimivaltaan

kuuluvaa sopimusta julkisen hallintotehtävän hoitamisesta tai sopimusta, joka liittyy julkisen vallan käyttöön.

Hallintosopimusta tehtäessä on noudatettava hyvän hallinnon perusteita ja riittävällä tavalla turvattava niiden henkilöiden oikeudet sopimuksen valmistelussa sekä mahdollisuudet vaikuttaa sopimuksen sisältöön, joita sovittava asia koskee.

4 §

Soveltamisalan rajaukset

Tätä lakia ei sovelleta lainkäyttöön, esitutkintaan, poliisitutkintaan eikä ulosottoon. Lakia ei sovelleta myöskään sotilaskäskyihin eikä muihin tehtävän tai muun toimenpiteen suorittamista koskeviin hallinnon sisäisiin määräyksiin.

Tämän lain säännöksiä ei sovelleta ylimpien laillisuusvalvojen harjoittamaan laillisuusvalvontaan, ellei erikseen toisin säädetä.

Käsiteltäessä hallintokanteluasioita muissa kuin 2 momentissa tarkoitetuissa viranomaisissa on noudatettava hyvän hallinnon perusteita sekä turvattava niiden henkilöiden oikeudet, joita asia välittömästi koskee. Kanteluasiassa annettavaan ratkaisuun ja sen tiedoksiantoon sovelletaan tämän lain säännöksiä.

5 §

Suhde muuhun lainsäädäntöön

Jos muussa laissa on tästä laista poikkeavia säännöksiä, niitä sovelletaan tämän lain asemesta.

Hallintoasian sähköisestä vireillepanosta ja käsittelystä sekä päätöksen sähköisestä tie-

doksiannosta säädetään sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetussa laissa (13/2003).

Hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa säädetään kirkkolaisissa (1054/1993).

2 luku

Hyvän hallinnon perusteet

6 §

Hallinnon oikeusperiaatteet

Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksytyihin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

7 §

Palveluperiaate ja palvelun asianmukaisuus

Asiointi ja asian käsittely viranomaisessa on pyrittävä järjestämään siten, että hallinnossa asioiva saa asianmukaisesti hallinnon palveluita ja viranomainen voi suorittaa tehtävänsä tuloksellisesti.

8 §

Neuvonta

Viranomaisen on toimivaltansa rajoissa annettava asiakkailleen tarpeen mukaan hallintoasian hoitamiseen liittyvää neuvontaa sekä vastattava asiointia koskeviin kysymyksiin ja tiedusteluihin. Neuvonta on maksutonta.

Jos asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, sen on pyrittävä opastamaan asiakas toimivaltaiseen viranomaiseen.

9 §

Hyvän kielenkäytön vaatimus

Viranomaisen on käytettävä asiallista, sel-

keää ja ymmärrettävää kieltä.

Asiakkaan oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa asioidessaan on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään tai mitä johdetaan Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista.

10 §

Viranomaisten yhteistyö

Viranomaisen on toimivaltansa rajoissa ja asian vaatimassa laajuudessa avustettava toista viranomaista tämän pyynnöstä hallinto tehtävän hoitamisessa sekä muutoinkin pyrittävä edistämään viranomaisten välistä yhteistyötä.

Viranomaisten välisestä virka-avusta säädetään erikseen.

3 luku

Asianosaisasema ja puhevallan käyttäminen

11 §

Asianosainen

Hallintoasiassa asianosainen on se, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee.

12 §

Asiamies ja avustaja

Hallintoasiassa saa käyttää asiamiestä ja avustajaa. Päämiehen on kuitenkin tultava henkilökohtaisesti paikalle, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi. Asiamiehen on esitettävä valtakirja tai muulla luotettavalla tavalla osoitettava olevansa oikeutettu edustamaan päämiestä. Valtakirja on viranomaisen määräyksestä yksilöitävä, jos toimivallasta tai toimivallan laajuudesta on epäselvyyttä. Asiantajan ja julkisen oikeusavustajan tulee esittää valtakirja ainoastaan, jos viranomaisen niin määrää.

Jos asiamies tai avustaja on tehtävänsä sopimaton, viranomainen voi kieltää tätä esiintymästä asiassa siinä viranomaisessa. Kiellosta on ilmoitettava päämiehelle ja va-

rattava tälle tilaisuus uuden asiamiehen tai avustajan hankkimiseen.

Viranomaisen antamasta esiintymiskieltoa koskevasta päätöksestä saa hakea erikseen muutosta valittamalla siltä viranomaiselta, jonka toimivaltaan asiassa annettavan ratkaisun muutoksenhaku kuuluu. Muutoksenhakuun sovelletaan muutoin, mitä hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. Kieltoa koskeva muutoksenhaku ei estä asian käsittelyn jatkamista, ellei muutoksenhakuviranomainen toisin määrää.

13 §

Asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuus

Asiamies tai avustaja ei saa luvottomasti ilmaista päämiehen hänelle asian hoitamista varten uskomaa luottamuksellista tietoa.

Asiamiehen tai avustajan tehtävänsä hoitamista varten muutoin saamia tietoja koskevaan salassapitovelvollisuuteen ja hyväksikäyttökieltoon sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (621/1999) silloinkin, kun tietoja on saatu muulta kuin asiaa käsittelevältä viranomaiselta.

Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, koskee myös asian käsittelyssä käytettävää tulkkiä ja kääntäjää. Sama koskee niin ikään muuta henkilöä, joka toimeksiannosta tai muutoin osallistuu päämiehen asian hoitamiseen.

14 §

Vajaavaltaisen puhevalta

Vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaavaltaisella on kuitenkin oikeus käyttää yksinään puhevaltaa asiassa, joka koskee hänen vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta.

Kahdeksantoista vuotta täyttänyt vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erik-

seen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta.

15 §

Edunvalvojan oikeus käyttää puhevaltaa

Täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä. Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu muulla tavoin kuin vajaavaltaiseksi julistamalla, edunvalvoja käyttää yksin päämiehen puhevaltaa asiassa, josta päämiehellä ei ole oikeutta päättää. Edunvalvoja ja hänen päämiehensä käyttävät kuitenkin yhdessä puhevaltaa asiassa, josta heidän tulee yhdessä päättää.

II OSA

HALLINTOASIAN VIREILLETULO JA ASIAN KÄSITTELY VIRANOMAISESSA

4 luku

Asiakirjan lähettäminen viranomaiselle ja hallintoasian vireilletulo

16 §

Asiakirjan sisältö

Viranomaiselle toimitettavasta asiakirjasta on käytävä ilmi, mitä asia koskee. Asiakirjassa on mainittava lähettäjän nimi sekä tarvittavat yhteystiedot asian hoitamiseksi.

17 §

Asiakirjan lähettäjän vastuu

Asiakirja toimitetaan asiassa toimivaltaisen viranomaisen asiointiosoitteeseen lähettäjän omalla vastuulla. Jos asiakirjan toimittamiselle on asetettu määräaika, lähettäjän on

huolehdittava siitä, että asiakirja saapuu viranomaiseen määräajassa.

Asiakirjan lähettäjälle on pyynnöstä annettava todistus asiakirjan kirjaamisesta tai muusta rekisteröinnistä.

18 §

Asiakirjan saapumispäivä

Asiakirjan katsotaan saapuneen viranomaiseen sinä päivänä, jona asiakirja on annettu viranomaiselle.

Postitse lähetetyn asiakirjan saapumispäiväksi katsotaan myös se päivä, jona lähetys on saapunut viranomaisen postilokeroon tai viranomaiselle on toimitettu ilmoitus lähetksen saapumisesta postiyhteyteen.

19 §

Asian vireillepano

Asia pannaan vireille kirjallisesti ilmoittamalla vaatimukset perusteineen. Viranomaisen suostumuksella asia saa panna vireille myös suullisesti.

20 §

Asian vireilletulo

Hallintoasia tulee vireille, kun asian vireille panemiseksi tarkoitettu asiakirja on saapunut toimivaltaiseen viranomaiseen tai kun asia on sille suullisen vireillepanon yhteydessä esitetty ja käsittelyn aloittamiseksi tarvittavat tiedot on kirjattu.

21 §

Asiakirjan siirto

Viranomaisen, jolle on erehdyksestä toimitettu asiakirja sen toimivaltaan kuulumattoman asian käsittelemiseksi, on viipymättä siirrettävä asiakirja toimivaltaiseksi katsomalleen viranomaiselle. Siirrosta on ilmoitettava asiakirjan lähettäjälle.

Asiakirjaa siirrettäessä asian tutkimatta jättämisestä ei tarvitse tehdä päätöstä.

Siirrettäessä asiakirja, joka on toimitettava

viranomaiselle määräajassa, määräaikaan katsotaan noudatetun, jos toimivaltainen viranomaisella saa asiakirjan määräajan kuluessa.

22 §

Asiakirjan täydentäminen

Jos viranomaiselle toimitettu asiakirja on puutteellinen, viranomaisen on kehoitettava lähettäjää määräajassa täydentämään asiakirjaa, jollei se ole tarpeetonta asian ratkaisemiseksi. Asiakirjan lähettäjälle on ilmoitettava, miten asiakirjaa on täydennettävä.

Viranomaiseen saapunutta asiakirjaa ei tarvitse täydentää allekirjoituksella, jos asiakirjassa on tiedot lähettäjistä, eikä asiakirjan alkuperäisyyttä ja eheyttä ole syytä epäillä.

Asianosainen voi myös omasta aloitteestaan täydentää hakemustaan tai muuta asian käsittelyä varten toimittamaansa asiakirjaa sekä toimittaa käsittelyn kuluessa viranomaiselle asian ratkaisemisen kannalta tarpeellisia asiakirjoja.

5 luku

Asian käsittelyä koskevat yleiset vaatimukset

23 §

Käsittelyn viivytyksettömyys

Asia on käsiteltävä ilman aiheetonta viivytystä.

Viranomaisen on esitettävä asianosaiselle tämän pyynnöstä arvio päätöksen antamisajankohdasta sekä vastattava käsittelyn etenemistä koskeviin tiedusteluihin.

24 §

Käsittelyn julkisuus

Asia käsitellään julkisesti, jos niin on säädetty tai erityisen säännöksen nojalla päätetty.

Asiakirjojen julkisuudesta ja asianosaisen tiedonsaantioikeudesta säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa.

25 §

Asioiden yhdessä käsitteleminen

Jos viranomaisessa tehtävä päätös saattaa merkittävästi vaikuttaa muun samassa viranomaisessa samanaikaisesti vireillä olevan asian ratkaisemiseen, viranomaisen on valmisteltava asiat yhdessä ja ratkaistava samalla kertaa, jollei yhdessä käsittelemisestä aiheudu haitallista viivytystä tai jollei se ole asian laadun taikka luonteen vuoksi tarpeellonta.

26 §

Tulkitseminen ja kääntäminen

Viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla viireille viranomaisen aloitteesta, jos:

1) romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä; tai

2) asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi.

Asia voidaan tulkita tai kääntää sellaiselle kielelle, jota asianosaisen voidaan todeta asian laatuun nähden riittävästi ymmärtävän.

Asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomaisen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muusakin kuin 1 momentissa tarkoitetussa asiasa.

Suomen ja ruotsin kieltä käyttävän oikeudesta viranomaisen järjestämään tulkkaukseen sekä käännökseen säädetään kielilaissa (423/2003). Tulkitsemisesta ja kääntämisestä saamen kielelle on voimassa, mitä siitä erikseen säädetään. Viranomaisen on myös huolehdittava siitä, että muiden pohjoismaiden kansalaiset saavat sen käsiteltävissä asioissa tarvittavan tulkitsemis- ja käännösavun.

27 §

Esteellisyys

Virkamies ei saa osallistua asian käsittelyyn eikä olla läsnä sitä käsiteltäessä, jos hän on esteellinen.

Mitä virkamiehen esteellisyydestä säädetään, koskee myös monijäsenen toimieliimen jäsentä ja muuta asian käsittelyyn osallistuvaa sekä tarkastuksen suorittavaa tarkastajaa.

28 §

Esteellisyyserusteet

Virkamies on esteellinen:

1) jos hän tai hänen läheisensä on asianosainen;

2) jos hän tai hänen läheisensä avustaa taikka edustaa asianosaista tai sitä, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

3) jos asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa hänelle tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitetulle läheiselleen;

4) jos hän on palvelussuhteessa tai käsiteltävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen tai siihen, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

5) jos hän tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä on hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, valtion liikelaitoksessa tai laitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;

6) jos hän tai hänen 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettu läheisensä kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta, joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen tai valvontaan; tai

7) jos luottamus hänen puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

Läheisellä tarkoitetaan 1 momentissa:

1) virkamiehen puolisoa ja virkamiehen lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa, isovanhempaa ja virkamiehelle muuten erityisen läheistä henkilöä samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa;

2) virkamiehen vanhempien sisarusta sekä hänen puolisoaan, virkamiehen sisarusten lapsia ja virkamiehen entistä puolisoa; sekä

3) virkamiehen puolison lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa ja isovanhempaa samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa sekä virkamiehen puolison sisarusten lapsia.

Läheisenä pidetään myös vastaavaa puoliskulaista. Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoita sekä avioliitonomaisissa olosuhteissa ja rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä henkilöitä.

29 §

Esteellisyyden ratkaiseminen

Virkamiehen esteellisyyttä koskeva kysymys on ratkaistava viipymättä.

Virkamies ratkaisee itse kysymyksen esteellisyydestään. Monijäsenen toimielimen jäsenen ja esittelijän esteellisyydestä päättää kuitenkin toimielin. Monijäseninen toimielin päättää myös muun läsnäoloon oikeutetun esteellisyydestä. Jäsen tai esittelijä saa osallistua esteellisyyttään koskevan asian käsittelyyn vain, jos toimielin ei olisi ilman häntä päätösvaltainen eikä hänen tilalleen ole ilman huomattavaa viivytystä saatavissa esteetöntä henkilöä.

Esteellisyyttä koskevaan päätökseen ei saa hakea erikseen oikaisua eikä muutosta valittamalla.

30 §

Asian käsittelyn jatkaminen

Esteellisen virkamiehen tilalle on viipymättä määrättävä esteetön virkamies. Virkamies saa kuitenkin käsitellä kiireellisen asian, jonka ratkaisuun esteellisyys ei voi vaikuttaa.

6 luku

Asian selvittäminen ja asianosaisen kuuleminen

31 §

Selvittämisvelvollisuus

Viranomaisen on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä

hankkimalla asian ratkaisemiseksi tarpeelliset tiedot sekä selvitykset.

Asianosaisen on esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Asianosaisen on muutoinkin myötävaikutettava vireille panemansa asian selvittämiseen.

32 §

Selvityspyyntö

Lausuntoa tai muuta selvitystä koskevassa pyynnössä on yksilöitävä, mistä erityisistä seikoista selvitystä on esitettävä.

33 §

Selvityksen antamiselle asetettava määräaika

Asiakirjan täydentämistä, selityksen antamista ja selvityksen esittämistä varten on asetettava asian laatuun nähden riittävä määräaika.

Asianosaiselle on ilmoitettava, ettei määräajan noudattamatta jättäminen estä asian ratkaisemista. Määräaika voidaan asianosaisen pyynnöstä pidentää, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi.

34 §

Asianosaisen kuuleminen

Asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun.

Asian saa ratkaista asianosaista kuulematta, jos:

- 1) vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään heti perusteettomana;
- 2) asia koskee palvelussuhteeseen tai vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista;
- 3) asia koskee hakijan ominaisuuksien arviointiin perustuvan edun myöntämistä;
- 4) kuuleminen saattaa vaarantaa päätöksen tarkoituksen toteutumisen tai kuulemisesta aiheutuva asian käsittelyn viivästyminen aiheuttaa huomattavaa haittaa ihmisten tervey-

delle, yleiselle turvallisuudelle taikka ympäristölle; tai

5) hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista tai kuuleminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta.

35 §

Päämiehen ja edunvalvojan tai huoltajan kuuleminen

Edunvalvojan, huoltajan tai muun laillisen edustajan käyttäessä puhevaltaa on kuultava hänen päämiestään ja vastaavasti päämiehen käyttäessä puhevaltaa on kuultava edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi.

36 §

Kuulemisesta ilmoittaminen

Asianosaiselle on ilmoitettava kuulemisen tarkoitus ja selityksen antamiselle varattu määräaika. Kuulemista koskevassa pyynnössä on tarvittaessa yksilöitävä, mistä seikoista selitystä pyydetään. Asianosaiselle on toimitettava kuulemisen kohteena olevat asiakirjat alkuperäisinä tai jäljennöksinä taikka varattava muutoin tilaisuus tutustua niihin.

37 §

Suullinen vaatimus ja selvitys

Viranomaisen on pyynnöstä varattava asianosaiselle tilaisuus esittää vaatimus tai selvitys suullisesti, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi ja kirjallinen menettely tuottaa asianosaiselle kohtuuttomia vaikeuksia. Muut asianosaiset on kutsuttava samanaikaisesti paikalle, jos se on välttämätöntä asianosaisten oikeuksien tai edun valvomiseksi.

Viranomainen voi asianosaisen pyynnöstä varata tilaisuuden asian selvittämiseksi tarpeellisten tietojen suulliseen esittämiseen muissakin kuin 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa.

38 §

Katselmus

Viranomainen voi toimittaa katselmuksen, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi. Asianosaiselle on varattava tilaisuus olla läsnä katselmuksessa ja esittää mielipiteensä esille tulevista seikoista. Asian laadun niin vaatien katselmukseen on kutsuttava myös viranomainen, jonka tehtäviin asianomaisen toiminnan valvonta lain mukaan kuuluu tai jonka asiantuntemusta tarvitaan asian ratkaisemiseksi. Katselmus on toimitettava aiheuttamatta kohtuutonta haittaa katselmuksen kohteelle tai sen haltijalle.

Katselmuksessa on pidettävä pöytäkirjaa, josta tulee käydä ilmi viranomaisen tekemät keskeiset havainnot ja asianosaisen esittämät huomautukset. Pöytäkirja on viipymättä annettava tiedoksi asianosaiselle ja muille toimitukseen kutsutuille.

Katselmus on julkinen. Viranomainen voi rajoittaa yleisön pääsyä katselmukseen, jos se on tarpeen asian laadun tai katselmuksen kohteena olevan toiminnan luonteen vuoksi. Katselmusta ei saa toimittaa kotirauhan piiriin kuuluvissa tiloissa, ellei laissa erikseen toisin säädetä.

39 §

Tarkastus

Viranomaisen on ilmoitettava toimivaltansa kuuluvan tarkastuksen aloittamisajankohdasta asianosaiselle, jota asia välittömästi koskee, jollei ilmoittaminen vaaranna tarkastuksen tarkoituksen toteutumista. Edellä tarkoitettulla asianosaisella on oikeus olla läsnä tarkastuksessa sekä esittää mielipiteensä ja kysymyksiä tarkastukseen liittyvistä seikoista. Tarkastuksen kuluessa asianosaiselle on, mikäli mahdollista, kerrottava tarkastuksen tavoitteista, sen suorittamisesta ja jatkotoimenpiteistä. Tarkastus on suoritettava aiheuttamatta tarkastuksen kohteelle tai sen haltijalle kohtuutonta haittaa.

Tarkastajan on viipymättä laadittava tarkastuksesta kirjallinen tarkastuskertomus, josta tulee käydä ilmi tarkastuksen kulku ja

tarkastajan tekemät keskeiset havainnot. Tarkastuskertomus on annettava tiedoksi tarkastuksessa läsnäoloon oikeutetulle asianosaiselle.

40 §

Suullinen todistelu

Erityisestä syystä hallintoasiassa voidaan kuulla todistajaa valan tai vakuutuksen nojalla ja asianosaista totuusvakuutuksen nojalla. Asianosaisille, joita asiassa tehtävä päätös välittömästi koskee, on varattava tilaisuus olla läsnä kuultaessa todistajaa tai asianosaista. Asianosaisilla on oikeus esittää kuultavalle kysymyksiä sekä lausua käsityksensä kuultavan kertomuksesta.

Virka-apua suullisten todistuskeinojen käyttämiseksi antaa se hallinto-oikeus, jossa todistajan tai asianosaisen kuuleminen voi tapahtua soveliaimmin. Tuomioistuimen käsiteltävässä oikeushallintoasiassa kuulemisen toimittaa asianomainen tuomioistuin.

Todistajan esteellisyydestä sekä todistajan ja asianosaisen oikeudesta kieltäytyä todistamasta on voimassa, mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään.

41 §

Vaikuttamismahdollisuuksien varaaminen

Jos asian ratkaisulla voi olla huomattava vaikutus muiden kuin asianosaisten elinympäristöön, työntekoon tai muihin oloihin, viranomaisen tulee varata näille henkilöille mahdollisuus saada tietoja asian käsittelyn lähtökohdista ja tavoitteista sekä lausua mielipiteensä asiasta.

Asian vireilläolosta ja vaikuttamismahdollisuuksien käyttämisestä on ilmoitettava asian merkityksen ja laajuuden kannalta sopivalla tavalla.

Asian vireilläolosta ei kuitenkaan tarvitse ilmoittaa, jos se vaarantaa ratkaisun toteutumisen tai aiheuttaa muuta merkittävää haittaa taikka jos se on ilmeisen tarpeetonta.

42 §

Tietojen kirjaaminen

Tiedot suullisesti esitetyistä vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun, on kirjattava tai muulla tavoin rekisteröitävä. Sama koskee henkilötietolaisissa (523/1999) tarkoitetusta henkilörekisteristä saatua tietoa.

7 luku

Asian ratkaiseminen

43 §

Päätöksen muoto

Hallintopäätös on annettava kirjallisesti. Päätös voidaan antaa suullisesti, jos se on välttämätöntä asian kiireellisyyden vuoksi.

Suullinen päätös on viipymättä annettava myös kirjallisena oikaisuohjeineen tai valitusosoituksineen. Määräaika oikaisuun tai muutoksenhakuun alkaa kirjallisen päätöksen tiedoksisaannista siten kuin siitä erikseen säädetään.

44 §

Päätöksen sisältö

Kirjallisesta päätöksestä on käytävä selvästi ilmi:

- 1) päätöksen tehnyt viranomainen ja päätöksen tekemisen ajankohta;
- 2) asianosaiset, joihin päätös välittömästi kohdistuu;
- 3) päätöksen perustelut ja yksilöity tieto siitä, mihin asianosainen on oikeutettu tai velvoitettu taikka miten asia on muutoin ratkaistu; sekä
- 4) sen henkilön nimi ja yhteystiedot, jolta asianosainen voi pyytää tarvittaessa lisätietoa päätöksestä.

Annettaessa suullinen päätös asianosaiselle on ilmoitettava, miten asia on ratkaistu, ja selostettava ratkaisun perustelut.

45 §

Päätöksen perusteleminen

Päätös on perusteltava. Perusteluissa on ilmoitettava, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun sekä mainittava sovelletut säännökset.

Päätöksen perustelut voidaan jättää esittämättä, jos:

- 1) tärkeä yleinen tai yksityinen etu edellyttää päätöksen välitöntä antamista;
- 2) päätös koskee kunnallisen monijäsenen toimielimen toimittamaa vaalia;
- 3) päätös koskee vapaaehtoiseen koulutukseen ottamista tai sellaisen edun myöntämistä, joka perustuu hakijan ominaisuuksien arviointiin;
- 4) päätöksellä hyväksytään vaatimus, joka ei koske toista asianosaista eikä muilla ole oikeutta hakea päätökseen muutosta; taikka
- 5) perusteleminen on muusta erityisestä syystä ilmeisen tarpeetonta.

Perustelut on kuitenkin 2 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa esitettävä, jos päätös merkitsee olennaista muutosta vakiintuneeseen käytäntöön.

46 §

Ohjeet oikaisukeinon käyttämisestä

Jos päätökseen on ennen valituksen tekemistä vaadittava oikaisua erikseen säädettyssä oikaisumenettelyssä, ohjeet tällaisen oikaisukeinon käyttämisestä on annettava samanlaisesti päätöksen kanssa.

Ohje oikaisukeinon käyttämisestä on annettava myös silloin, kun erikseen on säädetty hallintopäätöksen saattamisesta viranomaisen käsiteltäväksi muuna kuin muutoksenhakiasiana.

Oikaisukeinon käyttämistä koskevien ohjeiden sisällöstä on soveltuvin osin voimassa, mitä 47 ja 49 §:ssä säädetään valitusosoituksesta.

47 §

Valitusosoitus

Päätökseen, johon saa hakea muutosta va-

littamalla, on liitettävä valitusosoitus. Siinä on mainittava:

- 1) valitusviranomainen;
- 2) viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava; sekä
- 3) valitusaika ja mistä se lasketaan.

Valitusosoituksessa on selostettava vaatimukset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.

48 §

Ilmoitus valituskiellosta ja valituskelvottomuudesta

Jos valittaminen on erityisen säännöksen nojalla kielletty tai päätös ei ole valituskelvoinen, päätökseen on sisällytettävä ilmoitus siitä, minkä säännöksen nojalla valittaminen ei ole mahdollista.

49 §

Valitusosoituksen korjaaminen

Jos valitusosoitusta ei ole annettu tai päätöksessä on virheellisesti ilmoitettu, ettei siihen saa hakea muutosta valittamalla, viranomaisen on annettava uusi lainmukainen valitusosoitus.

Jos valitusosoitus on virheellinen, viranomaisen on annettava uusi valitusosoitus, jos sitä pyydetään valitusosoituksessa mainitussa tai säädettyssä valitusajassa.

Valitusaika alkaa kulua uuden valitusosoituksen tiedoksiannosta.

8 luku

Päätöksessä olevan virheen korjaaminen

50 §

Asiavirheen korjaaminen

Jos päätös perustuu selvästi virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen taikka ilmeisen väärään lain soveltamiseen taikka päätöstä tehtäessä on tapahtunut menettelyvirhe, viranomainen voi poistaa virheellisen päätöksensä ja ratkaista asian uudelleen.

Päätös voidaan korjata asianosaisen eduksi tai vahingoksi. Päätöksen korjaaminen asianosaisen vahingoksi edellyttää, että asianosainen suostuu päätöksen korjaamiseen. Asianosaisen suostumusta ei kuitenkaan tarvita, jos virhe on ilmeinen ja se on aiheutunut asianosaisen omasta menettelystä.

51 §

Kirjoitusvirheen korjaaminen

Viranomaisen on korjattava päätöksessään oleva ilmeinen kirjoitus- tai laskuvirhe taikka muu niihin verrattava selvä virhe.

Virhettä ei saa kuitenkaan korjata, jos korjaaminen johtaa asianosaiselle kohtuuttomaan tulokseen eikä virhe ole aiheutunut asianosaisen omasta menettelystä.

52 §

Korjaamisasian vireilletulo ja käsittely

Viranomainen käsittelee korjaamisasian omasta aloitteestaan tai asianosaisen vaatimuksesta. Aloite on tehtävä tai vaatimus virheen korjaamiseksi on esitettävä viiden vuoden kuluessa päätöksen tekemisestä.

Asiavirheen korjaaminen edellyttää, että asia käsitellään uudelleen ja asiassa annetaan uusi päätös. Kirjoitusvirhe korjataan korvaamalla virheen sisältävä toimituskirja korjatulla toimituskirjalla. Asianosaiselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen kirjoitusvirheen korjaamista, jollei se ole tarpeetonta.

Asia- tai kirjoitusvirheen korjaamisesta on tehtävä merkintä alkuperäisen päätöksen taltiokappaleeseen tai viranomaisen käytössä olevaan tietojärjestelmään. Uusi tai korjattu toimituskirja on annettava asianosaiselle maksutta.

53 §

Täydentävät säännökset korjaamismenettelystä

Käsitellessään asia- tai kirjoitusvirheen korjaamista viranomainen voi kieltää päätöksen täytäntöönpanon toistaiseksi tai määrätä

sen keskeytettäväksi.

Jos korjattavaan päätökseen on haettu oikaisua, muutosta tai siitä on vireillä erikseen säädetty menettely, korjaamisasian käsiteltäväksi ottamisesta on ilmoitettava ja siinä tehty päätös toimitettava tälle viranomaiselle. Korjaamisasian käsittely ei vaikuta valitusajan tai muun määräajan kulumiseen.

Päätökseen, jolla viranomainen on hylännyt virheen korjaamista koskevan vaatimuksen, ei saa hakea muutosta valittamalla.

III OSA

**HALLINTOPÄÄTÖKSEN JA MUUN
ASIAKIRJAN TIEDOKSIANTO**

9 luku

Yleiset säännökset tiedoksiannosta

54 §

Tiedoksiantovelvollisuus

Viranomaisen on annettava tekemänsä päätös viipymättä tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Viranomaisen on annettava tiedoksi myös sellainen päätös, johon liittyy muutoksenhakukiello.

Viranomaisen on huolehdittava asian käsittelyn kuluessa ilmoituksen, kutsun tai muun asian käsittelyyn vaikuttavan asiakirjan tiedoksiannamisesta.

Asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä. Jos tiedoksiannettavaan asiakirjaan on liitetty asian käsittelyssä kertyneitä asiakirjoja, joita ei voida luovuttaa vastaanottajalle, viranomaisen on varattava tälle tilaisuus tutustua asiakirjoihin viranomaisen tai haastemiehen luona. Tiedoksiannon yhteydessä on ilmoitettava, missä ja mihin saakka asiakirjoja pidetään nähtävillä.

55 §

Tiedoksiannottavat

Tiedoksianto toimitetaan tavallisena tai to-

disteellisena tiedoksiantona taikka, jos sitä ei voida edellä tarkoitettuun tavoin toimittaa, yleistiedoksiantona.

Yleistiedoksiantoa voidaan käyttää myös silloin, kun asiakirja on annettava tiedoksi yli kolmellekymmenelle tiedossa olevalle henkilölle tai kun henkilöiden lukumäärää ei tiedetä.

56 §

Tiedoksianto yksityishenkilölle

Tiedoksianto yksityishenkilölle toimitetaan henkilölle itselleen tai tämän lailliselle edustajalle. Jos tiedoksiannon vastaanottajalla ja tämän edustajalla on molemmilla oikeus käyttää asiassa puhevaltaa, tiedoksianto on toimitettava kummallekin erikseen.

Asiassa, joka koskee kahta tai useampaa asianosaista yhteisesti, tiedoksianto toimitetaan yhteisessä asiakirjassa ilmoitetulle yhdyshenkilölle. Jollei yhdyshenkilöä ole ilmoitettu, tiedoksianto toimitetaan asiakirjan ensimmäiselle allekirjoittajalle. Vastaanottajan on ilmoitettava tiedoksisaannista muille allekirjoittajille.

Tiedoksianto toimitetaan asianosaisen valtuutamalle henkilölle, jollei tämän oikeutta vastaanottaa tiedoksiantoja ole erikseen rajoitettu tai tiedoksiantoa ole toimitettava asianosaiselle henkilökohtaisesti. Valtuutetulle on ilmoitettava päämiehelle toimitetusta tiedoksiannosta.

57 §

Tiedoksianto yhteisölle, säätiölle, kuolinpesälle ja konkurssipesälle

Tavallinen tiedoksianto yhteisölle tai säätiölle toimitetaan sen ilmoittamaan osoitteeseen. Todisteellinen tiedoksianto yhteisölle tai säätiölle toimitetaan henkilölle, jolla on oikeus ottaa vastaan sen puolesta tiedoksiantoja.

Tiedoksianto kuolinpesälle toimitetaan sille pesän osakkaille, jonka hallussa pesä on, tai pesänhoitajalle. Jos kuolinpesä on usean osakkaan yhteisessä hallinnossa, tiedoksianto voidaan toimittaa yhdelle heistä. Osakkaan on ilmoitettava tiedoksisaannista muille pe-

sän osakkaille.

Tiedoksianto konkurssipesälle toimitetaan pesänhoitajalle.

58 §

Tiedoksianto viranomaiselle

Tiedoksianto toimitetaan sille viranomaiselle, joka käyttää asiassa puhevaltaa. Jos valtion puhevaltaa käyttävästä viranomaisesta on epätietoisuutta, tiedoksianto toimitetaan lääninhallitukselle.

Todisteellinen tiedoksianto kunnalle toimitetaan kunnanjohtajalle tai kunnan puhevaltaa asiassa käyttävän toimielimen puheenjohtajalle. Tiedoksianto voidaan toimittaa myös muulle henkilölle, joka on oikeutettu kunnanjohtajan tai toimielimen puheenjohtajan puolesta vastaanottamaan tiedoksiantoja.

Tiedoksiantoon julkista hallintotehtävää hoitavalle yksityiselle sovelletaan, mitä edellä säädetään tiedoksiannosta yksityiselle.

10 luku

Tiedoksiannossa noudatettava menettely

59 §

Tavallinen tiedoksianto

Tavallinen tiedoksianto toimitetaan postitse kirjeellä vastaanottajalle.

Vastaanottajan katsotaan saaneen asiasta tiedon seitsemäntenä päivänä kirjeen lähettämisestä, jollei muuta näytetä. Asian katsotaan tulleen viranomaisen tietoon kuitenkin kirjeen saapumispäivänä.

60 §

Todisteellinen tiedoksianto

Tiedoksianto on toimitettava postitse saantitodistusta vastaan, jos se koskee velvoittavaa päätöstä, jonka tiedoksisaannista alkaa kulua muutoksenhakuaika tai muu vastaanottajan oikeuteen vaikuttava määräaika. Saantitodistusta voidaan käyttää myös, jos se on muusta syystä tarpeen asianosaisen oikeuksi-

en turvaamiseksi. Saantitodistuksesta on käytävä ilmi tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksisäännön ajankohta.

Asiakirja voidaan myös luovuttaa tiedoksiannon vastaanottajalle tai tämän edustajalle. Tiedoksiannosta on tällöin laadittava kirjallinen todistus, josta on käytävä ilmi tiedoksiannon toimittaja ja vastaanottaja sekä tiedoksiannon ajankohta.

Jos viranomaisen katsoo siihen olevan aihetta, tiedoksianto voidaan toimittaa haastetiedoksiannona. Haastetiedoksiannosta on soveltuvin osin voimassa, mitä siitä oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa säädetään. Haastetiedoksiannon voi toimittaa myös valtion tai kunnan viranomaisen palveluksessa oleva virkamies tai viranhaltija, joka eri määräyksellä on oikeutettu toimittamaan haastetiedoksiantoja viranomaisen toimialaan kuuluvassa asiassa. Haastetiedoksiannon toimittajan esteellisyys sovelletaan tämän lain esteellisyyttä koskevia säännöksiä.

61 §

Sijaistiedoksianto

Jos todisteellisen tiedoksiannon vastaanottajaa tai tämän edustajaa ei tavoiteta, asiakirja voidaan luovuttaa suljettuna kirjeenä suostumusta vastaan:

1) vastaanottajan kanssa samassa taloudessa asuvalle viisitoista vuotta täyttäneelle henkilölle;

2) vastaanottajan työnantajalle tai työnantajan edustajalle;

3) jos vastaanottaja harjoittaa elinkeinoa pysyvässä toimipaikassa, tämän yrityksen palveluksessa olevalle henkilölle; taikka

4) vastaanottajana olevan yhteisön tai säätiön palveluksessa olevalle toimihenkilölle.

Sijaistiedoksiannosta on laadittava kirjallinen todistus, josta käy ilmi tiedoksiannon toimittaja ja kenelle asiakirja on luovutettu sekä tiedoksiannon ajankohta. Jäljennös tiedoksiannotodistuksesta on viipymättä lähetettävä tiedoksiannon vastaanottajalle.

Tiedoksisäännön katsotaan tapahtuneen kolmantena päivänä sijaistiedoksiantoa koskevan tiedoksiannotodistuksen osoittamasta päivästä. Sijaistiedoksiantoa ei voida toimittaa, ellei tiedoksiannon vastaanottajan voida

otaksua saavan asiakirjaa haltuunsa kohtuullisessa ajassa.

62 §

Yleistiedoksianto

Yleistiedoksiannossa asiakirja pidetään määrätyn ajan vastaanottajan nähtävillä viranomaisessa.

Asiakirjan nähtävillä asettamisesta on ilmoitettava virallisessa lehdessä ja sen lisäksi viranomaisen ilmoitustaululla tai sellaisessa sanomalehdessä, josta vastaanottajan voidaan otaksua parhaiten saavan tiedon. Ilmoituksesta on käytävä ilmi, mitä asia koskee sekä maininta siitä, missä ja mihin ajankohtaan saakka asiakirja pidetään nähtävillä.

Ilmoituksessa on todettava, että tiedoksisäännön katsotaan tapahtuneen seitsemäntenä päivänä ilmoituksen julkaisemisesta virallisessa lehdessä.

63 §

Tiedoksianto ulkomaille

Tiedoksianto toimitetaan ulkomaille tämän lain tai asianomaisen vieraan valtion lainsäädännön mukaan, jollei Suomea sitovista kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista muuta johdu.

Jos ulkomaille tarkoitettua tiedoksiantoa ei saada toimitetuksi, asiakirja annetaan tiedoksi Suomessa yleistiedoksiannolla.

IV OSA

ERINÄISET SÄÄNNÖKSET JA VOIMAANTULO

11 luku

Erinäiset säännökset

64 §

Hallintoasiasta aiheutuvat kulut ja todistelukustannukset

Hallintoasiassa kukin vastaa omista kuluistaan.

Hallintopäätöksen maksullisuudesta ja tiedoksiannosta aiheutuvista kustannuksista säädetään erikseen. Valtion varoista myönnettävästä oikeudellisesta avusta säädetään oikeusapulaissa (257/2002).

Todistajalle maksetaan korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista annetussa laissa (666/1972) säädetään. Korvaus maksetaan viranomaisen käytettävissä olevista varoista. Jos siihen on syytä, viranomainen voi velvoittaa asianosaisen kokonaan tai osaksi korvaamaan sille näistä varoista maksettavat korvaukset.

65 §

Tulkin ja kääntäjän esteellisyys

Tulkkina tai kääntäjänä ei saa käyttää henkilöä, joka on sellaisessa suhteessa asianosaiseen tai asiaan, että hänen luotettavuutensa voi tästä syystä vaarantua.

66 §

Hallintosopimusta koskeva riita

Hallintosopimusta koskeva riita käsitellään hallintoriita-asiana hallinto-oikeudessa siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään.

67 §

Hallinnolliset seuraamukset

Viranomainen voi tehostaa antamaansa kieltoa, velvoitetta tai vaatimusta uhkasakolla, teettämishallalla taikka keskeyttämishallalla tai muulla hallinnollisella seuraamuksella siten kuin erikseen säädetään.

68 §

Tiedoksiannon edelleen toimittamisen laiminlyöntiä koskeva vahingonkorvausvastuu

Edellä 56 §:n 2 momentissa ja 57 §:n 2 momentissa tarkoitettu ilmoitusvelvollinen sekä 61 §:n 1 momentissa tarkoitettu sijaistiedoksiannon vastaanottaja on velvollinen korvaamaan ilmoittamatta jättämisestä tai asia-

kirjan toimittamatta jättämisestä taikka sen viivästymisestä aiheutuneen vahingon, sikäli kuin se laiminlyönnin laatuun ja muihin olosuhteisiin nähden harkitaan kohtuulliseksi.

Viranomaisen on liitettävä tiedoksiannettavaan asiakirjaan ilmoitus edellä 1 momentissa tarkoitettun vastaanottajan toimittamisvelvollisuudesta tai ilmoitusvelvollisuudesta sekä sen laiminlyöntiin liittyvästä vahingonkorvausvastuusta.

69 §

Asiamiehen ja avustajan salassapitovelvollisuuden rikkominen

Rangaistus 13 §:ssä säädetyn salassapitovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

12 luku

Voimaantulo ja siirtymäsäännökset

70 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammi-kuuta 2004.

Tällä lailla kumotaan niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen:

1) 6 päivänä elokuuta 1982 annettu hallintomenettelylaki (598/1982);

2) asiakirjain lähettämisestä 26 päivänä helmikuuta 1954 annettu laki (74/1954); ja

3) tiedoksiannosta hallintoasioissa 15 päivänä huhtikuuta 1966 annettu laki (232/1966).

71 §

Siirtymäsäännökset

Ennen tämän lain voimaantuloa vireille tulleisiin hallintoasioihin sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä. Uuteen käsittelyyn palautettuihin asioi-

hin sovelletaan kuitenkin tämän lain säännöksiä. Tätä lakia sovelletaan lain voimaantulon jälkeen tehtäviin hallintosopimuksiin.

Muussa laissa tai asetuksessa oleva viittaus hallintomenettelylakiin, asiakirjain lähettämisestä annettuun lakiin tai tiedoksiannosta

hallintoasioissa annettuun lakiin tarkoittaa tämän lain voimaantulon jälkeen viittausta tähän lakiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

OTE hallintolainkäyttölaista (586/1996)

14 §

Valitusosoituksen liittäminen päätökseen

Päätökseen, josta saa valittaa, on liitettävä valitusosoitus.

Valitusosoituksessa on mainittava:

- 1) valitusviranomainen;
 - 2) viranomainen, jolle valituskirjelmä on toimitettava; sekä
 - 3) valitusaika ja mistä se lasketaan.
- Valitusosoituksessa on selostettava säännökset valituskirjelmän sisällöstä ja liitteistä sekä valituksen perille toimittamisesta.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valitusosoituksessa on mainittava myös siitä sekä valituslupaa koskeva lainkohta ja perusteet, joilla valituslupa voidaan myöntää.

23 §

Valituksen muoto ja sisältö

Valitus tehdään kirjallisesti. Valituskirjelmässä, joka on osoitettava valitusviranomaiselle, on ilmoitettava:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta;
- 2) miltä kohdin päätökseen haetaan muutosta ja mitä muutoksia siihen vaaditaan tehtäväksi; sekä
- 3) perusteet, joilla muutosta vaaditaan.

Jos asiassa tarvitaan valituslupa, valituskirjelmässä on ilmoitettava, minkä vuoksi valituslupa tulisi myöntää.

24 §

Henkilö- ja osoitetiedot sekä allekirjoitus

Valituskirjelmässä on ilmoitettava valitta-

jan nimi ja kotikunta. Jos valittajan puhevaltaa käyttää hänen laillinen edustajansa tai asiamiehensä tai jos valituksen laatijana on joku muu henkilö, valituskirjelmässä on ilmoitettava myös tämän nimi ja kotikunta.

Valituskirjelmässä on lisäksi ilmoitettava postiosoite ja puhelinnumero, joihin asiaa koskevat ilmoitukset valittajalle voidaan toimittaa.

Valittajan, laillisen edustajan tai asiamiehen on allekirjoitettava valituskirjelmä.

25 §

Valituskirjelmän liitteet

Valituskirjelmään on liitettävä:

- 1) päätös, johon haetaan muutosta valittamalla, alkuperäisenä tai jäljennöksenä;
- 2) todistus siitä, minä päivänä päätös on annettu tiedoksi, tai muu selvitys valitusajan alkamisen ajankohdasta; sekä
- 3) asiakirjat, joihin valittaja vetoaa vaatimuksensa tueksi, jollei niitä ole jo aikaisemmin toimitettu viranomaiselle.

Asiamiehen on liitettävä valituskirjelmään valtakirja sen mukaan kuin 21 §:ssä säädetään.

26 §

Valituskirjelmän toimittaminen viranomaiselle

Valituskirjelmä on toimitettava valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle.

Jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle viranomaiselle kuin valitusviranomaiselle, mutta se on toimitettu valitusajan kuluessa valitusviranomaiselle, valitusta ei tämän vuoksi jätetä tutkimatta.

Suljetussa laitoksessa oleva henkilö voi antaa valituskirjelmän valitusajan kuluessa

myös laitoksen johtajalle. Tämän on toimitettava valitus viipymättä valitusviranomaiselle tai, jos valituskirjelmä on erityisen säännöksen nojalla toimitettava muulle viranomais-

le, tälle viranomaiselle.

OTE kuntouttavasta työtoiminnasta annetusta laista (189/2001)

10 §

Velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen

Henkilöllä, joka täyttää 3 §:ssä säädetyt edellytykset, on velvollisuus osallistua aktivointisuunnitelman laatimiseen yhdessä työvoimatoimiston ja kunnan kanssa.

Kieltäytymisestä osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen sovelletaan, mitä työttömyysturvalain 8 luvun 7 §:n 1 momentissa ja toimeentulotuesta annetun lain 10 §:n 1 ja 4 momentissa säädetään. (30.12.2002/1293)

3 momentti on kumottu lailla 30.12.2002/1293.

18 §

Matkakorvaukset

Henkilöllä on oikeus saada korvaus kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta aiheutuvista matkakustannuksista siten kuin toimeentulotuesta annetun lain 10 a §:ssä säädetään.

OTE asumistukilaista (408/1975)

6 §

(421/1976) Vuokra-asunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vuokra sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut asunnosta. (154/1987)

Omistusasunnossa asuvan ruokakunnan asumismenoiksi luetaan vastike sekä erikseen maksettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut taikka kiinteistön hoitomenot. Asumismenoiksi luetaan myös asunnon hankkimiseksi ja perusparantamiseksi otettujen henkilökohtaisten lainojen vuotuisista koroista valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus, jossa on otettu huomioon korkojen verovähennysoikeus.

Asuntotuotantolain (247/66) tai aravalain (1189/93) nojalla myönnettyjen lainojen vuosimaksusta tai ennen vuosimaksua määrätystä kiinteästä korosta luetaan asumismenoiksi valtioneuvoston vuosittain määräämä osuus. Asuntolainan on oltava valtion, kunnan, seurakunnan tai julkisen valvonnan alaisen luottotoimintaa harjoittavan laitoksen myöntämä. Korkeas-

ketaan enintään pitkäaikaisista lainoista yleisesti perittävän koron määrän mukaan. (1199/1993)

Valtioneuvosto voi määrätä miten asumismenoiksi luettavat kiinteistön hoitomenot on laskettava sekä minkä määräisinä erikseen suoritettavat lämmityskustannukset ja vesimaksut luetaan asumismenoiksi. (866/1980)

Jos ruokakunnalla on alivuokralainen, vähennetään ruokakunnan tässä pykälässä tarkoitetuista asumismenoista alivuokralaisen maksaman vuokran määrä, kuitenkin vähintään sen suuruisena kuin olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää kohtuullisena. (154/1987)

Jos samassa asunnossa asuu 1 §:n 3 momentissa tarkoitettu opiskelija, luetaan asumistukea määrättäessä ruokakunnan asumismenoiksi ruokakunnan jäsenten lukumäärää vastaava osuus koko asunnon asumismenoista, jollei erityisestä syystä hyväksytä muuta jakoperustetta. (42/2000)

OTE maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetusta laista (493/1999)

3 §

Soveltamisala

Kotouttamista tukevien ja edistävien toimenpiteiden ja palvelujen piiriin voi kuulua Suomeen muuttanut henkilö, jolla on kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta Suomessa. (29.12.2005/1215)

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin kuuluu turvapaikanhakija, kunnes hänelle on myönnetty oleskelulupa tai hän on poistunut maasta. (27.5.2005/362)

Tilapäistä suojelua saavien vastaanoton piiriin kuuluu ulkomaalaislaissa tarkoitettua tilapäistä suojelua saava henkilö, kunnes hänelle on myönnetty jatkuva oleskelulupa tai hän on poistunut maasta. (9.7.2004/649)

Säännöksiä ihmiskaupan uhrien auttamisesta voidaan soveltaa henkilöön:

1) jolle on annettu ulkomaalaislain 52 b §:ssä tarkoitettu harkinta-aika tai jolle on myönnetty ulkomaalaislain 52 a §:n 1 momentissa tarkoitettu oleskelulupa; tai

2) jonka muutoin voidaan olosuhteiden perusteella arvioida olevan ihmiskaupan uhri tai erityisen avun tarpeessa ihmiskaupparikosta tutkittaessa. (22.12.2006/1269)

Ihmiskaupan uhrien auttamista koskevien säännösten soveltaminen lakkaa, kun 4 momentissa tarkoitettuja perusteita ei enää ole tai avun tarvetta ei muusta syystä enää ole. (22.12.2006/1269)

3 a § (9.7.2004/649)

Pakolainen tätä lakia sovellettaessa

Mitä tässä laissa säädetään pakolaisesta, sovelletaan myös henkilöön:

1) jolle on myönnetty ulkomaalaislain 113 §:n 1 momentin mukaan oleskelulupa suojelun tarpeen perusteella;

2) jolle on ulkomaalaislain 112 §:n 1 kohdassa tarkoitettun tilapäisen suojelun jälkeen myönnetty saman lain 113 §:n 2 momentin nojalla oleskelulupa, ei kuitenkaan, jos oleskelulupa on myönnetty opiskelun, työntöön tai ammatin harjoittamisen tai avioliiton johdosta;

3) jolle on hänen haettuaan kansainvälistä suojelua myönnetty oleskelulupa ulkomaalaislain 51, 52 tai 89 §:n perusteella; (22.12.2006/1269)

4) joka on ulkomaalaislain 93 §:n mukaan otettu Suomeen erityisellä humanitaarisella perusteella tai kansainvälisen velvoitteen täyttämiseksi; sekä (22.12.2006/1269)

5) jolle on myönnetty jatkuva oleskelulupa ulkomaalaislain 52 a §:n 2 momentin tai 54 §:n 5 momentin nojalla. (22.12.2006/1269)

Lisäksi pakolaiseen rinnastetaan pakolaisen tai 1—5 kohdassa tarkoitettun henkilön perheen jäsen tai muu omainen, jos hänellä on ollut perheside pakolaisen tai oleskeluluvan saaneen henkilön kanssa ennen tämän Suomeen tuloa. (22.12.2006/1269)

7 a § (29.12.2005/1215)

Kotouttamisohjelma

Maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi ja tukemiseksi laaditaan kotouttamisohjelma. Ohjelma sisältää suunnitelman kotoutumista edistävästä ja tukevasta toimenpiteistä, palveluista, yhteistyöstä ja vastuista sekä maahanmuuttajien tarpeiden huomioon ottamisesta muita yhteiskunnan palveluja ja toimenpiteitä suunniteltaessa ja järjestettäessä. Ohjelmaan sisällytetään myös etnisen tasa-

arvon ja hyvien etnisten suhteiden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen.

Kunta vastaa kotouttamisohjelman laatimisesta, toimeenpanosta, kehittämisestä sekä ohjelman toteutumisen ja vaikutusten seurannasta. Työvoimatoimiston ja tarpeen mukaan muiden viranomaisten on kunnan aloitteesta osallistuttava oman toimialansa osalta ohjelman laatimiseen ja toimeenpanoon. Maahanmuuttajia, kunnassa vaikuttavia kansalaisjärjestöjä, työntekijä- ja työnantajajärjestöjä ja muita tahoja kuullaan kotouttamisohjelmaa laadittaessa ja toimeenpantaessa.

Toimenpiteet ja palvelut suunnitellaan siten, että niiden avulla voidaan tehokkaasti ja oikea-aikaisesti edistää ja tukea maahanmuuttajien kotoutumista.

8 a § (15.2.2002/118)

Paluumuuttoavustus

Paluumuuttoavustusta voidaan myöntää valtion talousarviossa tarkoitusta varten osoitetun määrärahan puitteissa 3 §:n 3—5 momentissa tai 3 a §:ssä tarkoitettulle henkilölle, joka palaa vapaaehtoisesti kotimaahansa tai lähtömaahansa. Paluumuuttoavustuksena voidaan myöntää kohtuulliset matkakustannukset ja muuttokustannukset sekä avustusta paluumaahan asettumista varten. Paluumuuttoavustuksen myöntämistä ja paluumuuttoavustusta koskevissa asioissa valtionapuviranomaisena toimii vastaanottokeskus 3 §:n 3—5 momentissa tarkoitettujen henkilöiden osalta ja kunta 3 a §:ssä tarkoitettujen henkilöiden osalta. (22.12.2006/1269)

Muutosta 1 momentissa tarkoitettuun päätökseen haetaan valittamalla siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään. Toimivaltainen hallinto-oikeus on se, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

Toimivalta paluumuuttoavustuksen takaisinperinnässä kuuluu vastaanottokeskukselle siltä osin kuin kyseessä on sen myöntämä paluumuuttoavustus. Hakemus paluumuuttoavustuksen takaisinperinnästä tehdään sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

10 § (29.12.2005/1215)

Kotoutumissuunnitelma

Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan henkilökohtainen suunnitelma 7 §:ssä tarkoitetuista toimenpiteistä ja palveluista, jotka edistävät ja tukevat hänen mahdollisuuksiaan hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito ja muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistävät ja tukevat hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhteiskunnan toimintaan. Kotoutumissuunnitelmassa otetaan huomioon myös maahanmuuttajan perheen kotoutumista edistävät ja tukevat toimenpiteet ja palvelut.

Kotoutumissuunnitelma voi sisältää myös perusopintoja ja ammatillisia opintoja, lukio-opintoja, korkeakoulututkintoihin johtavaa koulutusta sekä täydennyskoulutusta ja jatkokoulutusta.

Työvoimatoimisto päättää maahanmuuttajalle yksilöidysti osoitettavien 1 ja 2 momentissa tarkoitettujen kunnan tai maahanmuuttajan omatoimisesti järjestämien kotoutumista edistävien toimenpiteiden toimenpidekohtaisesta rinnastamisesta julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain (1295/2002) 6 luvun 1 §:n 3 momentissa tarkoitettuun työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen tai 8 luvussa tarkoitettuihin työmarkkinatoimenpiteisiin. Rinnastamisen edellytyksenä on, että toimenpide edistää maahanmuuttajan kotoutumista ja parantaa maahanmuuttajan työllistymismahdollisuuksia. Tarkempia säännöksiä rinnastamisen edellytyksistä voidaan antaa valtioneuvoston asetuksella.

11 § (29.12.2005/1215)

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan on Suomessa asuvalla maahanmuuttajalla, joka on työtön ja rekisteröity julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 3 luvun 5 §:n mukaisesti työhallinnon asiakaspalvelun tietojärjestelmään tai joka saa toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaista toimeentulotukea. Maahanmuuttajan kotoutumissuunnitelma korvaa julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 5 luvun 2 §:ssä tarkoitettua työnhaku-

suunnitelman.

Alle 18-vuotiaalle maahanmuuttajalle, jolla ei ole oikeutta kotoutumissuunnitelmaan I momentin mukaan, on tarjottava suunnitelman laatimista, jos hän itse tai hänen vanhempansa pyytävät sitä tai kunnan viranomaiset katsovat hänen hyötyvän kotoutumissuunnitelmassa sovittavista palveluista ja toimenpiteistä.

Oikeus kotoutumissuunnitelmaan kestää kolme vuotta maahanmuuttajan ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Aikaa, jona maahanmuuttajalla on oikeus suunnitelmaan, voidaan pidentää enintään kahdella vuodella, jos se on tarpeen luku- ja kirjoitustaidon tai perusopetuksen oppimäärän hankkimista varten, tai maahanmuuttajan iän, vamman, sairauden tai lastensuojelutoimenpiteestä aiheutuvan tarpeen vuoksi, äitiys- tai isyysvapaata vastaavan ajan mahdollistamiseksi taikka muusta vastaavasta perustellusta syystä. Oikeutta suunnitelmaan pidentää myös aika, jona maahanmuuttajalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen työttömyysturvalain 3 luvun 4 §:n 3 kohdan mukaan.

11 a § (29.12.2005/1215)

Kotoutumissuunnitelman laatiminen

Maahanmuuttaja, kunta ja työvoimatoimisto laativat yhdessä kotoutumissuunnitelman. Jos maahanmuuttaja ei ole kunnan sosiaalipalvelujen tarpeessa, maahanmuuttaja ja työvoimatoimisto voivat laatia suunnitelman keskenään.

Jos maahanmuuttajalla ei ole velvollisuutta toimeentulotuesta annetun lain 2 a §:n mukaan ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, maahanmuuttaja ja kunta laativat yhdessä suunnitelman.

Viranomaisen, jonka kanssa maahanmuuttaja laatii kotoutumissuunnitelman, on selvitettävä maahanmuuttajalle suunnitelmasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä aiheutuvat viranomaisen vastuut sekä maahanmuuttajan oikeudet ja velvollisuudet.

Kotoutumissuunnitelma on laadittava viimeistään silloin, kun asiakkaan työttömyys tai toimeentulotuen saaminen on kestänyt

yhdenjaksoisesti kaksi kuukautta tai 11 §:n 2 momentissa tarkoitettu kotoutumissuunnitelman laatimispyynnöstä on kulunut kaksi kuukautta. Maahanmuuttaja on pyrittävä ohjaamaan kotoutumista edistävään ja tukevaan toimenpiteeseen kuukauden kuluessa suunnitelman laatimisesta lukien.

11 b § (29.12.2005/1215)

Kotoutumissuunnitelman muuttaminen, kesto ja keskeytyminen

Kotoutumissuunnitelman muuttamisesta, kestosta ja keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta neuvotellaan maahanmuuttajan ja suunnitelman laatimiseen osallistuneiden viranomaisten kesken. Suunnitelma voidaan katsoa keskeytyneeksi kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on työllistynyt pysyväisluontoisesti kokoaikatyöhön tai yritys toimintaan taikka aloittanut ammattiin tai tutkintoon johtavat päätoimiset opinnot.

Päätöksen työvoimatoimiston asiakkaana olevan maahanmuuttajan kotoutumissuunnitelman muuttamisesta, kestosta ja keskeyttämisestä tekee työvoimatoimisto ja 11 a §:n 2 momentissa tarkoitettun maahanmuuttajan osalta kunta.

Jos maahanmuuttaja uudelleen rekisteröityy työttömäksi työnhakijaksi, keskeytyneen suunnitelman jatkamisesta on sovittava 11 §:n 1 ja 2 momentissa säädetyin edellytyksin viimeistään viikon kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on rekisteröity työhallinnon asiakastietojärjestelmään.

12 §

Kotoutumistuki

Kotoutumistuki on maahanmuuttajalle kotoutumissuunnitelman aikaisen toimeentulon turvaamiseksi tarkoitettu tuki, jonka avulla edistetään ja parannetaan tuen saajan työelämään ja jatkokoulutukseen hakeutumisen edellytyksiä sekä mahdollisuuksia toimia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kotoutumistuki muodostetaan työttömyysturvalain mukaisesta työmarkkinatuesta ja toimeentulotuesta annetun lain mukaisesta toimeentulotuesta. (30.12.2002/1292)

Maahanmuuttajalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen 10 §:n 2 momentissa tarkoitettujen kolmen vuoden aikana muutoin kuin tässä laissa tarkoitettuna kotoutumistukena.

Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumistukeen samalta ajalta kuin hänellä on oikeus kotoutumissuunnitelmaan 11 ja 11 b §:n nojalla. (29.12.2005/1215)

13 §

13 § on kumottu L:lla 30.12.2002/1292.

14 §

Kotoutumistuen määrätymisaika ja tarkistaminen

Maahanmuuttajalle myönnetään kotoutumistuki, kun kotoutumissuunnitelmasta sovietaan.

Kotoutumistuki tarkistetaan, jos henkilön tai hänen perheensä olosuhteissa tai tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia. (15.2.2002/118)

15 §

Yhteistyövelvollisuus

Maahanmuuttajalla, jolla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan, on velvollisuus osallistua kotoutumissuunnitelman laatimiseen sekä suunnitelmassa sovittuihin palveluihin ja toimenpiteisiin.

2 momentti on kumottu L:lla 30.12.2002/1292.

3 momentti on kumottu L:lla 30.12.2002/1292.

19 c § (27.5.2005/362)

Vastaanoton järjestäminen

Turvapaikanhakijan vastaanoton ja tilapäistä suojelua saavan vastaanoton järjestää vastaanottokeskus.

Turvapaikanhakija ja tilapäistä suojelua saava rekisteröidään vastaanottokeskuksen asukasrekisteriin. Vastaanoton järjestämises-

tä vastaa se vastaanottokeskus, jonka asukkaaksi turvapaikanhakija tai tilapäistä suojelua saava rekisteröidään. Turvapaikanhakija ja tilapäistä suojelua saava voidaan siirtää toiseen vastaanottokeskukseen, jos se perustellusta syystä on hänen itsensä taikka vastaanottokeskuksen toiminnan tai turvapaikkaasian käsittelyn kannalta tarpeellista.

Turvapaikanhakija tai tilapäistä suojelua saava voi järjestää majoituksensa itse. Jos itse majoituksensa järjestävä hakee muuta 19 §:ssä tarkoitettua vastaanottoa kuin majoitusta, hänen on kirjallisesti ilmoitettava vastaanottokeskukselle osoitteensa ja esitettävä majoittavan selvitys yksityismajoituksesta tai vuokrasopimus.

Turvapaikkahakemuksensa perusteella oleskeluluvan saanut ja tilapäistä suojelua saanut, joka saa jatkuvan oleskeluluvan, voi kohtuullisen ajan kuulua vastaanoton piiriin asumisensa ja toimeentulonsa järjestämistä varten.

22 §

Toimeentulotuki

Turvapaikanhakijalle ja tilapäistä suojelua saavalle sekä ihmiskaupan uhrille voidaan myöntää toimeentulotukea toimeentulotuesta annetun lain mukaan, jollei tässä laissa toisin säädetä. Toimeentulotuen myöntää hakemuksesta vastaanottokeskus. (22.12.2006/1269)

Turvapaikanhakijalle ja tilapäistä suojelua saavalle ei myönnetä majoitusta varten toimeentulotukea rahana, vaan majoitus järjestetään vastaanottokeskuksessa ja ryhmäkodissa. (22.12.2006/1269)

Työministeriön asetuksella säädetään tarkemmin muiden toimeentulotuen perusosalla katettavien menojen jakautumisesta vastaanottokeskuksessa järjestettävään vastaanottoon ja turvapaikanhakijan tai tilapäistä suojelua saavan itsensä suorittamiin perusosalla katettaviin menoihin. (27.5.2005/362)

Jos vastaanottokeskuksen asukas ilman perusteltua syytä toistuvasti tai muutoin olenaisesti kieltäytyy hänelle soveltuvasta yksilöidysti osoitetusta työtoiminnasta taikka työllistymistä edistävästä opintotoiminnasta, voidaan kieltäytymistä pitää toimeentulotues-

ta annetun lain 10 §:ssä tarkoitettuna kieltäytymisenä.

Vastaanottokeskus voi myöntää turvapaikkaa Suomesta hakeneelle ja tilapäistä suojelua hakeneelle henkilölle toimeentulotukena matkakustannukset hänen lähtömaahansa tai kotimaahansa palaamista varten, jos hänelle ei ole myönnetty oleskelulupaa tai jos hän peruuttaa hakemuksensa ja hän vapaaehtoisesti poistuu maasta. (22.12.2006/1269)

23 §

Toimeentulotuen takaisinperiminen

Toimeentulotuesta annetussa laissa kunnalle annettu toimivalta toimeentulotuen takaisinperinnässä kuuluu vastaanottokeskukselle siltä osin kuin kyseessä on sen myöntämä toimeentulotuki.

Hakemus toimeentulotuen takaisinperinnästä tehdään sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee. (27.5.2005/362)

24 § (27.5.2005/362)

Muutoksenhaku toimeentulotuesta

Vastaanottokeskuksen asukkaaksi merkitty henkilö, joka on tyytymätön vastaanottokeskuksen 22 §:n nojalla tekemään toimeentulotukea koskevaan päätökseen, saa hakea päätökseen muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen. Valitus on tehtävä 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään. Valitus voidaan antaa sanottuna aikana myös vastaanottokeskuksen johtajalle, jonka tulee oman lausuntonsa ohella toimittaa se hallinto-oikeuteen.

Valitus tehdään sille hallinto-oikeudelle, jonka tuomiopiirissä vastaanottokeskus sijaitsee.

Hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee toimeentulotuen antamista tai sen määrää, haetaan muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta siten kuin sosiaalihuoltolain (710/1982) 49 §:n 2 momentissa säädetään.

TOIMEENTULOTUEN PERUSOSIEN MÄÄRÄT 1.1.2007 LUKIEN

Kansaneläkeindeksi 1401

Tuen saaja	I kuntaryhmä euro/kk	euro/pv ¹⁾	II kuntaryhmä euro/kk	euro/pv ¹⁾
Yksin asuva ja yksinhuoltaja	389,37	12,98	372,62	12,42
- alennettu (- 20 %) ²⁾	311,50	10,38	298,10	9,94
- alennettu (- 40 %) ³⁾	233,62	7,79	223,57	7,45
Muu 18 vuotta täyttänyt (avio- ja avopuolisot, kumpikin)	330,96	11,03	316,73	10,56
- alennettu (- 20 %) ²⁾	264,77	8,83	253,38	8,45
- alennettu (- 40 %) ³⁾	198,58	6,62	190,04	6,33
Vanhempansa tai vanhempiensa luona asuva 18 vuotta täyttänyt henkilö	284,24	9,47	272,01	9,07
- alennettu (- 20 %) ²⁾	227,39	7,58	217,61	7,25
- alennettu (- 40 %) ³⁾	170,54	5,68	163,21	5,44
10 - 17-vuotias lapsi 1. lapsi	272,56	9,09	260,83	8,69
2. lapsi	253,09	8,44	242,20	8,07
3. jne. lapsi	233,62	7,79	223,57	7,45
Alle 10-vuotias lapsi 1. lapsi	245,30	8,18	234,75	7,83
2. lapsi	225,83	7,53	216,12	7,20
3. jne. lapsi	206,37	6,88	197,49	6,58

¹⁾ Kun toimeentulotukea myönnetään lyhyemmäksi ajaksi kuin kuukaudeksi (TOTUL 15 §),

²⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 1 ja 4 momentti

³⁾ Toimeentulotukilaki 10 § 3 ja 4 momentti

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ**Perhe- ja sosiaaliosasto****TILASTOTIETOJA TOIMEENTULOTUESTA**

Vuosi	Saajat (vuoden aikana)		Prosenttia väestöstä	Kustannukset (käyvin hinnoin)	
	Kotitalouksia	Henkilöitä		milj. € (brutto)	Muutos %
1982	93 100	168 400	3.5
1983	95 800	172 200	3.5
1984 ¹⁾
1985	129 300	239 800	4.9	101	..
1986	153 100	283 400	5.8	118	+17
1987	163 600	295 000	6.0	140	+18
1988	163 200	287 700	5.8	145	+ 3
1989	165 300	284 900	5.7	161	+12
1990	181 600	314 000	6.3	198	+22
1991	222 700	396 100	7.9	262	+32
1992	258 900	464 600	9.2	315	+20
1993	292 600	528 100	10.4	373	+18
1994	329 400	577 300	11.3	425	+14
1995	339 000	584 100	11.4	453	+ 6
1996	349 600	609 700	11.9	521	+15
1997	344 700	593 800	11.5	549	+ 5
1998	313 300	534 900	10.4	466	-15
1999	292 000	493 000	9.5	434	- 7
2000	271 700	454 400	8.8	428	- 1
2001	264 100	443 200	8.5	463	+ 8
2002	262 600	429 800	8.3	482	+ 4
2003	261 400	424 100	8.1	489	+ 2
2004	251 000	401 000	7.7	459	- 6
2005	238 800	377 400	7.2	439 ²⁾	- 5
2006 ³⁾	229 000	366 000	..	435	..

1) Huoltoapu muuttui toimeentulotueksi, vuodelta 1984 ei tilastoa toimeentulotuen saajista

2) Stakes Tilastotiedote 4/2006, Ennakkotilasto 2005

3) Arvio perustuu vuoden 2006 ennakkotilastoon, Stakes Tilastotiedote 19/2006

- 2007: 1 Tasa-arvo valtatiellä. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman 2004-2007 loppuraportti. (Julkaistaan ainoastaan verkossa www.stm.fi)
ISBN 978-952-00-2258-7 (PDF)
- 2 Men and Gender Equality Policy in Finland.
ISBN 978-952-00-2269-3 (pb)
ISBN 978-952-00-2270-9 (PDF)
- 3 Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita.
ISBN 978-952-00-2275-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2276-1 (PDF)
- 4 HTP-arvot 2007. Haitallisiksi tunnetut pitoisuudet.
ISBN 978-952-00-2307-2 (nid.)
ISBN 978-952-00-2308-9 (PDF)
- 5 Seulontaohjelmat. Opas kunnille kansanterveystyöhön kuuluvien seulontojen järjestämisestä.
ISBN 978-952-00-2309-6 (nid.)
ISBN 978-952-00-2310-2 (PDF)
- 6 Leena Tamminen-Peter, Maj-Britt Eloranta, Marja-Leena Kivivirta, Eija Mämmelä, Irma Salokoski, Arja Ylikangas. Potilaan siirtymisen ergonominen avustaminen. Opettajan käsikirja.
ISBN 978-952-00-2313-3 (nid.)
ISBN 978-952-00-2314-0 (PDF)
- 7 Sairauspoissaolokäytäntö työpaikan ja työterveyshuollon yhteistyönä.
ISBN 978-952-00-2317-1 (nid.)
ISBN 978-952-00-2318-8 (PDF)
- 8 Samma på svenska
ISBN 978-952-00-2319-5 (inh.)
ISBN 978-952-00-2320-1 (PDF)
- 9 Nationell beredskapsplan för en influensapandemi. (Publiceras bara på Internet www.stm.fi).
ISBN 978-952-00-2325-6 (PDF)
- 10 National preparedness plan for an influenza pandemic. (Published only at Internet www.stm.fi).
ISBN 978-952-00-2326-3 (PDF)
- 11 Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. 6. korj. p.
ISBN 978-952-00-2334-8 (nid.)
ISBN 978-952-00-2335-5 (PDF)